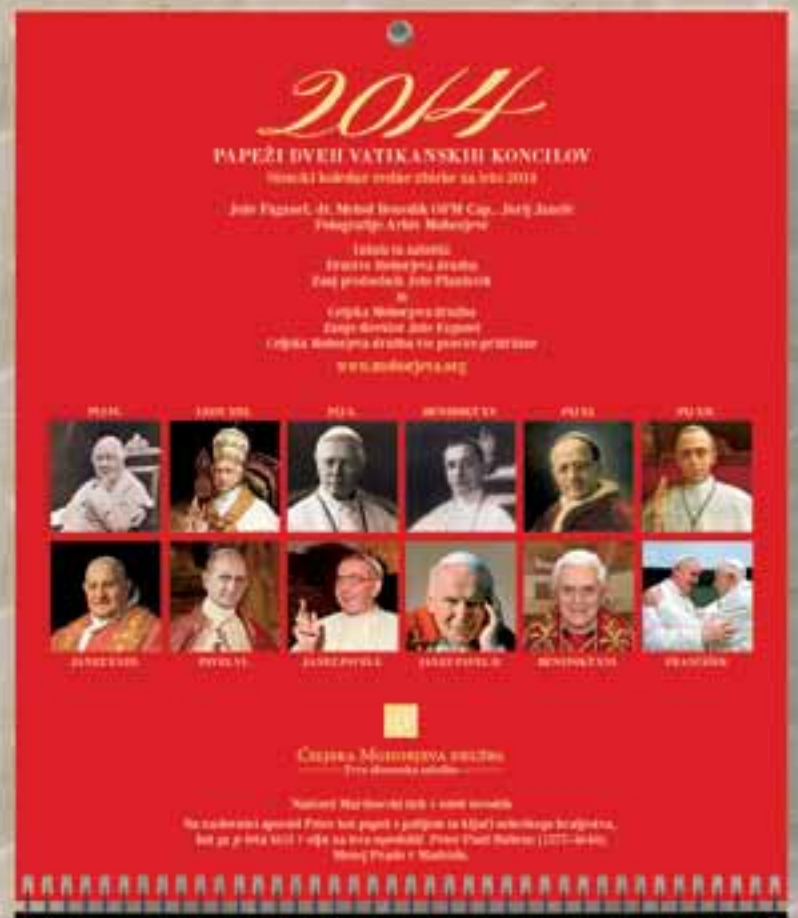
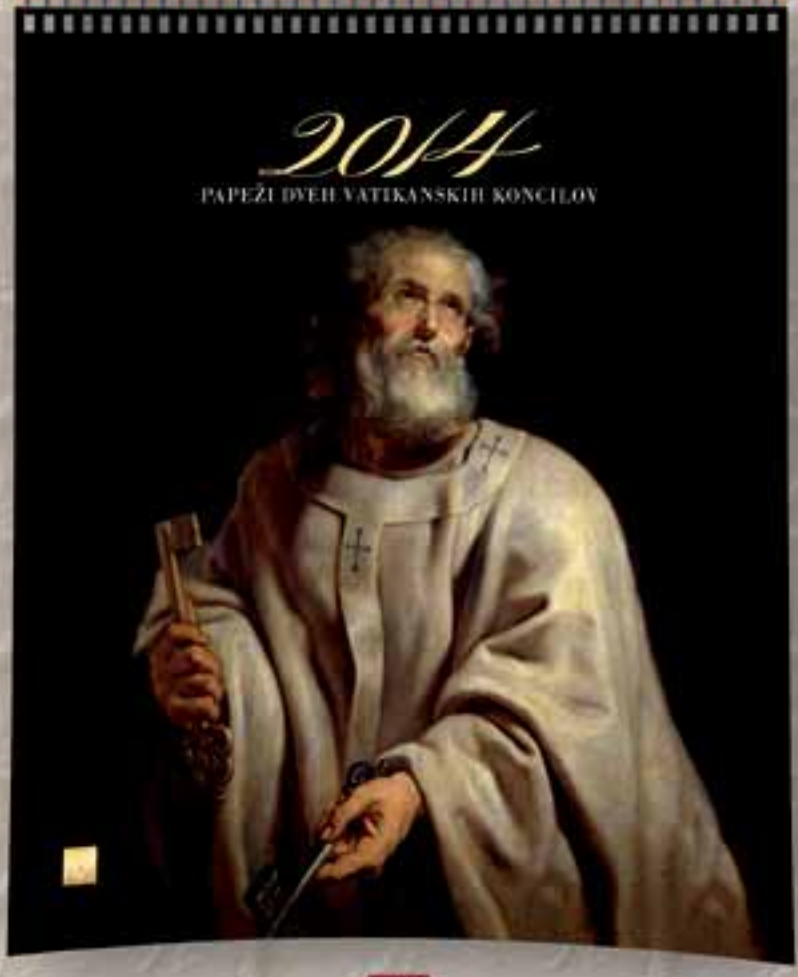
Najstarejša slovenska revija za kulturo in družbo

ZVON

4 2013

1851

Celjska Mohorjeva družba

ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2013, letnik XVI, številka 4

Uredili
Andrej Arko
Jože Faganel
Ivan Mohar
Tadeja Petrovčič Jerina
Nina Zidar
Marko Tavčar

Lektoriranje
Špela Zupan

Oblikovanje
Jurij Jančič

Računalniški prelom
Rok Ločniškar

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 54

Založili
Društvo Mohorjeva družba
zanj Jože Planinšek
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
zanjo Jože Faganel
in Goriška Mohorjeva družba
zanjo msgr. Oskar Simčič

Tisk
Dravski tisk d. o. o., Maribor

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR / 1.294 SIT
Letna naročnina
27 EUR / 6.470 SIT
Letna naročnina za tujino
45 EUR / 10.784 SIT

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

Uvodnik

3 Delati dobro, za ljudi in za naravo
Jurij Dobravec

Leposlovje

5 Simba
Damijan Perne

6 Privid trojanskega konja na prelazu
Milena Šoukal

8 Dnevnik 2003 (I)
Akad. Alojz Rebula

11 Čudne noge
Gilbert Keith Chesterton

Esej

13 Izgon Otmarja Črnilogarja iz Mohorjeve
Jurij Rosa

21 Plečnikova šola in blejsko obdobje
Nataša Koselj

31 Osmisliti in osrediščiti naravovarstvo
Jurij Dobravec

Pogovor

33 Včasih skoraj verjamem, da slovenščino v Sloveniji iztrebljajo načrtno
Ivan Puc z dr. Markom Snojem

Zapiski in ocene

40 Peter Stres: dr. Anton Gregorčič, 1852–1925, Politična biografija
Peter Černic

41 Peter Handke: Še vedno vihar
Milan Dolgan

43 Rabindranath Tagore: Moje življenje, o njem vam pripovedujem
Igor Gedrih

44 Breda Vidmar Mandič: Kar nej rejs, se neč ne guvuri
Marta Orešnik, Vida Štiglic in Peter Weiss: Gori, doli, sem in tja
Igor Gedrih

Na naslovnici: Danilo Fürst, *Promenadna svetilka ob Blejskem jezeru*, 1938–39

Iz antične dramatike

Plavt KLJUKEC

Terencij BRATA

Pretekста OKTAVIJA

Sofokles OJDIP NA KOLONU

Evripid REZOS

Evripid HEKABA

Aristofan OSE

Seneka OJDIP

Ajshil PRIBEŽNICE

1/57

Prva slovenska izdaja

www.mohorjeva.org

Delati dobro, za ljudi in za naravo

Svet v letu 2013 obeležuje stoletnico, kar je zavzeti humanitarni delavec Albert Schweitzer (1875–1965) ustanovil prvo bolnišnico v kraju Lambaréné v današnjem Gabonu. Pobuda je bila zasebna in je temeljila na etiki, ki jo je Schweitzer razvijal kot filozof in teolog v rodni Alzaciji. Knjige ne zadostujejo, treba je narediti nekaj konkretnega, je bilo njegovo temeljno spoznanje, zaradi katerega je doštudiral še medicino ter se z ženo Helene in kasneje hčerjo Rhene posvetil zapuščenim in bolnim sredi Afrike. Svoje vrhunske glasbene talente – vemo, da je bil ključni reformator 20. stoletja na področju izdelave orgel in interpretacije Bacha – je uporabil na orgelskih koncertih, s katerimi je po evropskih in ameriških prestolnicah zbiral materialno podporo za humanitarno poslanstvo. Za svoja prizadevanja je leta 1952 prejel Nobelovo nagrado za mir, s katero je v Gabonu zgradil bolnišnico za gobavce. Bistvo njegove etike je spoštovanje življenja. Celo več kot spoštovanje, kar nekakšno čaščenje ali celo strahospoštovanje pred veličino življenja. V nemščini je svojo smer imenoval »Ehrfurcht vor dem Leben«. Za razliko od pretežno akademsko razmišljujočih etikov in filozofov je Schweitzer svojo filozofijo življenja tudi živel, in sicer skupaj z ljudmi, katerim je prostovoljno služil. V svojih razpravah je Schweitzer obravnaval človekovo življenje kot del celovitega toka življenja v naravi. Spoznal je, v duhu prvih stavkov Geneze, da je življenje dobro, prav dobro. In v tej celovitosti je njegovo bistvo. Zdi se, kot da svoje etike ni gradil iz razmišljanja in intuicije ali dosežnih zmožnosti človekove misli, ampak iz življenja, kakršnega je v njegovi univerzalnosti spoznal. Ubijanje je dovoljeno, ker je del prehranjevanja in ker je smrt nujen in običajen del življenja. Vendar si ostala narava, ostale živali, vzamejo samo toliko, kolikor potrebujejo. Le ena vrsta se obnaša drugače. Človek. Bitje, ki je sposobno zavesti in etike, si jemlje več, kot potrebuje. Schweitzerjeva etika spoštovanja življenja je zato danes še kako aktualna. Zdi se, da človek svojega odnosa do ostale narave ne gradi, ampak z vsakim dejanjem bolj objestno podira. Nekdanje fizično ogrožanje z vnašanjem umetnih snovi in nebrzdano izkoriščanje zemeljskih dobrin se v zadnjem času obračata v politične igrice velikih korporacij na eni, in brezbrižnost malih, tudi nas posameznikov, na drugi strani. Narava kot taka v svoji lastni raznolikosti in lepoti ostaja dobrina le kot potrošni material za našo sprostitev. Vendar kriza ni v naravi. Kriza je v človeku, ki se zaveda, prav dobro se zaveda, da mu ostala narava zastavlja vse težja vprašanja. Veliki človek, ki celo Boga upodablja po lastni podobi, se zaveda, da bo na ta vprašanja potrebno odgovoriti, da bo treba v tej etični zavesti stopiti na pot odgovornosti, na pot odgovorov. Morda nas k odgovornosti celo ne kliče narava sama, morda nam skozi njena vprašanja govori Stvarnik sam.

Jurij Dobravec

V vročem poletju leta 2013 so kinematografi nekaterih evropskih prestolnic vrteli zanimiv ameriški film The East. Prevladujoča zgodba govori o mladi tajni agentki Sari, ki jo zasebna družba pošlje v skupino oporečnikov, tako imenovanih ekoteroristov. Ta skupina je pred velike onesnaževalce postavljala nekakšna etična ogledala, in sicer tako, da so jih ilegalno napadli na enak način, kot so oni legalno ogrožali ljudi in naravo. Šefu naftne družbe so na primer v hišne napeljave speljali nafto, farmacevtom so v šampanjec nalili visoko dozo njihovih komercialno uspešnih zdravil, vsako zgodbo pa so spretno spustili v množične medije. Agentka se v teku zgodbe na videz spreobrne od mišljenja visoke družbe k mišljenju malih, oporečnikov. Ob tem filmu so nastali mnogi spletni komentarji, ki se prevladujoče osredotočajo na vprašanje, kdo je pravzaprav v tem svetu ekoterorist: oporečniki ali korporacije. Glavni lik, tajna agentka, je tako rekoč izločena iz vsebinskih razprav o filmu. Sara namreč svojim filmskim strankam, in nam gledalcem, odgovarja na popolnoma drugi ravni. Ona se ne spreobrne v ekoaktivistko, ampak svojim načelom samo doda nove vsebine, etiko razširi na odgovornost do narave in okolja. Konkretna dejanja, spreminjanja črno-belega sveta v barve življenja, pravzaprav izpelje šele po filmu, med predvajanjem seznama sodelujočih. Ves čas pa vztraja in se iz sebe navzven trudi za svoj in univerzalni ideal življenja, ki je povzet v njeni molitvi, ko pravi: Daj, da bom delala dobro. Naj bom odločna, a ne arogantna.

To je odgovor. In tu je odgovornost. Delati dobro, za ljudi in za naravo. Odločno, a ne arogantno.

Simba

Damijan Perne

Lenobno, le s priprtimi očmi,
polegal v senci gostega grmičja je borec stari – stari lev.
In le še tam nekje v spominskih arealih
vonj po mladi je levinji tlel.

Griva, pri krajeh že rahlo siva,
vamp, ki se po tleh razliva,
šape mlahavo počivajo na tleh.

Lev postal je veteran,
ki s kotičkom še očesa za mladostjo le opreza,
a čekani mu majavi nič več ne puste,
da ponos ponesel bi ga v lov na nje ...
Mlade grive po savani zdaj love ...

Je spokoj, kar v njegovi glavi vlada?
Je modrost, ki ga hromi?
Je to rod, ki že za njim ostaja
in potreb po novih ranah ni?

Tega sam ne ve.
Le v spokoju dremajoč pripira zdaj oči
in se koplje v slavi starih dni.

Kar glej ... tam mimo se priziblje muca mala, muca zala
in ošine korenjaka s sanjsko modrimi očmi.
Ko odsev svoj v tolmunih modrih ujame
utrujeno oko nekdanjega junaka,
se neznanski čudež dogodi.

Kar naenkrat, prav močno, mu kri po žilah plane,
griva v vetru spet svetleče plapola,
šape pa z močjo jekleno nosijo ga, »borca silnega«.

Iz pljuč, kot hudournik ob monsumu, pridrvi
mimo bisernih čekanov ... rik kraljevi.
Vsej savani spet zastane kri!

Samo muca mala, muca zala,
občuduje prebujenega junaka ...
ko strmi v njegovo veličino.
Bi se mu v objem predala?
Že se nakazuje sreča,
že korak proti njej junak napravi,
ko bol pekoča v hipu mu srce ustavi.

Sreča je nesreča v hipu tem postala,
ko usoda lovca krutega
tamkaj mimo je prignala.

Pogled stekleno zdaj v daljavo gleda,
telo kraljevo polni žagovina bleda ...
Muca mala, muca zala,
pa užaloščena, junaka novega bo iskala.

Iz knjige **Damijan Perne**, *MUZAM MOJIM – MOJEGA ŽIVLJENJA SÔLI*
Ilustracije **Nejč Slapar**

Milena Šoukal

Privid trojanskega konja na prelazu

Meta se s težavo dvigne in poišče lopato. Pod cvetočo vrtnico izkoplje jamico; vanjo položi miško in jo zagrebe s prstjo. »Imaš vsaj grob«, spregovori polglasno, ko se vrača na verando in sede na stol. »Imaš vsaj grob«, ponovi. Potisnjena v prostor, iz katerega se trenutno ne more izmotati, obrne pogled v dolino. Vrhovi dreves v gozdu se svetijo v sončni luči, ko da se je nad njimi v tistem trenutku sprostila angelska svetloba, avra večnosti.

Večnost … že sama beseda je nekaj skrivnostnega, nekaj oddaljenega in vendar tako blizu. Meta jo čuti v sebi, v bitju žil in srca, prevzema ji oslabljeno srce – ko da z vsakim dihom sprejema vase novo razodetje: saj mora biti življenje tam, kjer je smrt razdejala telo, kjer je upihnjena sveča postala luč in se razprostrla preko nebesne ravni. Luč, svetlejša od sonca in bolj prijazna očem: ne slepi, sprejme, objame, pritegne vase … V nji je popolna integracija in spoj na najvišji ravni. *Meta se povrača v tisti del preteklosti, iz katere ne more ven, dokler se v njej ne razčisti bolečina. Potem bo morda lahko prestopila prag, da se odpravi na pot.*

Vetrinjsko polje – tam se je pričelo in razpotegnilo v strašno resničnost, ki je v tistem času nihče ni mogel razumeti; človeško življenje je izgubilo na vrednosti. Ali je takrat bilo mogoče pomisliti na odpuščanje? In vendar, tisti, ki so bili položeni na žrtveni oltar so prosili kot Jezus na Oljski gori: »Oče, odpusti, saj ne vedo, kaj delajo …«

Odhajali so, drug za drugim: Stane, Mate, Lojze, Duško, Janez, Jože in še in še – imen ni bilo konca. Vstopali so v kamione s pesmijo in ponosnim pozdravom: mati – domovina – Bog! Brez strahu: »Fantje, v Italijo gremo! Tam nas bodo pripravili na povratek v domovino, nam dali orožje, da si spet priborimo svobodo!«

Meta se zdrzne – pri srcu jo zaboli, nekaj gloda tam kot črv, ki si išče izhoda iz rova, v katerega se je zakopal. Rada bi zavpila: »Ne hodite! Za božjo voljo, ne hodite!« Oči se ji polnijo s solzami, slutnja izzove privid trojanskega konja, ki se šopiri nekje visoko na prelazu. Še enkrat stegne roko v pozdrav, potem tovornjaki napolnjeni s človeškim blagom zabrne. Cesta odmetava prah na vse strani, grmenje motorjev pošilja tresljaje v zrak, ki jih srka vase in v odmevu pošilja v srca navzočih, dokler vozila ne izginejo izpred oči. Meta si obriše solzo in usmeri korak proti šotoru.

Proti večeru je udarilo med šotore: fante vračajo nazaj, fante vračajo, vračajo, vračajo Taborišče nenadoma oživi; od šotora do šotora se širi vest kot zlobna vešča v črnem ogrinjalu. Mlada žena plane iz šotora, vije z rokami in zavpije: »Duško, moj Duško!« Pogled nanjo je presunljiv: pod srcem ji utripa novo življenje, ki ne ve, kaj se dogaja, vendar čuti materino bolečino. Zadnji sončni žarek ji v tistem trenutku osvetli poročni prstan, ki zablesti in ugasne s soncem. Mati seže globoko v dušo; pristopi, objame tujko, jo boža, tolaži, dokler sama ne zajoka z njo. – O, ti bedno življenje – še pomisli, potem ne more več misliti, ne more več jokati, potem vse postane črna tema in noč …

Novo jutro se je prebudilo iz težkega sna. Na greben Karavank je sedla krvava zarja in se z dolgimi rokami zagrebla v sivo pogorje. Pod njim je prevarana množica zaprla vrata upu in se pogreznila vase. Saj je vse zaman – je dihalo polje, zaman – je klokotala Drava, zaman – so vpila srca nesrečnežev, ki jim je nočna nevihta uničila poslednjo bilko, ki je še visela na zlomljeni travi.

Stane je odšel z zadnjim transportom. Zla slutnja se je vrinila v toploto slovesa; fantje so hoteli verjeti, da odhajajo v Italijo, toda govorice, ki so se razširile po taborišču ravno pred odhodom, so pričale drugače: Ne hodite – so prosila dekleta, ne hodi – je jokala Dana. Kaj bi se cmerili, so ponavljali, saj ne vemo, če je res. Kamor so šli vsi drugi, pojdemo tudi mi …

Dana se je skrknila vase in zaprla veke. Vera sedi ob njej: hotela bi svojo prijateljico potolažiti, toda beseda ne more iz ust, prilepljena je v grlu, ki komaj še zadržuje jok. Hoče se pridružiti procesiji, ki se je pričela pomikati proti samostanski cerkvi, zato brez besed dvigne Dano in jo uvrsti v sprevod. Iz žepa potegne rožni venec in se vključi v mrmranje množice, ki je vedela samo eno: *POMAGAJ NAM, VSEMOGOČNI … POMAGAJ NJIM, DA SE REŠIJO IZ PEKLA …*

Meta premišlja in ne more razumeti: kako, da je Bog dopustil, da se je to zgodilo? Na kateri strani je pravica? Ali na tisti, ki ima večje zaledje in večjo pomoč in več orožja? Je boj za obstanek, za ohranitev človekovih pravic farsa, s katero se igrajo velike sile in jo prirejajo po svoji volji, da si izborijo čimveč koncesij zase? Meta vrta vase. Bog bi vendar lahko posegel vmes – zakaj ni, zakaj je zapustil svoje in se skril med oblake večnosti, oblake, ki jih ni mogoče predreti z razumom, ki ne puste čustvom prehoda, ampak jih vrnejo v odmevu nazaj?

Poskuša se vključiti v molitev, a ji ne uspe. V mislih pretresa dogodke zadnjih dni, jih razčlenjuje, toda nit se zapreda v skupek, ki ga ne more razvozljati. Dvom, ki malodušno posega v njeno notranjost, razkrije praznino, po kateri se pode misli, ko se zaletavajo druga v drugo, padajo in izginjajo. Ko, da je vse zakleto in potisnjeno v krog, iz katerega ni izhoda …

Večerna zarja seda na vrhove Karavank. Gore požirajo svetlobo, nevidne roke hlastajo za lučjo, ki ugaša. Iz nedosegljive daljave, kjer ni nobene drugačne misli, kjer je izpolnjeno v Volji, prihaja sporočilo: … *KI JE ZA NAS KRIŽAN BIL* …

*

Meti je, ko da se je sredi noči prebudila iz težkega sna. V ušesih ji še šumi piš vetra in padanje deževnih kapelj, ki so se spajale na suhi zemlji in jo spremenile v blatno polje. V nasprotju s sončnim jutrom, razprostrtim čez ravan, previranje iz notranjosti posega v zavest z nekaj neotipljivo skrivnostnega: ne ve prav, kaj se mota iz temne noči na prosto, toda peket prihaja na dan z močnim čustvom na sedlu. Jezdec ponosno zre v dolino, kamor je pravkar vzletela vrana in zakrakala. Meta se nasmehne: odkar je suša izpila vodo v ribniku, tam ni več drobnih rac – odletele so in zapustile neprijazno posest.

Vrana se sprehaja po polju in išče hrano; prešli so časi, ko je jata divjih rac poskrbela za njen obstoj; v grmovju, kjer je bilo spleteno gnezdo iz dračja in vejic, je bilo vedno dovolj jajc. Treba je bilo samo prevarati raco, da je zapustila gnezdo, potem je odletela s svojim plenom na drevo, kjer je previdno posrkala njegovo vsebino.

Tudi to je košček življenja, pomisli: drug drugemu krademo, drug drugemu spodrivamo s prevaro in lažjo. Ali kdaj pomislimo, kaj smo vzeli, ko smo hoteli povzdigniti sebe: boljši smo od tega grešnika tam doli …

Jezdec na konju se skrivnostno smehlja; treba je razumeti, treba je razčistiti in da, treba je odpustiti. Vrana je odletela v gozd, njeno krakanje še odmeva iz daljave …

Dnevnik

2003 (I)

Alojz Rebula

Sobota, 4. januarja

Ob sedmih naju dobri dr. Koncilija odpelje v Tinje. Med vožnjo pomenek o njegovi življenjski strasti, *Bibliji*. Rad poslušam spomine na mednarodni biblijski simpozij v Libanonu. Kaj bi imel vprašanj posebno o Stari zavezi, a mnoge mu moram prihraniti za drugič, ko se bova vozila po manj ovinkasti cesti …

Vprašanja:

Kako je na primer s Prarazodetjem, katerega sledove zaznavajo naši misijonarji med primitivci, kako je bilo z Dekalogom, ali je kakšen veliki estet ovrednotil umetniško plat Stare zaveze, kakšno je danes stališče med biblicisti glede avtorja Apokalipse, ali je v *Svetem pismu* zaznati kaj evidentno božanskega (Bergson je zaznal božansko v Govoru na gori …

Na griču ob gozdu Tinje, krščanska slovenska koroška oaza. Dodelijo nama sobo z lepim razgledom po dolini, ki jemlje nekaj moji koroški žalosti.

Mladi Klaus Einspieler, po imenu sodeč iz stare koroške kulturniške družine, govori o »poti iz puščave v obljubljeno deželo«. V pogovoru oporekam možnosti legendarnega obstoja Treh kraljev.

Opoldne pogovori po skupinah: zelo živo. Po večerji Literarne presoje, gotovo domiselna Vinkova ideja: Haecker, Flisarjev roman, ljubljanska pesnica, ki jo Flisar in Vinko upravičeno strgata kljub Paternujevemu blagoslovu.

V najini sobi ožja druščina do polnoči: dvoumni Sommeregger. Na hodniku nekaj besed z gospo Inzkovo, s katero me zbližuje tudi njen rojstni kraj pri Šentjanžu, nekako simetričnim z Loko onkraj Save. Vzdihne: »Vse je drugače, odkar ga ni … Morala se bom navaditi …«

Vinko v debati sijajen dialektik. Dr. Vencelj kritizira »napačno Bajukovo odločitev.«

Nedelja, 5. januarja

Kar polna dvorana. Koncilijevemu nastopu sledi kakšen moj ugovor, nato moje predavanje.

Koncilijeva maša. Obhajilo darujem za pokojnega prijatelja in soklasika Otmarja Črnilogarja, ki je pred kakšnim letom na tinjskem srečanju maševal pri istem oltarju.

Nato na kosilu v družbi z optimistom, lepa lastnost na Koroškem, s profesorjem Šelavdarjem, če sem prav zapisal njegovo ime. Dr. Vencelj: poslušam o njegovi ministrski misiji, če že ne misijonu, za slovenstvo, od Porabja do Beneške Slovenije. Patriot, ki ga moram občudovati. Takih ljudi na levici ne vidim. Pomenek z drugim gorečim Slovencem, dr. Kopeinigom, ki pa gori z enakim plamenom tudi za misijone. Zanje mu dam 50 evrov. Ko odhajamo, sneži.

Doma najdem Tonetov in Francev pozdrav iz torontskih snegov ter pismo čudaškega Antona Zlogla, Mala Bukovica 37, 6250 Ilirska Bistrica. Naslov njegovega predavanja: Nietzsche in Rebula – socializem in kapitalizem.

Gospa Anica, naša vsevidna pomočnica, mi pove, da sem pustil odprto pipo tople vode, ki je tekla več ur. Mea culpa.

Ponedeljek, 6. januarja

Zoro pustim spati, revico, zdelano od potovanja.

Praznorečje A. P. v uvodniku KL. Tako se afirmira katoliška kvaliteta …

Sprehod do proge, ljuba Lisca skrita v megli.

Doma delo ob Gorazdovih knjigah za tržaško radijsko rubriko. Vredno je delati ob njih, posebno ker tukajšnja občila krščansko kulturo ignorirajo.

Torek, 7. januarja

Per tenebras huius vitae mi gre skozi glavo, ko slišim lopato, ki zunaj čisti sneg. K maši si s svojo operirano nogo ne upam. Ves dan doma. Delo za Trst: poročilo o Muhovičevi knjigi *Umetnost in religija* in o Letnem kazalu *Tretjega dne*.

Ko že lezem v spanje, mi Zora pride povedat, da je slučajno odprla TV in slišala Zor - Simonitijevo poročati o mojem *Dnevniku*. Da le ne bo ostal totalno neopažen?

Sreda, 8. januarja

Ocenil za tržaško rubriko urednice Brecljeve Michielettovega *Truhlarja*. Pokritiziral sem prevod (iskanje eksotičnih izrazov za preproste besede). Truhlar me tudi tokrat ni prevzel. Estetizem na višji ravni? Brez sočloveka, a vendar narava (skoraj preveč) in Bog.

Sprehod do mlina: puščoba, potem ko sneg obleži po evforiji sneženja.

Četrtek, 9. januarja

Ves dan z Maritainom. Iz tega bo morda le knjiga.

Tako dobro kot pri njem mi ni pri nikomer.

Med rahlim sneženjem do Račice. Svet bo veselejši, dokler bo snežilo. Po telefonu mi novoletno vošči blagi dr. Kozmus z jeseniškega konca.

Petek, 10. januarja

Z Zoro in svakom Jarom v Sevnico. Potem ob Zori skozi zasneženost v knjižnico. Knjiga Staričeve *Špijoni* izposojena.

Pa ne vem, ali si Sevničani kaj dosti sposojajo.

Branje Barrèja.

Doma Stanetovo pismo, kot zmeraj okrog slovenske usode. Pač glavna tema najinih dolgih pohodov – romanj po Sloveniji, najraje po Dolenjski. Njegova priljubljena misel: Slovenci smo znali prenesti nesvobodo in revščino, ali bomo znali prenesti tudi svobodo in blaginjo?

Zora in gospa Anica mi preprečita mašo ob 18h po zasneženi cesti. A nevarno bi bilo samo navzdol čez trg. Literatura? Absolutno nič več, razen če bo navdih. Če pa bi prišel, pisalo v roke in v razkošje slovenske besede …

Sobota, 11. januarja

Ne vem, če sem časovno iztirjen, toda ne glede na datum ne morem mimo novice, da je umrl dr. Jože Pučnik, zame moralni predsednik Slovenije: inteligenca, narodna zavednost, svetovljanska kretnja, predvsem pa značaj. Veliki Evropejec med nami, provincialci, kljub svetovljanskim ambicijam.

Odioznost levega molka, dejansko molka Partije, katere prvorojenka je naša »levica«.

Komunizem je izbrisal med nami viteštvo.

Na TV samo Janša, Peterle, Šeligo, Rupel.

S Pučnikom sva se srečala ob priliki njegovega nastopa v Peterlinovi dvorani v Trstu. Zadnjič sva se videla na ljubljanski železniški postaji, ko sva se srečala, vsak hiteč v nasprotni smeri: nagel, a prisrčen stisk roke, in to je bilo vse. RIP.

Opoldne, po petih straneh Maritaina: biti z Jacquesom je biti na duhovnih in intelektualnih vajah.

V soncu in snegu do prvega ovinka proti Radečam.

V *Delovi* Prilogi Dnevnik Zlatka Zajca, »pesnika in pisatelja«, ki ga sploh ne poznam … Torej spoznajmo ga.

Tematika o snegu in mačkah: nekaj opisnega talenta, a sicer ko da živimo na Islandiji: ni časa, ni politike, ni kulture. Literatura za eldeesovce. V kakšnem mrtvilu živimo … Smo bili sploh vredni svobode?

Pismo vnuka Ivana iz Egipta. Tam je poletje, božiča niso imeli, a so se igrali jaslice; fantje so bili trije kralji, Ida je bila angel, Marjanka pa Herod.

Grozljivo na TV: rjoveči severno-korejski diktator in rjoveči milijon v Pjongjangu. Grožnja: spet bomo proizvajali rakete.

Pomirljiv večer ob zapiskih Raisse Maritain, njegove genialne in svetniške žene.

Nedelja, 12. januarja

Ko grem po kosilu ven, Zori obljubim, da ne bom pomil posode, pa jo pomijem – in pride do groteskнega trka.

Pismi Stanetu in Kretičevi, knjiga in bankovec duhovniku v Mariboru in knjiga s pismom prijatelju Francu Letonji v Montreal.

Zvečer do polnoči članek o Pučniku. Zora ga pride pohvalit.

Ponedeljek, 13. januarja

Vstal ob 6h, da sfriziram in odpošljem članek o Pučniku. Poleg tega pošljem pet sestavkov Brecljevi v Trst in pismo Stanetu.

V sobotni Prilogi *Dela* intervju Vesne Milek z matematikom Draganom Marušičem. Pet let Amerike se mu pozna ne samo po širini, ampak tudi po znanstveniški samozadostnosti. V intervjuju religija ni omenjena, kljub občutku za »neznano«.

Torek, 14. januarja

V *Magu* Gregor Krajc, direktor vladnega Urada za informiranje, na vprašanje »Ali ste verni?« odgovori: »Sem kristjan.«

Toda ali je sploh normalno, da si kaj takega v neki demokraciji zapisujem? Ali pa je današnja slovenska demokracija samo parlamentarna, ne pa še tudi psihološka?

Voda s strehe v shrambo. Zora pokliče krovca. Ko bi bil jaz za kaj …

Sprehod do rampe z mislijo na Pučnikovem grobu.

Transcendenco je odklanjal.

Hribi vidni vsenaokrog od Lisce do Kuma, pod zagrnjenim nebom. A tudi v tej nebesni senci se mi zdi Loka prelepa.

Sreda,15. januarja

Kartica s kamelo iz Egipta od Marjanke s podpisi Ivana, Marka in Mateja.

Gospod Furman vabi v imenu mariborske univerze na predavanje na Trstenjakove dneve v Radgoni. Trstenjak, ta izjemni Slovenec, je več kot vreden predavanja, a zanj nimam pogojev ne zdravja ne virov ne avta, kakšne lahke splošnosti pa prepuščam drugim.

Ganljiva, čustveno pretirana zahvala gospoda Zupana za knjigo:

Sv. Janez Bosko, rešuj slovensko mladino!

Maribor, 15. januarja 2003

Dragi gospod profesor!

Krasno novoletno darilo – presenečenje! Bog Vam ga stoterno vračaj vse leto Gospodovo in rožnega venca! Iskrena hvala tudi za prispevek za Don Boskov sklad.

Knjiga je bila vedno zame nekaj najlepšega: če pa je Vaša, stokrat več vredna. Ob Vaših spisih pa že od nekdaj uživam, kadar dobim v roke Zvon.

Zatorej ste mi res napravili veliko veselje, ker kupiti kakšnega ne bi mogel … Naj Vam dobri Bog še naprej daje vso Vašo bistrino za nadaljnje knjige in dnevnike! Zato bom v molitvi vedno z Vami. In Bog z Vami. I. Zupan

Četrtek, 16. januarja

Borut Pahor »po razgovorih« odloči, da žalne seje za Pučnikom v parlamentu ne bo. Zvečer pa v zadregi reče, da bo. Pritisk Drnovška? Ali koga drugega, močnejšega od njega?

V *Družini* podatek, da je izšel Gilson. Daje to upati za Maritaina, ki nastaja na moji pisalni mizi?

Petek, 17. januarja

Stane mi piše o tem, kako z bolečino predaja svojo knjižnico Šentvidu. Ves dopoldan ob poglavju *Dieu ou Jean Cocteau?* Pismo s čestitkami iz Praprota pri Šempolaju. To je edinstveno, da se mi odzove kdo iz mojega rojstnega konca:

Praprot, 1. januar 2003

Spoštovani prof. Rebula!

Najlepše se Vam zahvaljujem, da ste za knjigo Arhipel napisali resnično zgodovinsko novelo TIGER *v spomin in priznanje mojega strica Bogomila Lupinca. Zdi se nam lepo, da je v noveli prav njegovo pravo ime Bogomil. Kako ste pogodili, da je imel Bogomil sestro intelektualko »Marto,« ki je bila v resnici Leopolda Lupinc, por. Kralj, mati pevovodje Ivota Kralja iz Slivnega. Veličastne so besede profesorja* (mislil sem na prof. Šolarja, A. R.): *»Prelivati kri sočloveku … to je proti redu zemlje in zvezd … To je kakor preklinjati sonce …«*

Za nas je ta novela najlepša, kar smo jih kdaj brali, ker je resnična in naša. S hvaležnostjo Vam voščimo srečno, zdravo in uspeha polno novo leto z željo, da bi še dolgo ustvarjali in mi prebirali vaša dela. Lupinc Bogomila

Sprehod proti Žirovnici, ko je teren mojega gobišča pod snegom.

Nedelja, 19. januarja

Medla nedelja. Napišem *Credo* o Baudelairu. Korespondenco odložim na ponedeljek.

Pismo Tonetu, zahvala v Praprot in *Credo* Petriču.

Furman v rdeči bundi, svojevrstna božja vihra: pozna vse, pomaga vsem, govori o vseh: o Ropu (prvi sam telefoniral njemu), Drnovšku (srečuje se z Rodetom, ki da ga je vprašal, kakšna je razlika med molitvijo in meditacijo), o Pahorju (»Ali boste nehali sektašiti s Cerkvijo?«). O Krambergerju (»idealen vzgojitelj«), Grmiču (gluh za prošnje, Kramberger dvakrat pokleknil predenj), o Križniku (skrivnostna ženska naj bi bila pri incidentu tam pred policijo), o Ojniku, o Rotary in Lions (oboje baje dovoljeno duhovnikom).

Ni vedel, da živim v Loki, potoval je na Kosovo in v Srbijo: vsepovsodnost. Kuha si sam. Kaj še pove: eden od obeh bratov duhovnikov na Kozjanskem, ki je zaprl vrata cerkve Krambergerju, je na kolenih prosil odpuščanja.

Gilbert Keith Chesterton

Čudne noge

Chestertonove detektivske zgodbe o očetu Brownu so pisane z izjemno močjo in mikavnostjo, ki nevsiljivo ponuja tisto žlahtno prvino katoliškega nauka, namreč spoznanje o človekovi popravljivosti. Oče Brown je katoliški duhovnik, ki mu je spovedniška praksa v angleški kaznilnici tako približala zločinčevo dušo, da zna gledati skozi njene napočenine; obenem mu trdna vera v Boga daje pogum, da razjasnjuje zagonetne primere zločinov. On ve, da je skrivnost skrivnostna samo zato, ker smo odgovor iskali drugje kot pri človeku, in da se čudeži ne dogajajo tako zlahka kot hudodelstva.

Gilbertha Keitha Chestertona (1874–1936) poznamo kot izjemno odmevnega katoliškega in socialnega misleca ter avtorja mnogih briljantnih esejev, pa še bolj briljantnih leposlovnih besedil žanrske – fantastične in detektivske – provenience. V pričujoči knjigi je v celoti objavljena prva od petih »serij« Chestertonovih detektivk o očetu Brownu. Pri Celjski Mohorjevi pa je leta 2001 že izšlo avtorjevo prav tako izjemno delo Pravovernost, ki velja za najboljši primer apologetike krščanstva v 20. stoletju.

»Zločin,« je počasi rekel oče Brown, »je tak kot vsaka druga umetnina. Ne glejte me presenečeno; zločini nikakor niso edine umetnine, ki prihajajo iz peklenske delavnice. Ampak vsaka umetnina, božanska ali peklenska, ima pač eno neogibno značilnost – namreč, da je v svoji srčiki preprosta, pa najsi je bila izvedba še tako zapletena. Tako so, recimo, v *Hamletu* grotesknost grobarja, cvetlice zblaznele deklice, fantastični Osrikov lišp, bledičnost duha in režanje lobanje sami ne nujni drobci, spleteni v nekakšen mrliški venec okrog preprosto tragične figure moža v črnem. No, tole,« je rekel in nasmehljan počasi sestopil s svojega sedišča, »tole je tudi preprosta tragedija moža v črnem. Tako je,« je nadaljeval, ko je videl, da se polkovnik začudeno ozira vanj, »vsa ta reč se suče, kakor se suče črna suknja. Tudi v njej je, tako kot v *Hamletu,* rokokojsko vitičje – na primer vaš klub. Tu imamo mrtvega natakarja, ki je bil tam, kjer ni mogel biti. Imamo nevidno roko, ki je pobasala srebrnino z vaše mize in se potem vdrla v zemljo. Ampak vsak bistroumen zločin prav v jedru temelji na takšnem ali drugačnem prav preprostem dejstvu – dejstvu, ki samo po sebi ni nič skrivnostno. Mistifikacija je posledica tega, da to dejstvo zločinec prikrije in s tem zapelje misli vstran. Tole veliko in prefinjeno in (če bi šlo, kakor bi sicer tudi res šlo) kar se da dobičkonosno hudodelstvo je temeljilo na preprostem dejstvu, da je

gosposki škric povsem enak natakarjevemu. Vse drugo je bila igralska spretnost, in sicer presneto dobra igralska spretnost.«

»Čakajte,« je rekel polkovnik, ki se je vzdignil in se namrščil proti svojim škornjem. »Nisem prepričan, da razumem.«

»Polkovnik,« je rekel oče Brown, »pravim vam, da je ta nadangel nesramnosti, ki vam je izmaknil vilice, šel dvajsetkrat gor in dol po temle hodniku v sijaju vseh svetilk, pod točo vseh pogledov. Ni se šel skrivat po temačnih kotičkih, kjer bi ga bila nemara iskala sumničavost. Ves čas se je gibal po osvetljenih hodnikih, in kamorkoli je prišel, povsod se je zdelo, da tja sodi. Ne sprašujte me, kakšen je bil na pogled; nocoj ste ga sami videli šest ali sedemkrat. Z vsemi drugimi velikaši ste čakali v predsobi terase zadaj tamle na koncu hodnika. Kadarkoli je prišel med vas gospode, vselej je prihitel v bliskovitem natakarskem slogu, s pobešeno glavo, plahutavim prtičkom in urnim korakom. Kar odneslo ga je ven na teraso, kjer si je dal opraviti to ali ono z namiznim prtom, potem pa je že šinil nazaj proti direkciji in služnostnim prostorom. Ko je prišel v dogled uslužbencev in natakarjev, se je že z vsem telesom, z vsakim nehotnim gibom prelevil v nekoga drugega. Med strežnim osebjem je pohajkoval s tisto razmišljeno brezobzirnostjo, ki je toliko videti pri gostih. Za natakarje ni bilo nič novega, da kak mogotec z banketa kar kroži in kroži po vseh koncih hiše, prav kot žival v živalskem vrtu; vedo namreč, da za družbeno smetano ni bolj značilne reči, kot je ta navada, da vtaknejo svoj nos, kamor se jim le poljubi. Ko se je mogočno utrudil pohajkovati po tistem hodniku, se je obrnil in je odkorakal spet nazaj mimo kioska; v senci oboka tik za njim se je kakor po čarovniji spremenil in je spet odhitel naprej med Dvanajstere ribiče kot ponižen strežnik. Pokaj bi se gospoda ozirala za tem ali onim natakarjem? In zakaj naj bi bil natakarjem sumljiv takle imeniten pohajaški gospod? Enkrat ali dvakrat je izvedel kar najbolj hladnokrvno potegavščino. Na hotelirjevem koncu je mimogrede naročil sifonko s sodavico, češ da je žejen. Dobrodušno je rekel, da jo bo kar sam odnesel, in jo je res; nesel jo je med vami, naglo in kot se šika, pač natakar sredi dela. Tega seveda ne bi bil dolgo zdržal, pa saj je moral zdržati samo do konca ribje jedi.

Najhujši trenutek je bil zanj, ko so se natakarji postavili v vrsto; ampak še takrat se je domislil in se naslonil k steni tik za vogalom, tako da so ga v tem pomembnem hipcu natakarji imeli za gospoda, gospodje pa za natakarja. Drugo potem ni bilo težje od mežika. Če je kak natakar naletel nanj daleč od mize, je naletel na zdolgočasenega aristokrata. Paziti je moral samo, da se je par minut pred koncem ribje jedi spremenil v lahkonogega natakarja, tako da je pribor pospravil on. Krožnike je odložil na servisno mizo, srebro si je stlačil v notranji žep na prsih, tako da je bil videti nekam nabuhel, potem pa jo je ucvrl kot zajec (slišal sem ga, ko se je bližal), dokler ni prišel do garderobe. Tam mu ni bilo treba drugega, kot da se spet prelevi v plutokrata – plutokrata, ki ga posli nanaglo kličejo proč. Samo listek je moral izročili garderoberju in odkorakati ven prav tako elegantno, kakor je prišel noter. Samo – samo da sem garderober po naključju bil jaz.«

»Kaj ste pa naredili z njim?« je zaklical polkovnik z nenavadno napetostjo. »Kaj vam je povedal?«

»Oprostite mi,« je neomajno rekel duhovnik, »ampak zgodba se tukaj končuje.«

Iz knjige **Gilbert Keith Chesterton**, *NEDOLŽNOST OČETA BROWNA*
Prevod, opombe in spremna beseda **Branko Gradišnik**

Jurij Rosa

Izgon Otmarja Črnilogarja iz Mohorjeve

Ko se z zbornikom, v katerem se v imenu generacij občudovalcev gospoda Otmarja Črnilogarja, duhovnika po poklicu in poklicanosti, učenjaka po znanju in umetnika po srcu, poklanjamo njegovemu spominu, želimo kot založniki te velike knjige hvaležnosti izraziti opravičilo za notranje gorje, ki ga je prestajal zaradi Celjske Mohorjeve družbe.
V 70. letih prejšnjega stoletja se je Črnilogar predajal scela poslanstvu tajnika te najstarejše slovenske založbe. Ko je začel Mohorjevo iz takrat edine dovoljene založnice zgolj verskih knjig uspešno preustvarjati v vrhunsko kulturno založniško hišo, ki črpa iz krščanskih korenin, so ga skrivni komunistični akterji v nam nerazumljivi navezi s tedanjim predsednikom Mohorjeve, sobratom v poklicu, pomožnim škofom dr. Vekoslavom Grmičem, ali zgolj z njegovo tiho privolitvijo, osramotili s kazenskim postopkom zaradi izmišljenih finančnih napak in dosegli, da se je njegova ustvarjalna pot pri Mohorjevi čez nekaj let bridko končala.
V imenu organov in uslužbencev Celjske Mohorjeve družbe obžalujemo to veliko krivico, ki so jo storili gospodu Otmarju Črnilogarju naši predhodniki in prosimo neutrudnega snovalca idej za rast Mohorjeve za odpuščanje.

Jože Planinšek, predsednik, **Jože Faganel**, direktor

Otmarjeva skrb za mohorjevke med podraškimi župljani

[…] Praviloma so bili vsi župniki ali župnijski upravitelji po slovenskih župnijah v prejšnjih časih tudi poverjeniki MD, posebej za vsakoletno redno knjižno zbirko. Od njihovega prizadevanja je bilo v glavnem odvisno število naročnikov zbirke, posebej še na podeželskih župnijah. Tudi Otmar Črnilogar je opravljal poslanstvo poverjenika celjske MD. Iz časa njegove službe v Podragi je ohranjenih nekaj zapisov v oznanilnih knjigah podraške župnije, ki izkazujejo njegovo skrb, da bi župljani radi segali po mohorjevkah.

V oznanilih za nedeljo, 3. marca 1968, je zapisal toplo priporočilo z zanimivo pripombo: *»v družbi se je nekaj premaknilo«*, kar daje slutiti bolj sproščeno vzdušje v takratni družbeni ureditvi v Sloveniji, kamor so že začeli pljuskati valovi razburkanega leta 1968 v Evropi. Otmar je zaključil z mislijo, ki nakazuje že njegov širši razmislek o vlogi založbe in njenem položaju v tistem času: *»Mohorjeva družba je prestala krizo; zopet bo služila vernemu Slovencu.«* […]

V svojem zanimivem slogu je primerjal ceno zbirke s ceno vina in dodal priporočilo: *»Ljudje, to je naša, najstarejša, najcenejša založba: 10 l vina! Razen tega bo MD vedno boljša, škoda odpovedati ravno sedaj. Naročajte danes! Premislite še enkrat!«* […]

Novo vodstvo založbe želi ustvariti veliko slovensko književno družbo

Marijan Smolik je v svojih dveh objavljenih orisih zgodovine Mohorjeve družbe (1992 in 1996) zapisal,

da mnogi poverjeniki in naročniki niso bili zadovoljni z delom MD kot založniškega podjetja in je število naročnikov mohorjevk leta 1970 padlo pod 60.000 (kar je bilo v primerjavi z današnjimi časi seveda še vedno zelo visoko število). Leta 1968 so se v posebnem pismu zboru ustanoviteljev tudi slovenski škofje zavzeli za preoblikovanje družbe v društvo. Predsednik tega zbora, dr. Vekoslav Grmič, mariborski pomožni škof, je dosegel, da je bil za 25. februar 1970 sklican občni zbor družbe. Poročilo o teh dogodkih pod naslovom Glasnik Mohorjeve družbe v Mohorjevem koledarju za leto 1972 nudi izčrpne podatke o spremembah ureditve in vodstva družbe.

Po večletnih pripravah, da se izoblikuje nova MD, ki naj bi učinkoviteje in bolj sproščeno izpolnjevala svoje naloge v korist svojih članov in poverjenikov, je bil 25. februarja 1970 v prostorih Teološke fakultete v Ljubljani občni zbor, ki je sprejel nova pravila družbe, sloneče kakor nekdaj na svojih poverjenikih in članih. Konec leta 1970 je družba prenehala delovati kot založniško podjetje, s 1. januarjem 1971 pa je zaživela kot prenovljena MD. Po novem so družbo vodili odbor, tajništvo in upravnik.

V odbor je bilo izvoljenih 29 članov, predsednik je postal mariborski pomožni škof Vekoslav Grmič, podpredsednika Emilijan Cevc in Jože Strgar, tajnik pa Otmar Črnilogar.

V tajništvo je bilo izvoljenih 12 članov: Vekoslav Grmič, Emilijan Cevc, Jože Strgar, Otmar Črnilogar, Stanko Cajnkar, Jože Dolenc, Stanko Janežič, Zmaga Kumer, France Vodnik, Svetko Gregorič, Tone Kotar, Jože Lodrant. Član tajništva je bil po svojem uradnem položaju tudi vsakokratni upravnik in odgovorni urednik MD. V upravi in uredništvu je bilo več stalno zaposlenih oseb, vendar med temi tajnik ni naveden.

1. septembra 1971 je dolžnost upravnika in odgovornega urednika družbe prevzel pesnik, prevajalec in urednik Rado Bordon. Ko ga je odbor MD 15. junija 1971 soglasno izvolil za omenjeni funkciji, je v svoji zahvali med drugim dejal: *»Trdno sem prepričan, da so smotri Mohorjeve družbe – pospeševati slovensko narodno zavest, srčno kulturo in krščansko omiko ne le v skladu s tradicijami slovenskega ljudstva, s tradicijami evropske in vse svetovne kulture, marveč tudi v skladu z zares humano in dostojno pojmovanim socializmom, v skladu s stremljenji po etično-moralnih odnosih med ljudmi in narodi.«*

Poročilo je zaključeno s pozivom mohorjanom, zlasti poverjenikom, naj delujejo za čim boljši uspeh prenovljene družbe. Vodstvo je želelo ustvariti veliko slovensko književno družbo, ki naj bi bila odprta v slovenski krščanski svet in bila prava glasnica želja in hotenj sodobnega slovenskega krščanskega človeka.

Nova zasnova družbe, ki naj bi bila bolj navzoča v javnosti, je bila po vsej verjetnosti sad novih možnosti, ki so se pokazale v dobi t. i. liberalnega socializma, ki je nastopil v času, ko je vodil izvršno oblast v Republiki Sloveniji Stane Kavčič.

Kdo je Otmarja nagovoril oziroma povabil k delu v ožje vodstvo MD, ni znano. Marijan Smolik v orisu zgodovine družbe (1992) navaja glede »ustanovnega« občnega zbora, da je bil za tajnika najprej imenovan Jože Gregorič. Vendar se je tej zadolžitvi odpovedal in na njegovo mesto je bil izvoljen Otmar Črnilogar, kakor je zapisal Jože Dolenc v kratki kroniki pomembnejših dogodkov zgodovine družbe iz leta 1972. […]

[Uresničevanje velikopoteznih načrtov]

Dejavnost prenovljene MD v prvih dveh letih je izčrpno predstavil tajnik Otmar Črnilogar v Mohorjevem koledarju za leto 1974. Dragocene podatke za ta leta vsebuje tudi kratka kronika pomembnejših dogodkov v zgodovini Mohorjeve družbe (1821–1972), ki jo je priobčil Jože Dolenc v publikaciji ob 120. obletnici MD (1972), o tem pa se je mogoče poučiti tudi v že omenjenem orisu družbine zgodovine Marijana Smolika (1992). Povzemam glavne dogodke tega časa.

Po občnem zboru leta 1970 sta dejansko še zmeraj obstajali dve telesi: društvo in založniško podjetje MD. To dvoje je bilo treba spraviti v skladno celoto, tako da delovna skupnost ne bi bila prikrajšana v svojih delovnih pravicah, da pa vendar postane duša vse dejavnosti društvo MD. Zato je bilo potrebno urediti tudi odnose z založniškim podjetjem, ki je bil pravni lastnik vsega družbinega premoženja. Prevzem so opravili že pod novim tajnikom Črnilogarjem leta 1971. S 1. januarjem 1972 je bil tudi v rednem delovnem razmerju pri družbi.

Glede delovne skupnosti v Celju je Črnilogar poročal, da se je brez posebnih težav vključila v nov položaj in da je vse njeno delo stalno, skoraj tedensko spremljal od blizu. Konec leta 1971 je družba preuredila svoje poslovne prostore v Zidanškovi ulici 7 v Celju in začela uporabljati novo založniško znamenje.

Vzporedno z urejanjem nove pravne podobe MD je moralo vodstvo snovati njeno poglavitno dejavnost – knjižni program. To snovanje je potekalo v dveh smereh: redna letna knjižna zbirka in nove samostojne knjižne zbirke. Redna zbirka je bila, kar se tiče vsebin, oblikovanja in tiska, prenovljena in na višji kakovostni ravni. Nove knjižne zbirke so bile druga pomembna novost. Ideje in zamisli, ki so na sejah odbora in tajništva prihajale na dan, so se počasi izoblikovale v naslednje zbirke: Knjižnica Studenci žive vode, Znanstvena knjižnica, Mladinska knjižnica, Mohorska knjižnica, Družinska knjižnica. Že leta 1970 je začela izhajati družinska revija Nova mladika, leta 1971 pa kulturna in bogoslovna revija Znamenje.

Leta 1972 so sprejeli sklep o ustanovitvi treh literarnih nagrad: Finžgarjeve, Janežičeve in Nove mladike. S proslavljanjem 120. obletnice ustanovitve leta 1972 je MD postala v javnosti bolj navzoča. Družba je prirejala tiskovne konference in sodelovala na knjižnih sejmih v Ljubljani in v Beogradu. Zasnovali so dobro pripravljeno anketo, ki naj bi dosegla čimveč bralcev in odjemalcev mohorjevk, o založbi je bilo mogoče veliko več brati po različnih časopisih. Družba je dobila in uredila novo poslovalnico v Ljubljani, na Poljanski 4.

Posebej je treba podčrtati, da se je v letu 1972 MD s svojim prenovljenim položajem in pod novim vodstvom organizacijsko utrdila, okrepila mrežo svojih poverjenikov, vsestransko izboljšala svoje poslovanje ter si začrtala dolgoročen program na raznih področjih svoje dejavnosti. Število naročnikov redne zbirke, ki je prejšnja leta upadalo, se je zvišalo za več kot 20 odstotkov in zopet preseglo 60.000. Prvič v svoji zgodovini je založba v okviru svoje redne letne knjižne zbirke začela izdajati tudi knjige v večbarvnem tisku. Upravnik Bordon in tajnik Črnilogar sta obiskala Družbo sv. Mohorja v Celovcu in Goriško Mohorjevo družbo v Gorici ter se z njunimi predstavniki pogovarjala o možnostih trdnejše povezave med tremi sestrskimi družbami, vendar to prizadevanje takrat ni uspelo. Upravniku Bordonu so bile v tem času zaupane tudi nekatere posebne zadolžitve v širšem prostoru založništva in knjigotrštva v Sloveniji, družba se je kot enakopravna članica vključila tudi v Kulturno skupnost občine Celje.

Opisani vzpon MD je zares presenetljiv. Vendar je bil kmalu prekinjen, ker sta bila upravnik Bordon in tajnik Črnilogar zaradi pomanjkljivosti v poslovanju in nezadovoljstva v delovnem kolektivu MD odstavljena, kmalu zatem pa še ovadena in proti njima je začela potekati preiskava, o čemer bo govor v nadaljevanju. Žal kaj dosti več dejstev o samem Otmarjevem tajniškem delu ni mogoče predstaviti. Nadvse dragoceno bi bilo arhivsko gradivo o delu odbora in tajništva družbe, predvsem zapisniki sej, a jih ni na razpolago. Dokumentacija je zagotovo nastajala. To je mogoče izvedeti tudi iz Otmarjeve osebne arhivske zapuščine in zlasti iz arhivskega gradiva preiskovalnega postopka zoper Rada Bordona in Otmarja Črnilogarja. Otmar jo omenja v svojem zgoraj navedenem poročilu, kakor tudi Kajetan Gantar v svojih spominih o tem, kako je postal odbornik MD, objavljenih v knjigi Zasilni pristanek (2011). Tudi pri katerem od pričevalcev mimogrede izvemo kak skromen podatek o dokumentaciji, ki je nastajala. Otmar je na enega od uradnih dopisov Republiške zdravstvene skupnosti Celje z datumom 30. 12. 1975 v zvezi z dostavo nekega sklepa iz dokumentacije MD (dopis je ohranjen v njegovi arhivski zapuščini) pripisal: *»Kako naj ga pošljem, če je pa Udba vse pobrala. Tako so rekli na MD Celje.«* Sam se je sicer obrnil tudi na tajništvo MD v Celje z dopisom 6. 1. 1976, da bi izvedel za usodo tega sklepa, o čemer bo govor v zadnjem poglavju. Iz odgovora tajnika MD Mirka Mahniča, njegovega naslednika, 13. 1. 1976, je razvidno, da je zapisnike sej, ki mu jih je poslal Otmar, oddal v Celje, a da jih tam ni, ker *»mogoče so se izgubili ob težavah, ki smo jih pred časom imeli«*. […]

Dragoceno sporočilo o Črnilogarjevem tajniškem delu je posredoval takratni član vodstva Družbe Jože Strgar. V svojem spominskem pričevanju je zapisal pomembno ugotovitev, da je seje skliceval in v veliki meri tudi pripravljal tajnik Otmar. To je bilo zahtevno in naporno delo, ker so v tistem času sestavljali nove programe in snovali nove knjižne zbirke. Široko zastavljena prenova družbe pa je potegnila za seboj tudi večjo pozornost takratnih oblasti. S prenovo MD je bil najtesneje povezan prav tajnik Otmar. *»Pri tem ni šlo zgolj za vsebine in kakovost. Še težja je bila borba za možnost, da smo to sploh smeli početi.«*

Zastopniki družbenopolitične organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva (SZDL) so stalno opominjali, da sme MD izdajati le verske knjige. Taka naravnanost takratnih oblasti se je posebej zoperstavljala določenim knjigam in celo posameznim avtorjem. *»Kaj vse je moral potrpeti in požreti prav tajnik O. Črnilogar, ko so ga dodatno in redno zasliševali in mu grozili! Vsakokrat ko je ob sredah iz svoje Podrage v Vipavski dolini šel po svoji službeni dolžnosti na upravo MD v Celje, se je moral najprej zglasiti na tamkajšnji SZDL, pa tega sploh vedeli nismo,«* je zapisal Jože Strgar.

»Udba ves čas bedi nad nami in nam gleda pod prste …«

Kaj se je dogajalo na sejah odbora in tajništva MD, torej ne vemo prav veliko. Več vpogleda v takratno stanje pri MD nam daje nekaj dokumentacije SDV. Varnostna služba je seveda imela »dolge lovke« in jo je dogajanje v Cerkvi in vse, kar je bilo z njo v zvezi, nadvse zanimalo.

Kajetan Gantar nam je v svojih spominih ohranil izjemno zanimivo in duhovito zgodbo, ki mu jo je Otmar povedal, ko ga je ob koncu svoje tajniške službe pridobival za odbornika pri družbi. Gantar omenja, da se mu je Otmar potožil: *»Že tako imam vtis, da Udba ves čas bedi nad nami in nam gleda pod prste. O vsem, kar se v Mohorjevi dogaja, sta Udba in CK obveščena prej kot večina odbornikov.«* V dokaz tej trditvi mu je v nadaljevanju povedal, kaj je doživljal, ko je nekega dne potoval z avtobusom iz Vipave na sedež MD v Celje. Otmar je zgodbo v svojem značilnem slogu imenitno začinil: *»Že na avtobusni postaji v Vipavi mi pade v oči človek, za katerega sem takoj videl, da ni*

iz naših krajev. V Postojni stopim na vlak za Ljubljano in vidim, kako gre ta človek med vožnjo po hodniku dvakrat mimo in pogleda v moj kupe. V Ljubljani prestopim na vlak za Celje; in spet gre isti človek med vožnjo dvakrat mimo in pogleda v moj kupe. V Celju se odpravim s kolodvora v prostore Mohorjeve družbe; in na tej kratki razdalji spet dvakrat srečam istega človeka. Ko opravim zadeve, zaradi katerih sem prišel na sedež Mohorjeve, zavijem v bližnjo gostilno na kosilo. Preden mi postrežejo s tem, kar sem naročil, se še enkrat ozrem naokrog in opazim istega človeka, kako sedi sam samcat tam v temačnem kotu za mizo in se dela, kot da me ne vidi. Takrat pa me razsvetli sam Sveti Duh. Vzamem z mize svoj bokalček in se z njim odpravim v tisti temačni kot, pa človeka vljudno vprašam: ›Vidim, da sedite čisto sami pri mizi. Kaj vam ni nič dolgčas? Dovolite, da prisedem? Zdi se mi, da sva se danes že nekajkrat srečala‹, pa sem rekel sam pri sebi: S tem človekom bi pa rad trčil na zdravje! ›Saj dovolite, da vas častim?‹ ›Nikar si z mano ne delajte stroškov,‹ je v zadregi zajecljal človek, ki očitno ni pričakoval takšnega vabila. ›Ah, kakšni stroški, dajte no!‹ sem ga potolažil. ›Sicer pa dovolite, da se predstavim: ime mi je Otmar Črnilogar, po poklicu sem duhovnik, župnik v Podragi na Vipavskem, hkrati poučujem na bližnji cerkveni gimnaziji. In en kozarček, to pa res niso stroški. Sicer pa – saj veste, kaj pravi naš narod: kjer so farji, tam so d'narji.‹ Nalil sem mu kozarec in trčila sva na zdravje. Resda se je mož ob tem držal, kot bi pil pelin. Najbrž mu je šlo po glavi, kaj in kako naj poroča svojim šefom, ko si je dovolil, da mu fajmošter plača pijačo.«

Po podatkih iz Arhiva Republike Slovenije, nanašajočih se na arhivski fond Republiški sekretariat za notranje zadeve, je imela večina članov tajništva MD družbe pri SDV svoje dosjeje, nekateri zelo obsežne, kar izpričuje, da so bili nadzorovani in njihova dejavnost spremljana. Med njimi je bil tudi Otmar Črnilogar, za katerega je bil odprt osebni dosje št. 6237, ki je obsegal 24 strani. V evidenci dosjejev ima oznako »črtano«. Pristojnemu arhivu ni bil predan in ga ne hrani. Naveden je tudi sklic na zbirni dosje 14000 (Zbirnik virov), ki prav tako ni bil predan.

Podobne ugotovitve veljajo tudi za druge osebe, od katerih je dosje Rada Bordona obsegal kar 151 strani. Kljub temu da je mogoče le ugibati, kolikšen del te neohranjene dokumentacije se je nanašal na spremljanje dejavnosti teh oseb pri MD, bi nam ti arhivski dosjeji zelo verjetno marsikaj razkrili.

V omenjenem arhivskem fondu je shranjenih nekaj zapisov, ki izpričujejo dobro obveščenost teh organov o dogajanjih pri Družbi. Poročila se veliko več ukvarjajo z upravnikom Bordonom in kažejo, da je bil on tista ključna osebnost, ki je dajal ton založniški in uredniški politiki MD, zato ga je SDV najbolj opazovala. Preko tega pa vsaj posredno lahko zaznamo vpetost tajnika Črnilogarja v vse takratno dogajanje.

SDV pri Republiškem sekretariatu za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije je aprila 1972 v informativnem biltenu zapisala ugotovitve o razmerah pri Celjski MD. Zaznala je, da se predhodne dokaj zagatne razmere (padec naročnikov, kopičenje neprodanih knjig) nadvse ugodno razvijajo: nekatere knjige so razprodane z velikim dobičkom, obenem z njimi pa interesenti kupujejo tudi druge knjižne izdaje te založbe, kazalo naj bi, da se bo močno dvignilo število naročnikov oziroma članov MD. Poročilo povezuje spremembo razmer z veliko sposobnostjo novega upravnika Rada Bordona. *»Čeprav je Bordon svoje vodenje MD začel dokaj svojevoljno (znebiti se hoče dosedanjih sodelavcev MD, veliko denarja je potrošil za novo opremo) in hoče uveljavljati svoj koncept ne le v založniški politiki, temveč celo v vsem založniškem tisku /…/, pa uživa med slovensko cerkveno hierarhijo popolno podporo (predvsem predsednik odbora MD – mariborski pomožni škof Grmič – mu v vsem ugodi).«* Poročevalec nato ugotavlja, da je Bordon prevzel vodstvo Celjske MD po tem, ko je izpadel kot kandidat za mesto direktorja Cankarjeve založbe (češ da ga »partija ne mara«) in da si utrjuje svoj položaj v MD in med cerkvenimi krogi tudi z občasnimi napadi na družbeni sistem. Takoj za tem pa omenja kot posebnost, da je slovenski časopis Svobodna Slovenija v Argentini napadel Bordona, češ da je marksist in da preko njega komunistična oblast propagira svoja načela, ker hoče v MD vriniti svoje ljudi. Poročilo zatem sklepa, da je Bordon hitro vzpostavil stike s kulturnimi delavci, odločno pa zavrača vsakršne stike s SZDL in občino, zaradi odmaknjenosti sedeža MD od kulturnega središča Slovenije pa si utegne v krogu celjskih kulturnih delavcev kmalu utrditi položaj in doseči pomemben vpliv na celotno kulturno življenje tega dela Slovenije.

Poročilo iz junija 1972 o nekaterih komponentah varnostne situacije v posebnih informacijah SDV govori o velikih načrtih MD, ki naj bi – po napovedih direktorja Rada Bordona – nadaljevala nekdanjo tradicijo prosvetljevanja slovenskih množic (predvsem kmečkih) in se prebila v sam vrh slovenskih založb.

Poročilo o razmerah pri Celjski MD je SDV objavila v biltenu tudi januarja 1974, v okviru poročila o kleru. Veliko besed je namenjenih Radu Bordonu in njegovi založniški politiki, ki jo je varnostna služba opisovala kot zelo problematično. Tam izvemo še marsikaj novega o Bordonu. Na vodilni položaj pri MD je prišel po priporočilu prof. Antona Trstenjaka. Vse očitneje je postajalo, da njegovo poudarjanje finančnih uspehov nima prave podlage in da se njegove napake nezadržno množijo.

V obdobju svojega triletnega dela pri MD je skušal uvesti povsem nov, moderen način poslovanja (veliko sredstev je namenil obnovi prostorov, reklami

za nove publikacije, reprezentanci itd.) ter prevzeti vodstvo MD povsem v svoje roke. Vpliv in avtoriteto je uspel ohraniti le predsednik Družbe, mariborski pomožni škof Vekoslav Grmič. On je z vodstvom družbe preprečil nekatere Bordonove težnje po uveljavitvi in utrditvi MD v slovenski družbi iz bojazni, da bi bil razvoj MD povod podobnim ukrepom oblasti kot pri Hrvaški matici v sosednji republiki. Poročevalec SDV nedvoumno trdi, da je Bordon skušal svoje delo izkoristiti za lastno uveljavitev ter materialno okoriščanje (avtorske honorarje je določal sam v dogovoru z avtorji, izplačeval nagrade, dnevnice, potne stroške itd. brez ustreznih pravilnikov, pogosto v pretirano visokih zneskih). Finančni uspehi so temeljili predvsem na poviševanju cen knjigam MD ter na nekaterih finančno uspelih izdajah (npr. priročnika o gobah). Poročilo nato nadaljuje s presenetljivo ugotovitvijo, povzetkom njegovih nepravilnosti, ob katerem omenja tudi položaj tajnika Črnilogarja in zapečateno usodo njegove službe pri MD: *»Bordonova založniška politika oz. njegova zaprtost je onemogočila realizacijo načrtov progresistično usmerjenih cerkvenih krogov, ki so pričakovali, da bo Mohorjeva družba pod njegovim vodstvom bolj uspešno sledila novitetam na področju sodobne svetovne teologije. Vse to ter njegov avtoritativen nastop (brez vsakih oblik samoupravljanja – niso izdelali niti ustreznih internih pravilnikov) je vzbujalo nezadovoljstvo tudi med samim delovnim kolektivom (razen tajnika, ki je deloval povsem pod Bordonovim vplivom). Tako je zbor delovne skupnosti Mohorjeve družbe (14. 11. 1973) ostro obsodil delovanje upravnika, mu izrekel nezaupnico ter mu predlagal, naj prostovoljno zapusti službo.*

Bordon je proti pričakovanju brez ugovorov odstopil. /…/ Odbor Mohorjeve družbe je na svoji seji (7. 11. 1973) sprejel vrsto sklepov, ki naj bi pripomogli k sanaciji notranjih razmer /…/ Poleg tega je odbor predlagal tajniku, naj odstopi.«

Zadnji tu citirani stavki nas napeljujejo k domnevam, da je Grmičeva »linija« čedalje bolj krojila kadrovsko politiko pri MD in da je bilo le še vprašanje časa, kdaj bosta Bordon in Črnilogar »odžagana« s svojih položajev. To se je v resnici kmalu zgodilo.

Zaključek Otmarjeve tajniške službe

Vzpon MD, pri katerem je imel Črnilogar kot tajnik zagotovo pomembne zasluge, je trajal le malo časa. Nastopile so torej hitre in nenadne spremembe. Na odborovi seji 20. februarja 1974 sta bila upravnik in odgovorni urednik Rado Bordon in tajnik Otmar Črnilogar zamenjana. V njuno poslovanje so posegli tožilstveni, preiskovalni in sodni organi. Ta zgodba pa je trajala dlje časa in je svoj epilog dobila šele leta 1981.

Tajništvo pri MD, najstarejši slovenski založbi, je bilo Otmarjeva nekako najvišja civilna funkcija v življenju. Tajniško delo je bilo sploh temeljno, najbolj garaško delo pri vodenju poslov založbe, ki ga je moralo zelo zaposlovati, a mu hkrati zagotovo nudilo tudi veliko zadoščenja. Zato pa je bil zaključek te zgodbe zanj izredno mučno poglavje življenjske poti, lahko bi rekli težak »karambol«. Kajetan Gantar je zapisal v svojem pismu 6. 4. 2012, da je Otmar na položaju tajnika *»spočetka delal z vsem entuziazmom, z dušo in srcem, saj drugače sploh ni znal in ni mogel, ker je bil pač polnokrven človek, enkratna osebnost, ne pa brezdušen in ubogljiv aparatčik«*. Tudi on je sklepal, da ga je moralo ob razpletu te zgodbe nekaj hudo prizadeti, *»ker se je tudi pozneje razgovorov o tem najrajši izogibal.«* Domneval je, da je bil Otmar s svojo pokončnostjo in globoko ter široko intelektualno razgledanostjo marsikomu trn v peti. Otmar v svojih pogostih pogovorih, ki jih je dajal različnim časopisom in revijam, ni omenjal izkušnje z MD (resnici na ljubo o tej življenjski zgodbi najbrž tudi ni bil vprašan). Le v dolgem pogovoru z njim za glasilo Apokalipsa leta 1996 sem zasledil vprašanje na to temo. Njegov odgovor je bil zelo jedrnat: *»Tam sem bil pet let in pol tajnik, vsako sredo sem se vozil iz Podrage v Celje za en dan. To so bili še tisti ›luštni‹ časi, ko sem bil stalno pod kontrolo Udbe. V Celju mi je Udba oziroma oblast uničila pet let delovne dobe, češ da nisem bil pravilno zavarovan, tako mi manjka pet let. /…/«*.

Kdaj natančno se je nehala Otmarjeva tajniška služba, ni znano. […]

V svojem kratkem življenjepisu, ki ga je sestavil sam Črnilogar, zasledimo podatek, da je njegova tajniška služba trajala od 1971–1975, kar je razvidno tudi v več njegovih življenjepisih, ki so bili objavljeni.

Vse kaže, da je Črnilogar tudi po odstopu s položaja tajnika, vsaj do neke mere ohranil stike z MD. Tako lahko razberemo iz osmrtnice, ki jo je Družba objavila ob Otmarjevi smrti. V njej navaja, da je bil njen tajnik od 1971–1974, *»pozneje pa, kljub grenkobam življenja, vedno nasmejan in optimističen svetovalec«*.

Otmar v rokah organov pregona

Široko zastavljen program dejavnosti MD je bil zagotovo velik zalogaj za odgovorne ljudi, ki so ta program skušali čim boljše izpeljati. Začetni polet in precejšen razmah na novo zastavljene strategije nista imela srečnega konca, saj je to dogajanje prešlo v roke takratnih oblastnih organov pregona. O zaključku Bordonove in Črnilogarjeve naveze z MD imamo kar veliko ohranjenega arhivskega gradiva v Črnilogarjevi arhivski zapuščini in zlasti v arhivskem fondu Okrožnega sodišča v Celju, tako da je mogoče dobro spremljati potek dogodkov.

»Pripravlja se grda godlja«

Črnilogarjeva »bližnja srečanja« z organi notranje uprave so se začela najverjetneje poleti 1975, nato pa nadaljevala še ob soočanjih s tožilstvom in sodiščem. Prvi osumljenec je bil sicer Bordon in nanj se najprej nanašajo sumi in obdolžitve, a je Črnilogar v mnogih primerih soobtoženec.

Sredi avgusta 1975 je Otmar Črnilogar dobil dva nepričakovana obiska v enem dnevu, najprej na rojstnem domu v Šebreljah, nato pa še v Podragi. V zvezi s tema obiskoma je zapisal nekaj vtisov s sočnim izrazoslovjem v zvezek dnevniških zapiskov, ki je nastajal v njegovi rojstni hiši v Šebreljah.

Zapis je nastal 25. 8. 1975, 12 dni po obiskih: *»Pojavita se dva – z naglasom iz ›totega becirka‹. Sprva se še predstavila nista, ko sta se že okrepčala ob ›farovškem vinu‹ pa povesta, da sta s TNZ* Celje /**op. pisca: Tajništva za notranje zadeve/ *– zaradi procesa proti Bordonu. Zasliševanje (4 ure) kar za mizo v izbi (mama prepričana, da so to moji prijatelji!). Nič posebnega nista mogla zvedeti, saj nič posebnega tudi ne vem. Vendar – zgleda – bo to grda godlja. Končno – vzela sta mi dragocenega časa – sta odšla. Eden – Črnogorec – je iz N. Gorice, ›asistira‹ je rekel.«*

Potem ko omenja vrnitev v Podrago še isti dan, nadaljuje v zapisu:

»Ali nisem ›gospodov‹ zopet našel tam! ›Hišna preiskava‹ sta rekla, ali pa naj vse v zvezi z MD položim na mizo. Kaj ne bi položil: večino dokumentacije – razen osebne – sem že oddal v dveh rokih. Osebne stvari (listine) sem še imel, zbral, kar pa ni bilo lahko, saj mi stvari ležijo povsod. Vendar je šlo. Popisali so vse, izdali duplikat seznama in odnesli vse. Ne vem, kaj se bo iz tega izleglo, še manj, kaj bi se moglo izleči, saj vendar ne vem za nič takega – oni pa očitno ›vedo‹ kaj, česar jaz ne vem. Naj bo še to – za MD!«

O hišni preiskavi v Podragi izvemo več iz dveh dokumentov v Otmarjevi arhivski zapuščini. Pooblaščena uradna oseba Uprave javne varnosti (UJV) Celje je 13. 8. 1975 stopila v stanovanje Otmarja Črnilogarja v Podragi, hišna številka 78 (župnišče) zaradi *»listinske dokumentacije v zvezi Mohorjeve družbe Celje«*. Zasegla mu je več dokumentov in drugega gradiva.

Potrdilo o zasegu (prevzemu) predmetov je sicer slabše čitljivo, iz opisa in označbe pa je vseeno moč razbrati, kaj mu je bilo odvzeto: odločba o dodelitvi akontacije mesečnih dohodkov, dopisi MD, zasebna pisma Vekoslava Grmiča in zasebno pismo Rada Bordona, izvidi in mnenja zdravniške komisije v Ajdovščini in še nekateri dokumenti v zvezi z zdravstvenim varstvom, poročila in sklepi sej odbora ter vabila na seje odbora (zagotovo nanašajoče se na MD), pravilnik o avtorskih honorarjih, predlog dolgoročnega založniškega programa MD, knjižni program MD, koledar za leto 1974, nekaj člankov, predlog pravil MD in avtorske pogodbe. […]

»Problematično poslovanje« pri Mohorjevi družbi se stopnjuje

Zgodba o domnevno škodljivem gospodarskem poslovanju pri MD sega še nekoliko dlje v preteklost. Sestavimo jo lahko na podlagi dokumentacije preiskovalnega postopka zoper Bordona in Črnilogarja pri Okrožnem sodišču v Celju. Sodni spis vsebuje tudi različne priloge, ki jih je UJV zbrala ob sestavljanju kazenske ovadbe.

Sestavljalka poročila o pregledu finančno materialnega poslovanja MD za leto 1971 omenja nekatere pomanjkljivosti v pravilih glede finančnega poslovanja družbe ter v delokrogih in odločanju v organih družbe. Podobno je pooblaščeni preglednik poslovanja za leto 1972 v poročilu z datumom 25. 4. 1973 ugotovil nepravilnosti pri izplačilu avtorskih honorarjev uslužbencem, ki so bili pri MD v delovnem razmerju (in ocenil, da so bili dvakrat plačani).

Bilten SDV je nato novembra 1975 v jedrnatem zapisu že objavil podatke o sumu storitve raznih gospodarskih kaznivih dejanj, pripisanih Bordonu in Črnilogarju.

Kazenska ovadba in preiskava na sodišču

UJV v Celju je 22. 12. 1975 poslala Okrožnemu javnemu tožilstvu v Celju kazensko ovadbo zoper Bordona in Črnilogarja, katere besedilo nosi datum 22. 10. 1975. V njej je Bordon osumljen kaznivih dejanj zlorabe uradnega položaja iz koristoljubja, nevestnega dela v službi, ponarejanja uradne listine, poneverbe in dajanja podkupnine. Črnilogar pa je osumljen kaznivih dejanj zlorabe uradnega položaja iz koristoljubja in ponareditve uradne listine. Besedilo ovadbe je zanimivo tudi zaradi tega, ker omenja pregled dokumentacije MD (zapisniki sej delovne skupnosti, tajništva in odbora). […]

Okrožno javno tožilstvo Celje je ovadbo UJV Celje 25. 10. 1976 dostavilo preiskovalnemu sodniku okrožnega sodišča v Celju in predlagalo uvedbo preiskave zoper oba osumljenca zaradi kaznivih dejanj. Okrožno sodišče v Celju je na zahtevo Okrožnega javnega tožilstva v Celju in po zaslišanju osumljencev Rada Bordona in Otmarja Črnilogarja 8. 4. 1977 sklenilo (s pravnomočnostjo odločbe 22. 4. 1977), da se zoper njiju uvede preiskava. […]

Zaslišanja […] razkrivajo nove okoliščine

Ozreti se moram vsekakor še na vrsto zaslišanj obdolžencev in prič, ki so potekala na Okrožnem sodišču v Celju v marcu in decembru 1977 ter januarju 1978, za katere so ohranjeni zapisniki zaslišanj in se nanašajo na posamezne točke iz predloga uvedbe preiskave Okrožnega javnega tožilstva. Iz zapisnikov teh zaslišanj povzemam še nekaj pomembnih ugotovitev, ki še dodatno osvetlijo podobo vloge Črnilogarja, raz-

merje med njim in Bordonom in nam predočijo nekatere zanimive okoliščine dogajanja pri MD.

Bordon je v svojem zagovoru (zapisnik z datumom 28. 3. 1977) povedal, da se je o imenovanju Črnilogarja na delovno mesto tajnika predhodno pogovarjal z Vekoslavom Grmičem in potem priporočal njegov sprejem na mesto tajnika, s čimer so hkrati odprli delovno mesto poklicnega tajnika, ker sistemizacija ni bila temu prilagojena. Omenil je prizadevnost in veliko delovno vnemo Črnilogarja. Enkrat tedensko je redno hodil v Celje, poleg tega pa še na vse seje tajništva in odbora. Skrbel je za obsežno dopisovanje, vodil je posebno akcijo za širjenje MD na Primorskem, iskal je pisce za knjižne izdaje, se z njimi dogovarjal in opravljal druge tajniške posle. Prebiral je vse rokopise, dajal ocene o njihovi literarni vrednosti in primernosti za objavo. Za avtorski honorar pa je poleg tega opravil razne lekture, redakcije in recenzije teoloških in vseh tistih del, za katere je bilo potrebno teološko znanje, ter sodeloval v žiriji za Finžgarjevo nagrado. Bordon je pojasnil, da pri MD ni bilo pravilnika za določanje honorarjev, pač pa so se vsi honorarji, ki sta jih s Črnilogarjem odobrila, gibali v veljavnih normah slovenskega založništva. Z Otmarjem sta skušala pritegniti znane in napredne pisce izven duhovniških vrst, da bi založba dobila večji kulturni poudarek. Bordon je poudaril, da je bil Otmar sprejet v delovno razmerje z minimalnim osebnim dohodkom. Ocenil ga je kot zelo delavnega človeka, požrtvovalnega in naprednega, ki je z lahkoto in polnim zanosom opravljal svoje tajniške dolžnosti. Posebej zanimiva je tudi njegova ugotovitev ob obisku delovne skupnosti MD v Podragi. Obiskovalci so ugotovili, da je živel v izredno bednih razmerah in da sploh ni imel spodobne opreme za opravljanje tajniških opravil na domu. Ker je imel nizke osebne dohodke, so sklenili, da mu dajo na razpolago in v last nekaj odpisane pisarniške opreme iz sedeža MD. Bordon je menil, da bodo o tem sprejeti tudi ustrezni sklepi, zato je to opremo Črnilogarju izročil in on jo je odpeljal.

Črnilogar pa je v svojem zagovoru (zapisnik z datumom 30. 3. 1977) izpričal svoje videnje položaja tajnika. Dejal je, da pravni predpisi s področja urejanja delovnih razmerij v MD niso dajali tajniku nikakršnih pristojnosti, s katerimi bi tej službi mogli pripisati lastnosti odgovorne osebe; praktično je bil le zapisnikar, finančne listine pa je podpisoval na podlagi pooblastil predsednika odbora. Opozoril je, da je v njegov tajniški delokrog spadalo le pisarniško delo, dopisovanje, prisostvovanje sejam in skrb za zapisnike ter razni stiki s pisatelji, cerkvenimi zastopniki itd. Za vse honorarje, ki jih je dobil, je menil, da so bili zakonito izplačani, ker jih ni dobil za tajniška dela, ampak za pregledovanje besedil in druga dela v zvezi s pripravami knjig za tisk. Glede posojila se je zagovarjal, da je denar potreboval, ker je v prometni nesreči popolnoma uničil svoje osebno vozilo, zato je kupil novo, ki ga je nujno potreboval za redne tedenske poti v Celje. O koriščenju posojila ni imel nobenih pomislekov, a se je zanesel na finančnega strokovnjaka, računovodjo MD. Odločno je zavrnil očitek, da je posojilo pokril s potnimi stroški in pojasnil, da je posojilo vračal s tem, da je koristil le del osebnih dohodkov in potnih stroškov in dolg na ta način poplačal. Izrecno je omenil, da je poleg enkrat tedensko na sedežu MD v Celju posle tajnika opravljal na svojem domu v Podragi. Večino pisarniškega dela, mnoge razgovore za pridobivanje sodelavcev pri knjižnih izdajah je opravil doma, prav tako razširjal tudi mrežo poverjenikov za pridobivanje novih naročnikov knjig. Ob tem je dodal, da so tudi drugi funkcionarji in uredniki delali na svojih domovih. […]

Še nekaj poudarkov iz pričevanja predsednika odbora MD Grmiča. Izjavil je, da je bil Črnilogar v delovno razmerje sprejet brez sklepa odbora, o čemer je bil odbor obveščen kasneje in je delovno razmerje potrdil. Ni se spominjal, da bi tajništvo o tem razpravljalo. Namignil je na prakso Bordona, da je obveščal odbor navadno šele potem, ko so bile zadeve že izvršene. Glede spornega posojila je povedal, da so to zadevo na odboru obravnavali in potrdili. Sicer pa je Grmič ocenil, da je tajnik, dokler je bil zdrav, tajniške posle opravljal in da je odgovoren za to, kar je podpisal. Izrazil je svoje prepričanje in prepričanje odbora, da Črnilogar ni namenoma napravil nobene nepravilnosti, ker je zaupal Bordonu.

Preiskava ustavljena […]

Odvetniška obramba Rada Bordona je 27. 5. 1977 predlagala Okrožnemu javnemu tožilstvu v Celju, naj poda preiskovalnemu sodniku izjavo, da odstopa od pregona. V njej so zanimive razlage, ki naj bi pri tožilstvu dosegle svoj namen.

Društvo MD ne razpolaga z družbenim premoženjem, kakor so ga pojmovali ustava in zakonske določbe pri gospodarskih organizacijah splošnega družbenega pomena, saj gre pri njem za zasebni sektor, zato se ne more pojaviti kot stranka pred gospodarskimi sodišči. Glede premoženja gre za zasebno premoženje slovenske katoliške Cerkve. Ker je bil obdolženec v delovnem razmerju z društvom MD, torej v zasebnem sektorju, ni mogel storiti kaznivih dejanj, ker ni bil odgovorna oseba v organizaciji v smislu določb kazenske zakonodaje. Obramba se pri tem ni spuščala v vprašanje ali je obdolženec sploh storil kakšno kaznivo dejanje na škodo zasebnega društva. Ta razlaga je po svoje »trpka« glede duhovnega in kulturnega pomena MD v slovenskem prostoru, a je k sreči zelo verjetno vplivala na to, da se je postopek končal na stopnji preiskave. Morda je na tak izid vplivalo tudi

obsežno izvedeniško poročilo sodno zapriseženega izvedenca gospodarsko-finančne stroke, poznavalca za založništvo, ki ga je sestavil na osnovi odredbe Okrožnega sodišča v Celju 4. 4. 1978. Nanaša se sicer le na upravičenost odpisa knjig v veliki vrednosti in na samovoljno oblikovanje cene ter na upravičenost popusta za knjigo o gobah, veliko uspešnico MD.

Izvedeniško mnenje se je opredelilo, da družbeni skupnosti ni bila povzročena škoda.

Sklep celjskega sodišča 8. 4. 1977 o uvedbi preiskave je bil podlaga, da sta bila Bordonu in Črnilogarju odvzeta potna lista.

Črnilogar je o tem prejel odločbo Skupščine občine Ajdovščina z datumom 21. 4. 1977. Na njuno prošnjo Temeljnemu tožilstvu Celje 9. 3. 1979 jima je s soglasjem tožilca Temeljno sodišče v Celju s sklepom 2. 4. 1979 dovolilo vrnitev potnih listin.

Preiskovalni postopek se je končal šele leta 1981. Temeljno sodišče v Celju je 13. 11. 1981 izdalo sklep, da se preiskava zoper oba osumljenca ustavi. Sklep je sprejelo na podlagi odstopne izjave Temeljnega javnega tožilstva v Celju, 4. 11. 1981, javni tožilec pa je kot vzrok za odstop od nadaljnjega kazenskega pregona navedel pomanjkanje dokazov.

Za veliko delo Otmarja Črnilogarja pri MD sem vedel že dolgo časa, za oblastno preganjanje tega, kar je vložil vanjo, pa sem izvedel šele nedavno – ko sem poslušal izbrane besede njegovega dolgoletnega sodelavca in prijatelja profesorja Janeza Zupeta pri mašnem nagovoru ob 80-letnici rojstva Otmarja Črnilogarja, 15. 11. 2011 v Podragi. Njegove besede navajam po objavi v Vipavskem glasu: *»In ko si je kot glavni tajnik Celjske Mohorjeve družbe prizadeval, da bi jo iztrgal iz režimskega primeža in ji dal novega poleta, so ga spletkarsko postavili pred sodišče, na katerem mu je kot tožitelj stal nasproti sam škof Grmič, tedanji predsednik Mohorjeve.«* Zgodbo sem skušal podati na podlagi dosegljivih virov. […]

Viri in literatura

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, PANG 1098 Otmar Črnilogar, tehnični enoti 1 in 2

Arhiv Republike Slovenije, AS 1931

Republiški sekretariat za notranje zadeve: Informativni bilteni SDV – 1972, Posebne informacije SDV – 1972, Bilteni SDV – 1974, Indikativni bilteni SDV – 1975

Zgodovinski arhiv Celje, ZAC 609 Okrožno sodišče v Celju, tehnična enota 175

Nadškofijski arhiv Ljubljana, NŠAL 532 Jože Gregorič, arhivska enota Mohorjeva družba

Arhiv župnije Podraga: oznanilne knjige župnije Podraga, št. 21 in 23

Črnilogar Otmar: dnevnik, Šebrelje 27. 7. 1974 – 12. 8. 1986 (shranjen v Šebreljah 65)

Pisma, dopis in zabeležko o spominskih pričevanjih hrani pisec

Iz knjige *ČLOVEK MNOGIH TALENTOV.* Zbornik o Otmarju Črnilogarju.

REDNA ZBIRKA 2014

Rudi Mlinar, **KO NI CVETELA AJDA** Slovenske večernice

James Martin DJ, **DUHOVNOST ZA VSAK DAN**

Giovannino Guareschi, **DON CAMILLO IN PEPPONE I**

Neža Maurer, **VESTE, KDO JE ČERI?**

MOHORJEV KOLEDAR 2014

PAPEŽI DVEH VATIKANSKIH KONCILOV

(stenski koledar 2014)

Pet knjig in slikovni koledar: cena **65 €**.

Mohorjev koledar 2014 s slikovnim koledarjem: cena **17,50 €**.

Skupna vrednost samostojnih izdaj: **87,50 €**.

Nataša Koselj

Plečnikova šola in blejsko obdobje

Iz monografije o arhitektu Danilu Fürstu

Ko zremo na arhitekturni opus pionirja slovenske montažne gradnje Danila Fürsta z vidika današnje, postindustrijske družbe, kjer se zdi, da je pojem generično mesto sinonim za vse slabo, kar je dal razvoj industrializacije preteklega stoletja, skušamo najti arhitektov spiritus agens, ki je v svojem delu združeval, kar se danes zdi nezdružljivo: disciplino duha Plečnikove šole, arhitektovo romantično in globoko verno prleško dušo ter kalkulativno, inovativno in racionalno sistemsko mišljenje industrijskega, serijskega načina proizvodnje.

Danilo Fürst je arhitekt, ki je projektiral tovarno tako kot cerkev in cerkev tako kot tovarno. Jedro njegovega zanimanja sta bila vedno človek v prostoru in vprašanje, kako z minimalnimi sredstvi doseči maksimalno ugodne pogoje za bivanje, zato socialna gradnja – arhitektura šol in stanovanjskih objektov – v njegovem opusu zajema posebno mesto. Svoj vrhunec je dosegel v obdobju povojnega modernizma, v petdesetih in šestdesetih letih preteklega stoletja, ko je njegov genij nenavadno dobro sovpadel s potrebami duha časa.
Temeljni postulati modernega gibanja, kot so skeletna gradnja, odprt tloris, prelivanje zunanjega in notranjega prostora, fleksibilnost, ekonomika in racionalizacija gradnje, sistemsko razmišljanje, eksperiment in inovacija, socialna občutljivost, uporaba prefabriciranih gradbenih elementov, pomen osvetljevanja, minimalizem, igra z armiranobetonsko konstrukcijo in iskrena predstavitev materiala, so stalnice v Fürstovi arhitekturi petdesetih in šestdesetih let. Poleg tega je zanj značilna uporaba armiranobetonskega oboka, nagubane zunanje opečne stene in večkotnika v tlorisu in detajlu.

Značilno za Fürsta je celostno projektiranje od žlice do urbanizma in hortikulturne ureditve. V nasprotju s funkcionalistično doktrino predstavlja zanj življenje vseskozi nedeljivo celoto, kjer tudi družina, vera in šport zajemajo pomembno mesto. Med drugim je Fürst sodeloval pri projektiranju žičnic Zvoh in Kriška planina na Krvavcu in koče na Ledinah. Večinoma je svoje projekte risal sam in jih podpisoval s kroparskim simbolom srca in treh žebljev.

Po njegovih besedah sta nanj poleg Plečnika najbolj vplivala Choisy in Perret. V posameznih delih je čutiti vplive Behrensa, Gropiusa in Rotha ter skandinavske arhitekture. Njegov ustvarjalni opus kronološko delimo v blejsko obdobje, pred in med drugo svetovno vojno, obdobje po drugi svetovni vojni, ki z industrializacijo in zmagovalnimi natečajnimi projekti predstavlja vrhunec Fürstovega ustvarjanja, in obdobje po letu 1981, ki sovpada s Fürstovo upokojitvijo in poudarjenim udejstvovanjem na področju sakralne arhitekture vse do njegove smrti leta 2005.

S poklicem arhitekta se je Fürst prvič seznanil na realki, ko mu je prijatelj Milan Černigoj, čigar brat Jaroslav je že bil Plečnikov učenec, pripovedoval o Plečniku in njegovem seminarju. Jeseni leta 1930 je prišel k Plečniku s prošnjo, naj ga sprejme v svoj seminar. Ta ga je najprej zavrnil, na Fürstovo vztrajno prigovarjanje pa končno privolil. Plečnik je pozneje v Fürstovem življenju odigral očetovsko vlogo, saj je Fürst že pri dvanajstih letih izgubil očeta.

Trideseta leta v Sloveniji zaznamujejo na eni strani politična nestabilnost, gospodarska kriza in množično izseljevanje, na drugi strani pa, paradoksalno, splošen razcvet kulture, šolstva, znanosti in umetnosti. Ideološki razkol, ki je bil v tem času značilen tako za Slovenijo kot za vso Evropo, je bil dediščina prve svetovne vojne ter splošne gospodarske krize. Leta 1934 so v Marseillu umorili kralja Aleksandra, to pa je tudi leto, ko je Fürst diplomiral. V evropskih deželah je bil v vzponu nacizem, ki je odklanjal moderno arhitekturo in preganjal njene predstavnike, večinoma judovskega porekla.

»Na tehniki je bil ambiciozen, priden in politično napreden.«[1] Spomladi leta 1932, je bil ob demonstracijah, ki so potekale na ljubljanski univerzi proti zahtevi *Saveza študenata tehnike* iz Beograda, da se sme dopisovati z njimi le v cirilici, celo en dan in eno noč v zaporu. V Plečnikov seminar se je istega leta kot Fürst vpisal tudi Edvard Ravnikar, Marjan Tepina pa leto kasneje. Po Fürstovih besedah so bili skupaj en majhen *triumvirat*, ki je bil do neke mere tudi organiziran. To je v tistih časih pomenilo, da so bili oni tisti, ki so po Trnovem trosili letake s komunistično propagando. Fürsta so kolegi med študijem krstili za *Kolumbusa* in dejansko je bilo njegovo delo vseskozi povezano z odkrivanjem novega.

Značilnosti Plečnikove šole so bile: seminarski način dela, stroga disciplina, popolna predanost delu, večkratni dnevni stik mojstra z učencem, poudarjen odnos do detajlov in lokalnega konteksta, skrb za risbo in predstavitev, ki jo je Plečnik nasledil od Wagnerja, in kultura kompozicije različnih materialov. Kot pravi Edvard Ravnikar: *»Plečnikova šola je imela določene posebnosti. Mlad človek se je šel učit k nekomu, ki ga je kot arhitekta spoštoval. Ali pa so mu drugi povedali, da ga je treba spoštovati. Se pravi, da je šel k nekomu, ki je osebnost.«*[2] Po besedah Damjana Prelovška se je v Plečnikovem pedagoškem delu poznalo, da je prešel trdo življenjsko šolo od mizarskega vajenca do umetnika, ki je po padcu avstroogrske monarhije bdel nad usodo slovanske kulture. Bil je prepričan, da je arhitektura poklic izbrancev in je v ospredje postavljal predvsem moralna in narodnostna vprašanja.

V času Fürstovega študija je potekal na šoli za arhitekturo zaostren boj med Plečnikom in Vurnikom zaradi projektov za Univerzitetno knjižnico v Ljubljani. Žrtve nesoglasja so bili študenti, saj so pri Vurniku v prvem diplomskem poizkusu vsi Plečnikovi študenti padli, v drugem pa je bil uspešen le Fürst. Plečnik mu je takrat rekel: *»Dušička, nikoli ne veste, zakaj je to dobro,«* stavek, ki si ga je Fürst kasneje v življenju še večkrat priklical v spomin. Fürst si je prizadeval prestopiti prag med »plečnikovci« in »vurnikovci« in kot predstavnik Ognjišča akademikov arhitektov izročil Vurniku ob njegovi šestdesetletnici kamnito vazo, ki jo je sam oblikoval. V vlogi uspešnega diplomata med nasprotnimi tabori se je pozneje v življenju še velikokrat znašel.

Diplomska naloga Danila Fürsta je bil projekt cerkve Srca Jezusovega za mariborske jezuite leta 1934, ki predstavlja zgleden primer Plečnikove šole v skrbni risbi in detajlu. Značilno za Plečnika glavna cerkvena ladja ni zasnovana vzdolžno kot klasična krščanska bazilika, temveč prečno, kar je bliže tako zgodnjekrščanskemu pojmovanju cerkvenega prostora kot tudi pojmovanju modernističnega prostora 20. stoletja, kjer naj bi se oltar in verniki bolj zbližali. To je leta 1962 potrdil tudi Drugi vatikanski koncil. Konstrukcijska zanimivost so veliki opečni loki, ki objemajo glavno ladjo in se ponovijo pri stranski, ter kasetiran strop. Oboje spominja na Plečnikovo cerkev v Bogojini (1925–27). Te motive je kasneje Fürst še večkrat uporabil pri svoji arhitekturi (loke pri osnovni šoli v Stražišču in vrstnih hišah na Peričevi, kasetiran strop pa pri administrativnem objektu tovarne Talum v Kidričevem).

Po diplomi je šel Fürst za nekaj mesecev na Dunaj. Kmalu po vrnitvi domov se je poročil s hčerko tedanjega predsednika mariborske oblasti v Dravski ba-

novini, z glasbenico Ljubinico Leskovar, in nato odšel na obvezno služenje vojaškega roka kot rezervni oficir. Leta 1936 se je zaposlil pri Gradbenem oddelku Dravske banovine, kjer je najprej delal za arhitekta Josipa Černivca, kasneje pa za Emila Navinška. Z Josipom Črnivcem je Fürst sodeloval pri projektih za Inštitut za raziskovanje raka v Ljubljani, sodišče v Celju in hotel v Rogaški Slatini. Plečnik je Fürsta sam pritegnil k detajliranju Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, vendar je banovina na to mesto najprej dodelila Vinka Glanza, končno pa je to delo prevzel Edvard Ravnikar. Pri Emilu Navinšku je Fürst projektiral šolske objekte. Nad Navinškovim principom brezkoridorskega sistema šol je bil Fürst navdušen in ga je kasneje tudi sam vključeval v svoje razmišljanje o šolah.

Že januarja 1937, pri petindvajsetih letih, je Fürst na priporočilo Josipa Černivca nastopil službo mestnega arhitekta na Bledu. Bled je bilo tedaj eno redkih slovenskih mest, ki je imelo svojega arhitekta. To ponudbo sta predhodno zavrnila Stanko Rohrman in Ivo Spinčič.

Prva naloga na Bledu je bila nadzidava stare avstrijske šole leta 1937, kjer je danes gostinska šola. Fürstova odločitev, da se na obstoječo etažo s tremi učilnicami postavi nova etaža s štirimi učilnicami, in sicer tako, da se stare strehe ne ruši, ampak se jo enakomerno dviga in podziduje, s čimer so dosegli tudi to, da delo ni bilo odvisno od vremena, govori predvsem o hkratni prisotnosti praviloma izključujočih se človeških lastnosti, mladostni drznosti na eni strani in o visoko razvitem občutku ohranjanja kulturnega izročila na drugi strani. Takšen način razmišljanja, ko se arhitekt ne ukvarja zgolj s projektiranjem, ampak sočasno razmišlja tudi o postopku izvajanja, lahko primerjamo s filozofijo *action paintinga* v slikarstvu, ki je imelo sam postopek nastajanja umetnine za merilo kakovosti končnega dela.

Nov fasadni venec z grafiko belih marjetic na bordo rdeči podlagi so izvedli na način mokre freske s starim apnom iz okolice Kamnika, ki je bilo kuhano z lesom. Venec se začenja in zaključuje s stavki modrosti, kar je bilo tedaj, po zaslugi Plečnika, pogosto na fasadah šolskih in drugih objektov (na primer OŠ Valentin Vodnik in Križanke v Ljubljani).

Na splošno lahko govorimo o detajlih, ki so polni neke poučno nagovorne simbolike. Oblikovno izredno čisto in monumentalno je zasnovan umivalnik na hodniku. Ta zasnova stene iz umetnega kamna, ki v zgornjem delu umivalnika preide v dva pilastra, povezana s preklado kot forma templja, na nek način sakralizira funkcijo vode. Za potrebe šole je Fürst zasnoval tudi preproste in uporabne stole, ki so, če jih primerjamo s Plečnikovimi šolskimi stoli, predvsem bolj udobni in zaobljenih robov.

Nove naloge, kot so urejanje vodovoda, kanalizacije, melioracije, hortikulturne ureditve (ustanovitev vrtnarije), zasnova kamnoloma Straža, elektrifikacija blejskega otoka s kablom po dnu jezera in finančni predračuni so kmalu razblinili pričakovanja arhitekta Plečnikove šole. Potrebna je bila dodatna samoizobrazba.

Leta 1938 je Fürst dobil naročilo za razširitev obstoječega prosvetnega doma ob blejski župnijski cerkvi. Predložil je tri variantne projekte. Izbrana je bila najdrznejša varianta z okroglim odrom. Po avtorjevih besedah ga je na idejo okroglega odra navedel projekt Walterja Gropiusa za totalni teater (1927). To je krožno fleksibilno gledališče akcije, ki naj bi sicer pasivne gledalce motiviralo, da aktivneje sodelujejo v predstavi.

Arhitekt je domiselno izkoristil padajoči teren med obstoječim prosvetnim domom in cerkvijo za potrebni naklon dvorane. V dvorano je možen neposreden dostop iz cerkve na eni in iz obstoječega objekta na drugi strani. Tak potek komunikacij je narekoval neobičajen tloris v obliki romba.

Brio posvetnega doma je opečna sinusoidna stena, ki se vije okoli odra in oklepa dve stranici dvorane. Valovita stena je tako statično kot tudi akustično enkratna rešitev. Zgodovina vzvalovljene stene sega vse do iluzionističnega baroka in Borrominijeve zadnje stvaritve, cerkve San Carlo alle Quatro Fontane (1633) v Rimu, podoben vtis valovitosti daje tudi fasada Plečnikove stavbe Vzajemne zavarovalnice (1928–30). Motiv vzvalovljene stene, pa tudi stropa in detajlov je lajtmotiv Aaltove arhitekture. Uporabil ga je tudi Sigurd Lewerentz pri cerkvi sv. Marka blizu Stockholma v začetku šestdesetih let.

Na zunanji strani je venec Fürstove vzvalovljene opečne stene okrašen s spolio starih stavbnih elementov, kar spominja na Plečnikovo obravnavanje fasadnega plašča. Ob tem naj omenimo Prelovškovo teorijo Plečnikovih kompozicijskih izhodišč, ki jih veže s Semperjevim razumevanjem stila.[3] Stil pomeni Semperju metodo predelave gradbenega materiala glede na njegovo funkcijo *Bekleidungsprinzip*. Vodilo kreativnega procesa naj bi bil sinopsis zgodovinskega razvoja, zato se lahko pojavi kjer koli in kadar koli. Krečič govori o Plečnikovem kiparskem pojmovanju stavbne gmote brez notranjega prostora oziroma z izdolbeno prostornino, kar se je razvilo v priljubljeni princip izpostavljanja plastične forme.[4]

Izkaže se, da je opečna valovita stena stalnica in eden izmed prepoznavnih znakov Fürstove arhitekture. Uporabi jo še pri telovadnici osnovne šole v Stražišču pri Kranju, v Zgornjih Gorjah ter v projektih za cerkvi v Bihaču in v Hrušici.

Streho dvorane prosvetnega doma nosijo ogromni žebljani leseni nosilci, ki premoščajo razpone 8,5–

18,5 m, kar je izredno drzna konstrukcijska rešitev[5] in je bila v tedanji Jugoslaviji novost. Stavba je razgibana kompozicija elementarnih materialov in dognanih tehničnih rešitev.

Med ena najzgodnejših del iz časa bivanja na Bledu sodi tudi ureditev promenade ob jezeru in oblikovanje promenadnih svetilk (1938). Opozoriti velja na občutljiv način polaganja cestnega robnika med pločnikom in cesto. Robnik je položen tako, da stranica, ki je sicer pravokotna na cesto, leži. Na ta način je razlika med nivojem ceste in pločnika minimalna – promenadna. To »zvijačo« je uporabil tudi Plečnik v ljubljanskem Tivoliju. Kot pravi Fürst, je navdih za oblikovanje promenadnih svetilk dobil, ko je gledal spečega sina v zibelki z dvignjenimi rokami, sicer pa so kandelabri narejeni po vzoru Plečnikovih v Rogaški Slatini.

Obdobje Fürstovega bivanja na Bledu je povezano tudi z gradnjo osmih enodružinskih hiš. Zanimiva je primerjava podobne situacije pri pionirjih moderne arhitekture, Le Corbusieru in Wrightu. Tudi onadva sta v svojem najzgodnejšem obdobju ustvarjanja (pred tridesetim letom starosti) zgradila precej enodružinskih hiš v podobnih okoliščinah in na podoben način.

V tem kontekstu naj omenimo, da se v Plečnikovi šoli Fürst z reševanjem stanovanjskih tlorisov praktično nikoli ni seznanil. Prva naloga na tem področju je bila dozidava garaže s stanovanjem za voznika k Plečnikovi Vili Epos. To nalogo mu je zaupal sam Plečnik. Enosobno stanovanje je locirano nad garažo. Do njega vodijo z zadnje strani konzolne stopnice. Obdaja jih ograja iz kovanega železa, ki je obešena s stropa. Nasploh je ta del poln inventivnih detajlov, ki dajejo sicer racionalni kompoziciji igriv pridih – kljuka na garažnih vratih se odpira na princip zobnikov, za senčila luči so uporabljeni narobe obrnjeni peharji, peč je le neometana izboklina v steni.

Enodružinska hiša za delavca na Bledu (1938) še bolj kot deset let mlajše Vurnikove mariborske delavske hiše[6] minimalizira elemente bivalne enote in je na nek način predhodnica Fürstove socialne gradnje.

Skupne značilnosti vil dr. Šmajda, dr. Šarca, dr. Sabothyja in lastne hiše, vse zgrajene med letoma 1939–41 v Radovljici in na Bledu, so tradicionalne, že preizkušene tlorisne različice, dvokapna streha, kombinacija ometa, opeke in kamna na fasadah, s stebroma določen glavni vhod, pogosta uporaba opečnega loka in oboka in kovano železo na okenskih mrežah. Med njimi lahko izpostavimo vilo za dr. Šarca v Radovljici, ki ima edina tloris v obliki črke L, veliko okno iz dnevne sobe na vrt, volumetrično delitev na dva dela in kombinacijo enokapne in dvokapne strehe z naklonom, ki je manjši od trideset stopinj. To so znamenja, ki že nakazujejo premik v miselnosti od tradicionalnih zasnov pravokotnih tlorisov in dvokapnih streh v bolj razgibano kompozicijo, ki prek Plečnika koketira z idejami moderne.

Značilno za vso Fürstovo stanovanjsko arhitekturo, tako na Gorenjskem kot tisto, ki je nastajala kasneje, je, da je sam izdelal načrte tudi za vso notranjo opremo. Izkušnje z detajliranjem pohištva je pridobil že med študijem pri Plečniku, ki je s svojo mizarsko izkušnjo iz očetove delavnice dejansko lahko dal študentom največ prav na tem področju (detajliranje opreme za kraljevi dvorec v Kamniški Bistrici).

Zanimivo zgodbo ima stol za salon Vile Epos, tedaj last dvorne dame Eleonore Šverljuga. Podoben stol je Fürst predhodno naredil za lastno hišo na Bledu, kamor so Šverljugovi pogosto prihajali na obisk. Gospa Šverljuga je občudovala udobnost teh stolov in se pritoževala nad neudobnostjo Plečnikovih, ki so jih imeli tedaj v salonu Vile Epos. Pri Fürstu je tako naročila izdelavo podobnih stolov. Nastal je stol nežnih krivulj, spodrezane noge ob stiku s tlemi pa mu dajejo še lahkotnejšo podobo. Prav ta stol je bil na Plečnikovi razstavi v Parizu leta 1986 po pomoti prikazan kot Plečnikov in so ga kasneje po Fürstovem posredovanju umaknili z nadaljnjih razstav.

V času delovanja na Bledu je Fürst naredil še načrte pohištva za dr. Leskovarja, ki se danes nahaja v Nemčiji. Oprema za spalnico in salon je iz orehovega in češnjevega lesa in je bolj masivno oblikovana. Fürst je tudi avtor celotne notranje opreme v lastni hiši na Bledu ter notranje opreme za vili dr. Šarca in dr. Šmajda[7] v Radovljici. Njegovi so tudi stoli in miza v hiši za družino Sevnik pod Šmarno goro, kjer je po vojni živel Edvard Kardelj z ženo. Med okupacijo je izdelal še načrte za notranjo opremo za hišo Slavec v Kranju ter stole iz jesenovega lesa za gostilno Pri Žabarju v Ljubljani, ki so zaradi kakovostne izdelave in udobnosti še vedno v uporabi.

Skupna značilnost oblikovanja opreme iz tega obdobja je: uporaba izključno naravnih, tradicionalnih materialov (nebarvan les, medenina, kovano železo), prednostno obravnavanje funkcije in v primeru sedežnega pohištva praviloma leseni spoji. Navedene značilnosti pogojujejo skupen izraz, ki združuje principe Plečnikove šole, slovensko kmečko utilitarno robustnost na eni z lirično sentimentalnostjo na drugi strani.

Omeniti velja še oltar sv. Terezije Deteta Jezusa v župnijski cerkvi na Bledu (1940), ki je nastal s sodelovanjem bratov Slavka in Božidarja Pengova. Notranje stene oltarja so obdane z unikatno oblikovanimi pečnicami, zato oltar izžareva občutek toplote kmečke peči. Ideja kombinacije oblikovanja svetega prostora s pečnicami je izvirna v združevanju elementarnega občutka toplote – notranje duhovne in zunanje fizične. Celotna kompozicija oltarja, vključno s kamnitima stebroma, stropom in pečnicami, si prizadeva biti

nevtralna, pa vendar močna podpora pozlačeni figuri sv. Terezije Deteta Jezusa in frizu naslikanih bogoslužnih prostorov.

Posebno poglavje v Fürstovem ustvarjalnem opusu v obdobju 1935–45 predstavljajo peči in z njimi povezano oblikovanje pečnic. Fürst je v tem obdobju razvil princip ogrevanja po sistemu toplozračnega gretja kanalov, ki je podoben sistemu rimskih hipokavstov. Prve peči s takšnim principom ogrevanja je vgradil v že omenjeno gostinsko šolo na Bledu in v stanovanje nad garažo ob Vili Epos. Te peči niso obdane s pečnicami, kot je bilo tedaj v navadi, ampak z opeko, kar jim daje svojevrsten šarm (podobno kot peč v Plečnikovi lastni hiši na Karunovi). Na ometani steni deluje takšna peč kot zaradi toplote razpirajoči se zid. Že sama pozornost, ki jo Fürst posveča sistemu gretja peči, seveda pa tudi njihovo oblikovanje, kaže na izredno svobodomiselno pojmovanje peči in priča o njegovem inženirsko-raziskovalnem značaju, kjer je oblika praviloma pogojena s tehniko.

Podobna zračna peč je vgrajena tudi v kasneje zgrajene vrstne hiše na Peričevi ulici v Ljubljani (1956–57). Locirana je kot zaključek za polovico etaže dvignjenega jedilnega kota, ki je brez ograje, z namenom, da se lahko na njem tudi sedi. Cevi so nato po tleh v jedilnem kotu horizontalno speljane do stene s kuhinjo, kjer obdane s pečnicami preidejo v vertikalo in ogrevajo tudi zgornje prostore.

Med okupacijo so pečarji v Radovljici na Fürstovo pobudo ponovno začeli z izdelavo Plečnikovih pečnic z motivom orla in križem, kar lahko še danes vidimo na peči v Fürstovi lastni hiši na Bledu.

V času okupacije (1941–45) je bil Fürst zaposlen v nemškem stavbnem uradu, najprej na Bledu, nato v Kranju, kjer pa so se, po Fürstovem pripovedovanju, na podstrešju tajno sestajali tudi s predstavniki partizanov. V tem obdobju so se vrstila naročila za umetno kovačijo. V enem samem letu so tako kroparski mojstri skovali nad deset ton železa po Fürstovih načrtih, in sicer za stavbo občine v Kamniku, graščino v Radovljici, lestenec na stopnišču občine Kranj, hišo Slavec v Kranju idr.[8] Iz tega časa je tudi Fürstov prepoznavni znak, s katerim podpisuje večino svojih projektov. Ta izvira od kroparskih mojstrov, katerih zaščitni znak je bilo srce s tremi žeblji in ga je kot relief uporabil tudi za oblikovanje pečnic pri peči za gostilno Pri Žabarju, ki pa je danes žal ni več.

Politični sistem po vojni je kovano železo kot simbol nemštva (pa tudi buržoazije) ideološko odklanjal in ga tudi fizično odstranjeval. Ob tem je zgovoren Ravnikarjev lastnoročni pisni komentar k predstavitvi svojega projekta Vidmarjeve vile (industrijalec Vidmar) na Ježici v Ljubljani (1941–45): *»Načrt je Vidmar sam predelaval, ga je naštulil z lokci, kropo in tlaki.«*[9] Čeprav Ravnikar s pejorativnim prizvokom govori o lokcih, kropi in tlakih, je pomembna simbolna moč teh elementov tradicionalne arhitekture, ki leta 1945 prav gotovo niso bili v modi. V kontekstu pisanja o celotnem Fürstovem opusu pa imajo še poseben pomen.

V obdobju med drugo svetovno vojno je bil po Fürstovih načrtih narejen idejni projekt za bolnico v Kranju, razširitveni projekt za bolnico na Jesenicah, projekt za preureditev kraljevega dvorca Suvobor (danes Vila Bled) v hotel s povečano kapaciteto. Streho so krili s pokljuško skodlo, ki pa so jo pri povojni preureditvi dvorca (arhitekt Glanz) zaradi ideoloških razlogov zamenjali z ravno streho.

Leta 1942 je bil Fürst po odloku nemškega stavbnega urada izseljen v Avstrijo v St. Pölten. Tam je vodil obnovo velikih gospodarskih posestev, ki jih je prizadela vojna škoda. Spomladi leta 1945 ga odpokličejo nazaj na Bled, od koder je odšel na Jelovico v partizane, ker so tedaj nemški vojaki ukrajinskega porekla (Čerkezi) izvajali splošno mobilizacijo. V partizanih je naredil načrt za skladišče streliva po sistemu, ki so ga nato uporabljali tudi drugod po tedanji Jugoslaviji. Med okupacijo je Fürst iz nemške literature proučil gradnjo cest. Leta 1946 je bil tako eden redkih strokovnjakov za ceste v Sloveniji in je tudi sodeloval pri niveliranju ceste Ljubljana–Vrhnika.

Pregled Fürstovega ustvarjanja od njegovih začetkov pri Plečniku do konca druge svetovne vojne nam kaže Fürsta kot prodornega mladega arhitekta, ki ima pri tridesetih letih za sabo že zavidljivo število realizacij. Če ga primerjamo s kolegom Ravnikarjem, opazimo razliko predvsem v odnosu do Plečnika po končanem študiju. Ravnikar naredi rez. Fürst zvezo s Plečnikom še poglobi. Po končanem študiju pri Plečniku odide Ravnikar drugam, k Le Corbusieru. Fürst odide po končanem študiju tja, kjer se je šolal njegov učitelj, na Dunaj. Ravnikar je takoj po vrnitvi v Ljubljano deloval predvsem v duhu Le Corbusierove urbanistične doktrine, zapisane v Atenski listini leta 1933 (natečaj za regulacijo Medloga pri Celju (1939), natečaj za regulacijo Ljubljane (1940), urbanistična zasnova Nove Gorice (1947)). Fürstovo blejsko obdobje (1937–41), kjer na prvi pogled zgolj nadaljuje principe Plečnikove šole, pod površino skriva drzne premike, ki govorijo o njegovem mišljenju in delovanju. V tem kontekstu naj opozorimo predvsem na koncept prosvetnega doma z valovito steno in okroglim odrom, hišo za delavca z minimalnimi elementi, princip toplozračnega gretja in oblikovanje peči ter simbolno govorico oltarja sv. Terezije.

V teh delih lahko opazimo razvoj Fürstovega zanimanja v smeri vpeljevanja novosti, praviloma tehničnih, ki uporabnika nagovarjajo s svojo novo govorico in na nevsiljiv način, v duhu Choisyja, ki utemeljuje arhitekturni izraz z logiko konstrukcije, postopno spreminjajo tudi arhitekturno formo.

Kratka biografija

Danilo Fürst se je rodil 6. aprila 1912 v Mariboru kot prvi izmed treh otrok. Oče Janko Fürst in mati Marica (roj. Ross) sta bila oba učitelja. Kljub temu da priimka po očetovi in materini strani ne zvenita slovensko, beležijo zapise obeh rodbin v Prlekiji že v sedemnajstem stoletju.[10] Družina je živela najprej v Vučji vasi, kjer še danes stoji kmetija materinih staršev. Kmalu so se preselili v Negovo. Stanovali so v stari osnovni šoli, kjer sta starša poučevala. Kasneje so živeli v šoli pri Sv. Duhu na Stari Gori.

Zanimiva podrobnost iz zgodnjega otroštva je druženje s poznejšim akademikom, prof. dr. Antonom Trstenjakom. Ker tedaj še ni bilo predšolskega varstva otrok, je mati malega Fürsta jemala s sabo v razred, kjer je poučevala. Tam je za njegovo varstvo poskrbel eden izmed najboljših učencev – Anton Trstenjak. Prijateljske vezi sta ohranila vse do Trstenjakove smrti.

Čas med letoma 1923–24 pomeni prvo prelomnico v Fürstovem življenju. Odhod v prvi letnik realke v Mariboru in zgodnja očetova smrt sta od tedaj dvanajstletnega otroka, edinega sina v družini, hkrati zahtevala zgodnjo zrelost, odgovornost in obvladovanje nepoznanih situacij, kar mu je v kasnejšem življenju še kako koristilo. Po očetovi smrti se je v Maribor preselila vsa družina. V tem času je bil Fürst aktiven član skavtov (od tod tudi prijateljstvo z Milanom Černigojem, kasnejšim kolegom na šoli za arhitekturo), ukvarjal se je s športom (kolesarjenje, smučanje, plavanje, telovadba), veliko risal in se kot eden najboljših učencev že od tretjega letnika dalje preživljal z inštrukcijami (francoščina in matematika). Na osebno prošnjo žene generala Rudolfa Maistra in gospe Levstik, ki sta organizirali večerna predavanja Ljudske univerze v Mariboru, kjer se je zbirala tedanja mariborska intelektualna elita, je bil Fürst častno zadolžen za prodajo vstopnic in imel tako priložnost že kot dijak slišati predavanja o umetnosti z mednarodno udeležbo predavateljev. Počitnice je preživljal na kmetiji materinih staršev v Vučji vasi. Realko je končal z odliko.

Risba Danila Fürsta v Plečnikovi šoli, 1930–34

Po končani realki je nameraval študij nadaljevati na mornariški oficirski akademiji v Tivatu, kamor je bil tudi sprejet. Ko pa je v poletnih mesecih spoznal »nemoralnost« mornariškega življenja, si je premislil. Jeseni leta 1930, ko bi moral začeti študij na mornariški akademiji, se je pojavil pri Plečniku s prošnjo za sprejem v njegov seminar. Plečnik ga je najprej zavrnil, češ da ima že polno, kasneje pa ga je na Fürstovo vztrajanje kljub vsemu sprejel.[11] Med študijem pri Plečniku so se študenti na skrivaj seznanjali tudi z moderno evropsko arhitekturo. Fürst je bil navdušen nad Perretovimi konstrukcijskimi rešitvami, še zlasti pa nad načinom prikazovanja zgodovine arhitekture, ki ga je razvil gradbenik Choisy (*Histoire de l'architecture*; osnovna ideja: forma je logična posledica tehnike).

Kljub temu da je Plečnik zahteval od študentov predano delo, je Fürst našel čas tudi za šport. Leta 1931 je bil tako kot član športnega društva Ilirija v teku na smučeh drugi v državi, česar pa Plečnik ni smel vedeti. Fürsta so kolegi med študijem krstili za *Kolumbusa* in dejansko je bilo njegovo delo vseskozi odkrivanje novega. Fürstovo diplomsko delo datira v leto 1934.

Po diplomi je šel za tri mesece na Dunaj, kjer si je ogledoval arhitekturo dunajske secesije, obiskoval muzeje in knjižnice. V tem času je nastal edini avtoportret, risan z gosjim peresom. Po prihodu sledi poroka z Ljubinico Leskovar, hčerko jurista, nekdanjega mariborskega župana in tedanjega predsednika mariborske oblasti v Dravski banovini, ki je ravno zaključevala študij na dunajskem konservatoriju za solo petje. Marjan Tepina je bil poročna priča. Na medene tedne sta mladoporočenca po Ravnikarjevem priporočilu odšla v Italijo. Ravnikarjevo poročno darilo je bila kamnita vaza, za katero je naredil načrt sam in jo Fürstovi še danes hranijo. V zakonu so se jima rodili štirje sinovi: Janez (1939) – arhitekt; Boštjan (1941) – klarinetist in arhitekt; Miha (1943) – gradbeni inženir; mag. Jože (1945) – pianist in dirigent. Zanimiv je podatek, da je imel arhitekt Fürst pri rojstvu vseh štirih sinov zaradi spleta okoliščin vlogo porodničarja.

Po poroki je Fürst odšel na služenje vojaškega roka v Maribor, in sicer v enoto za rezervne oficirje. Leta 1936 se je zaposlil pri Gradbenem oddelku Dravske banovine, kjer je najprej delal za arhitekta Josipa Černivca, kasneje pa za Emila Navinška. Leta 1937, pri petindvajsetih letih, je Fürst nastopil službo mestnega arhitekta na občini Bled. Med letoma 1939–41 je imel na Bledu lasten arhitekturni atelje. Med okupacijo od 1941 do 1945 je delal za nemški stavbni urad, najprej na Bledu, nato v Kranju, kasneje je bil premeščen v St. Pölten v Avstriji. Proti koncu vojne je bil krajši čas v partizanih. Prvo leto po koncu vojne je sodeloval pri obnovi v OOOF Ljubljana. Leta 1946 sta skupaj z gradbenim inženirjem Marjanom Brillyjem ustanovila podjetje Projektgrad v Kranju, kjer so izdelovali tipizirane načrte za prenovo vaških poslopij. Leta 1947 je bil premeščen v Projektivni zavod LRS Maribor, nato v Slovenija projekt v Ljubljani (1948–51).

Za našo raziskavo je zanimiva oznaka arhitekta Fürsta, ki smo jo dobili v arhivu Sove: *»Živi v harmoniji. Je prilagodljiv, v situaciji dober delavec, sistematik. Zastopa mišljenje, da se razbije na manjše ateljeje. Maček ga ceni kot delavca. Politično pod vplivom žene.«*

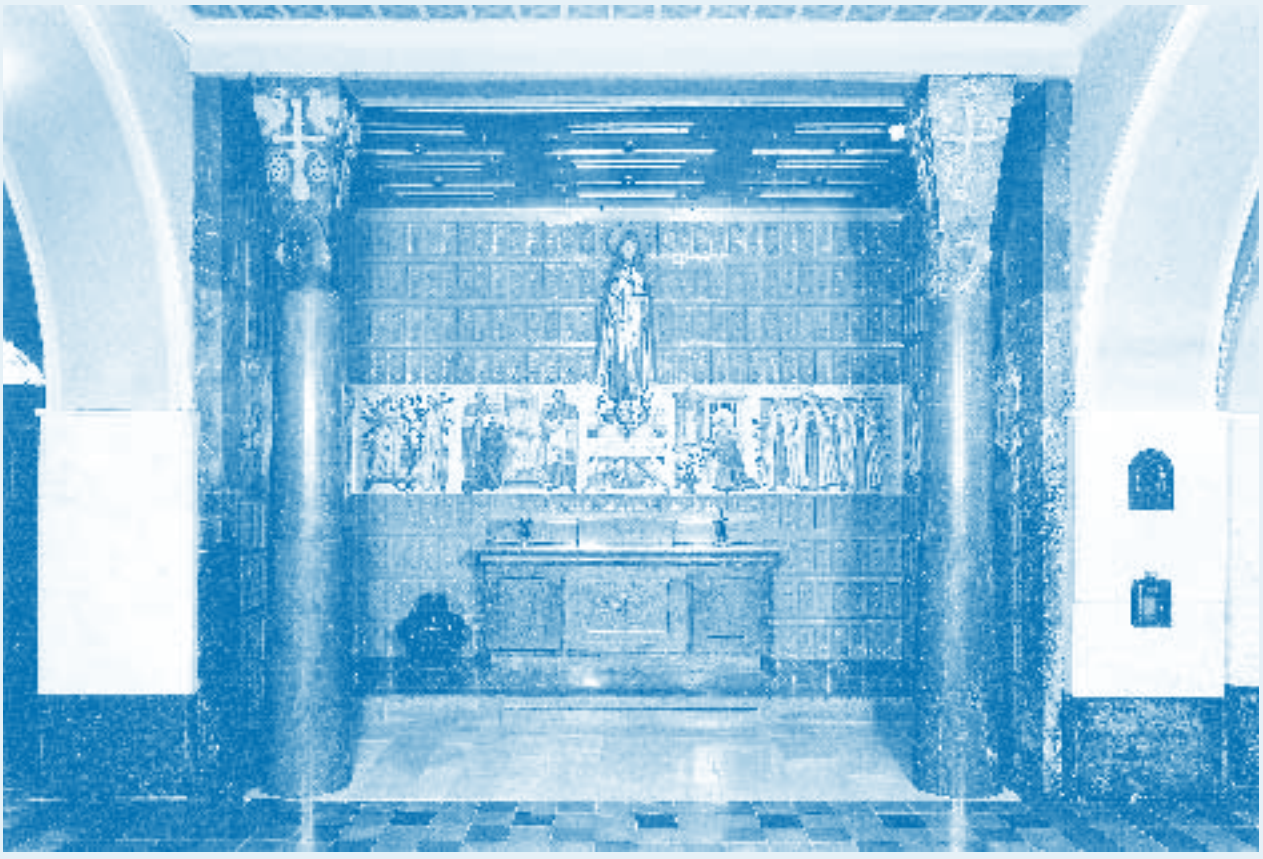
Leta 1951 je bil po odločbi premeščen v Bosno, kjer je delal za Zemaljsko projektivno poduzeče Sarajevo in kasneje za Projekt Sarajevo. Med letoma 1954–67 je deloval v Projektivnem podjetju Kranj. Konec šestdesetih in v sedemdesetih letih se Fürst vključuje v združenja, kot so: Poslovno podjetje Consortium (kjer je bil direktor), ki v tistem času združuje osem najmočnejših projektivnih podjetij v Sloveniji, Podjetje za svetovanje in inženiring ter Rudis inženiring kot zadnje delovno mesto. Arhitekt Fürst se je upokojil leta 1981.[13] Do ženine smrti je živel in ustvarjal v Ljubljani na Peričevi ulici 18, v vrstnih hišah, ki jih je sam načrtoval. Umrl je leta 2005 v domu za ostarele v Logatcu.

Opombe

1 Arhiv SOVA, 22. 9. 1950.
2 Ravnikar, Edvard, 1984: Nova revija, Ljubljana, 292–304.
3 Prelovšek, Damjan, 1997: Jože Plečnik, Yale University Press, 7–11.
4 Krečič, Peter, 1992: Jože Plečnik, Ljubljana, 429.
5 Statik je bil prof. Milan Fakin.
6 Pirkovič, Jelka, 1982: Izgradnja sodobnega Maribora.
7 Celotna oprema za Šmajdovo vilo v Radovljici je zgorela v požaru ob prevozu v Ljubljano, kjer naj bi jo namestili v enega izmed uradov tedanje vlade.
8 Prvo okensko mrežo iz kovanega železa je Fürst naredil za pritlično okno Vile Epos, ki je še danes v uporabi.
9 Gollman, Karl Friedrich, 1985: Edvard Ravnikar, doktorska disertacija.
10 Fürstovi hranijo družinski rodovnik do leta 1640.
11 S poklicem arhitekta se je Fürst seznanil na realki, ko mu je prijatelj Milan Černigoj, čigar brat Jaroslav je že bil Plečnikov učenec, pripovedoval o Plečniku in delu v njegovem seminarju. Čeprav tedaj mladi Fürst še ni vedel, kaj je to arhitektura, pa je vedel, da ne želi eksaktnih ali filozofskih razglabljan, ampak prav nekaj takšnega, kot mu je opisoval prijatelj.
12 Iz pisma arhitekta Danila Fürsta Nataši Koselj, 3. 7. 1994.

Diplomsko delo Danila Fürsta, načrt za cerkev Srca Jezusovega za mariborske jezuite, 1934

Oltar sv. Terezije Deteta Jezusa v župnijski cerkvi na Bledu, 1940

Prva montažna stanovanjska hiša v Sloveniji, aksonometrija, Ljubljana, 1949

Prizidek k Osnovni šoli Stražišče Kranj, 2005

Vrstne hiše na Peričevi ulici, Ljubljana, pogled na peč, 1956–57

Gozdno gospodarstvo Bled, stopnišče, detajl stopnic, 1958–60

Jurij Dobravec

Osmisliti in osrediščiti naravovarstvo

1 Uvod

Narava prežema celotno življenje človeštva, če to hočemo ali ne, če se tega zavedamo ali ne. Varovati naravo v najširšem pomenu zato pomeni preživetje človeka kot vrste, ki je od nje bivanjsko popolnoma odvisna. Človek ne more ubežati dejstvu, da je naravo smiselno in potrebno varovati.

Človek se skozi vso zgodovino civilizacij zaveda odvisnosti od narave. Spoznanja o miselnem razvoju človeške vrste, ki ga slutimo v ljudskih običajih, pravljicah in mnogih religioznih pojavih, kažejo, da mu ogrožajoči naravni pojavi po eni strani zbujajo strah, po drugi pa drugačnost ostale narave poraja radovednost. Strah je hkrati s strahospoštovanjem spodbujal željo po obvladovanju narave. A v sedanjem zapletenem odnosu med družbo in naravo, ki smo ga poimenovali okoljska kriza, vse bolj spoznavamo, da želja po obvladovanju narave ni uresničljiva v zamišljeni obliki. Vse bolj je jasno, da princip nadvlade človeka ne daje učinkovitih rešitev. Znanje bo potrebno uporabiti na druge načine, predvsem bo treba za usklajevanje odnosa med človekom in naravo vključiti, ali če hočemo, ponovno vključiti še druge človekove sposobnosti, predvsem intuicijo, občudovanje in človekovo sposobnost osmišljanja.

Naravovarstvo je relativno mlada dejavnost, ki obravnava široko področje odnosov med človekom in ostalo naravo. Izhodišče za delo so analize človekovih vplivov in analize reakcij, ki jih zaradi teh vplivov v naravi opažamo. Cilj in poslanstvo naravovarstva je usmerjanje človeka k dejanjem, ki v naravi omogočajo trajne in dinamično usklajene odnose.

2 Problem

Od 70. let preteklega stoletja se v povezavi z dejavnostjo naravovarstva pričnejo oblikovati tri usmeritve: naravoslovna, upravna in etična. Naravoslovje nam daje odgovor na vprašanje, *kaj* varujemo, uprava se ukvarja z vprašanjem, *kako* varujemo, etika v najširšem smislu nam odgovarja, *zakaj* ali *čemu* varujemo. Kljub manjšim notranjim nasprotjem znotraj vsake od usmeritev je težnja vsake k specifičnemu odgovoru jasno razvidna. Vsaka usmeritev ima svoje metode dela: naravoslovje pretežno empirične, uprava operativno-politične, etika pa se trudi razširiti že stoletja razvijajočo se humano etiko.

Med tremi usmeritvami se raznosmernost vse bolj povečuje. Odnos naravoslovja in etike do uprave je izrazito sterilen, naravoslovje se na področje etike nikakor se spušča, etične razprave kažejo šibkost osnovnega znanja o naravi, uprava ni sposobna pretvoriti naravoslovnih podatkov v kakovostno naravovarstveno informacijo, etiko pa v naglici »gašenja požarov« prepušča akademskim razpravam.[1] Običajnim državljanom, ki naravo jasno dojemamo kot neko celovitost, to povzroča zmedo in v praktičnem življenju vse večje težave.

Družba na področju naravovarstva postaja neučinkovita, ker na vsa vprašanja, kaj, kako in čemu, ne odgovarja povezano oziroma, ker na vprašanja *kaj* dobivamo odgovore na *kako*, na vprašanja *čemu* odgovore na *kaj*, na vprašanja *kako* pa odgovore na *čemu*.

3 Kratek pregled razvoja

Za začetek zavedanja problemov odnosa med človekom in naravo lahko štejemo evropsko renesanso. Takrat se znanost začne razvijati v različne discipline, posamezni filozofi se že analitično spopadajo z odnosom[2] človeka do narave, torej ne več samo s človekom in ne več samo z naravo. Kot oblikovana ideja naravovarstvo obstaja šele dobro stoletje,[3] formalno pa kot samostojna dejavnost le nekaj desetletij.[4]

3.1 Radovednost in človekove potrebe kot iniciacija naravovarstva

Zgodovina ideje naravovarstva zahodnega tipa se v bistvu začne z razvojem meščanstva.[5] Presežek materialnih dobrin je, predvsem na podlagi kolonialnega izkoriščanja tretjega sveta, omogočil širok razvoj družbenih dejavnosti. Umetnost in kultura, ki sta bili do tedaj omejeni na ozke kroge posvetnih in cerkvenih oblasti, sta postali splošni značilnosti in vrednoti precej obsežnejšega višjega sloja meščanske družbe. Meščanom je najprej postala vrednota tako imenovana kultivirana narava, kot so drevoredi, zelenice in javni mestni parki. Vsako mesto, ki je kaj dalo na svoj ugled, je poskrbelo za botanični in živalski vrt. Estetika je stala pred vsebino in lastno funkcijo. Prvobitna narava je ohranjala status oddaljene in nevarne divjine, ki meščanu ne predstavlja nič več kot morebiten vir dobrin. Distanca meščanov do narave se je povečevala, diafora med prvobitno naravo in tistim delom človeštva, ki je pisal zgodovino, je naraščala. Le posamezniki, ki so pogosto veljali za ekscentrike, so v naravi spoznavali njeno estetsko in lastno funkcionalno vrednost ter opozarjali na njen nenadomestljivi pomen za človeka.

Podeželje do narave ni vzpostavilo izrazito diaforičnega odnosa. Kar se tiče varovanja narave, to ni bilo niti potrebno, ker so bili ljudje z naravo ves čas neposredno bivanjsko povezani, niti mogoče, saj jih je odvisnost prisilila v neprestano delo za preživetje. To pa ne pomeni,

da niso imeli enakovredne vloge pri razvoju naravovarstva kot dejavnosti. Ozaveščeni meščani so namreč iskali neposreden stik z naravo, pri čemer so si izdatno pomagali z bistrostjo posameznikov na podeželju, ki so naravne pojave svojih domačih krajev morali poznati zaradi vsakodnevnih življenjskih potreb pri poljedelstvu, živinoreji, rudarstvu, lovu in drugih dejavnostih. Značilen primer sodelovanja meščanstva in podeželja v alpskem svetu je gorsko vodništvo. Naravoslovci ali ljubitelji gora iz mest so za spoznavanje in občudovanje vedno najemali domače ljudi – ki so območje seveda že prej odlično poznali.[6] Za marsikatero živalsko ali rastlinsko vrsto ali marsikateri pojav, ki ga danes kot znanstveno odkritje pripisujemo določenemu naravoslovcu, bi verjetno lahko ugotovili, da je bilo podeželskim ljudem že prej znano iz povsem vsakdanjega življenja.

V sinergiji pristnega znanja domačinov in spoznanj naturalistov, torej ljudi, ki so imeli stik z naravo, so se ideje naravoslovja in naravovarstva širile v prevladujočo družbeno zavest in počasi je narava dobivala svoje mesto kot vrednota. Miselnost se je kasneje instrumentalizirala v pravne sisteme, na začetku predvsem kot varovanje naravnih lepot: cvetja, izjemnih živalskih vrst ali krajine, tako imenovanih naravnih spomenikov ali naravne dediščine.[7]

Slovensko naravovarstvo je se razvijalo vzporedno z razvojem družbe in prav podobno kot drugod po zahodnem svetu. Prvim sledovom v drugi polovici 19. stoletja sta sledila romantična doba prvih desetletij 20. stoletja in naravovarstveni racionalizem ter institucionalnost po II. svetovni vojni.

3.2 Strah kot gonilo naravovarstva

Kot smo omenili v uvodu, se zdi, da je strah glavno gonilo naravovarstva. Predvsem strah pred nesrečo, škodo ali boleznijo. V človekovi zavesti se je izoblikovalo gledanje, da nas narava kaznuje z dogodki, ki jih doživljamo kot katastrofe. Na bolezen ali smrt, na primer, kot dokaj običajna naravna pojava, gledamo kot na kruto neusmiljenost narave.

Strah pred naravnimi pojavi, ki se jim ne more izogniti, pri človeku povzroča vsaj dva preventivna odziva: odpor ali prilagoditev. Po eni strani se torej naravi z vsemi sredstvi upira. Med sebe in naravo postavlja različna tehnična varovalna sredstva, ki so večinoma povezana z znanostjo, meritvami, normativi. Na primer načrtovanje izkoriščanja naravnih virov v gozdarstvu ali ribištvu, kemična zdravila proti bakterijam, protipoplavne zajezitve in regulacija vodotokov, biokemijski nadzor škodljivcev v kmetijstvu in podobno. Po drugi strani skuša človek v svojem strahu naravne procese razumeti in se jim na primeren način prilagoditi ali izogniti. Metode so večinoma manj invazivne, na primer sistemi vremenskih ali potresnih opazovalnic, vzdržno kolobarjenje poljščin ali gozdov, recikliranje odpadnih produktov, ne nazadnje zdravo osebno življenje.

Pri teh človekovih odzivih na strah ne moremo govoriti o varovanju narave pred človekovimi vplivi, ampak gre za dejavnost varovanja človeka pred naravo. Pri tem se tehnika vsaj na dolgi rok rada izkaže za neučinkovito, saj jo človek izumi šele na podlagi preteklega dogodka – dogodki v naravi pa se stalno spreminjajo. Nenehno prilagajanje ali umikanje ima prav tako svoje meje, predvsem meje ugodja, kar človeštvo zaenkrat rešuje s kompromisi.

Se nadaljuje …

1 V Sloveniji se je pred nekaj leti oblikovala Okoljska akademska mreža, ki ima v mislih »iniciativo za uvedbo novega interdisciplinarnega raziskovalnega področja za okolje, ki bi nedvomno spodbudil nastajanje interdisciplinarnih raziskovalnih projektov in skupin najprej v Sloveniji, potem pa bi lahko preko interdisciplinarnih projektov prihajalo do povezovanja še s tovrstnimi skupinami v EU« (Lukšič, Plut, 2008). Bežen pregled pisnih rezultatov gibanja kaže, da so sicer v Mrežo vključeni znanstveniki in strokovnjaki z različnih področij, tudi filozofi in bazični naravoslovci, vendar večina razprave teče na področjih antropocentričnih aktualno-družbenih in tehnoloških rešitev, ki imajo na naravo kot tako kvečjemu posredno pozitiven vpliv (prim. Lukšič, Plut, 2008).

2 Na primer Immanuel Kant (2005, str. 428–44) odnos med človekom in naravo opredeljuje kot odnos med osebo in stvarjo. Pri tem je oseba cilj sama na sebi, stvar pa je lahko zgolj sredstvo za dosego cilja vsake osebe.

3 Zakonodaja se začne vzpostavljati v drugi polovici 19. stoletja (npr. *Wild Birds Protection Act* leta 1869 v Veliki Britaniji), intenzivno po evroameriškem svetu pa na prelomu 19. v 20. stoletje. Pretežno gre za deklarativne predpise s šibko ali brez izvršne moči.

4 Pred II. svetovno vojno je bila dejavnost pretežno omejena na prostovoljne organizacije, klube in društva, ki so sicer spodbudili nastanek zakonodaje. V ZDA je Aldo Leopold leta 1925 postal prvi poklicni naravovarstvenik (Mertig, 2007) v okviru Gozdne uprave ZDA. V Evropi se je poklic pojavil kasneje, v 60. letih, prva državna agencija na Švedskem pa leta 1967 (Boström, 2007). V Sloveniji se je Anton Šivic z naravovarstvom v okviru gozdarskih ustanov ukvarjal že vse od leta 1919. Formalno je stopil v službo varstva narave šele 1947. Kot pomočnik ravnatelja Prirodoslovnega muzeja je bil zadolžen za usklajevanje dejavnosti varovanja narave med Gozdno upravo, Prirodoslovnim muzejem in takrat na novo ustanovljenim Zavodom za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti – Zavod za spomeniško varstvo SRS (Piskernik, 1965). Leta 1955 je bila na tem zavodu kot honorarna referentka za varstvo narave nameščena Angela Piskernik (Wraber, 1969), nekaj let kasneje (1963) pa kot prvi redno zaposleni naravovarstvenik v Sloveniji Stane Peterlin.

5 V Evropi vodilno vlogo lahko pripišemo akademskim znanstvenikom in predvsem filozofom anglosaškega in nemškega sveta. Nemški idealist Friedrich Schelling (1775–1854) je v svojih delih poglobljeno razpravljal o filozofiji narave (*Ideen zu einer Philosophie der Natur*, 1797; *Von der Weltseele*, 1798; *Erster Entwurf eines Systems der Naturphilosophie*, 1799). Holizem dojemanja narave in človekove notranjosti je izrazito prisoten pri Goetheju. Francoski in sploh južnoevropski filozofi, ki jih zavezuje kartezijanska tradicija in prevladujoče katoliščtvo, se z vsebinami odnosa med človekom in naravo ukvarjajo manj (Ferry, 1998, str. 21–27). V ZDA so meščanske ideje močneje vezane na posamezne karizmatične osebnosti. Na primer Henry David Thoreau (1817–1862), delno pod vplivom Ralpha Walda Emersona (1903–1982), je s svojim delom *Walden – Life in the Woods* (1854) in načinom življenja spodbudil razmišljanje o sonaravnem življenju. Kasneje ga je posnemal John Muir (1838–1914), ki je leta 1892 ustanovil združenje Sierra Club 1892, ki je še danes najmočnejša ameriška naravovarstvena organizacija (Mertig, 2007).

6 Na primer zdravnik in naravoslovec B. Haquet se je leta 1777 s pastirji iz Bohinja vzpel na Mali Triglav, botanik A. Scopoli pa 1758. na Storžič. Prim.: J. Kugy, 1979, *Pet stoletij Triglava* ali E. Lovšin, 1961, *Gorski vodniki v Julijskih Alpah*.

7 Na primer prva zakonodaja v Veliki Britaniji leta 1869 *Zakon o varstvu morskih ptičev* (*The Sea Birds Preservation Act*) in *Zakon o varstvu prostoživečih ptičev* (*Wild Birds Protection Act*). V ZDA je 1890 zvezni kongres na pobudo Johna Muira izločil oziroma zakupil 4100 km^2 območja Yosemite v Kaliforniji in leta 1872 je kot »javni park in sprostitveni prostor v blagor človeku« nastal prvi narodni park na svetu, Yellowstone. Na območju Slovenije je znan prvi predpis iz leta 1870 (*Postava o varstvu ptičev za poljedelstvo koristnih za deželo Kranjsko*), bolj znana pa sta leta 1898 uveljavljena *Zakon za Vojvodino Kranjsko o varstvu planike in kraljeve rože* in *Zakon za Vojvodino Štajersko o varstvu planike* (Berginc s sod., 2007). Ti in podobni predpisi po zahodnem svetu so imeli zelo malo ali nič neposredne izvršilne moči.

Prof. dr. Marko Snoj,
predstojnik Inštituta
za slovenski jezik
Frana Ramovša
ZRC SAZU

Včasih skoraj verjamem, da slovenščino v Sloveniji iztrebljajo načrtno

Še preden je diplomiral, ga je jezikoslovec akad. France Bezlaj povabil k sodelovanju pri pripravi Etimološkega slovarja slovenskega jezika, pri katerem je vztrajal do njegovega zaključka leta 2007. Ob tem je sestavil še dve izdaji poljudnoznanstvenega Slovenskega etimološkega slovarja, Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen in Slovar jezika Janeza Svetokriškega. Gledalci televizije se ga spominjamo po oddajah Besede. Letos spomladi je v njegovem souredništvu izšel Slovar novejšega besedja slovenskega jezika. Jezikoslovec, indoevropeist, etimolog in redni profesor na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje ljubljanske Filozofske fakultete v pogovoru meni, da se utegne zgoditi, da bo vpliv globalizirane angleščine popustil, kakor so v preteklosti popustili vplivi latinščine, nemščine in pred četrt stoletja srbohrvaščine. Dr. Marko Snoj za jesen prihodnje leto napoveduje izid druge izdaje Slovarja slovenskega knjižnega jezika v tiskani in elektronski obliki, s katero bomo lažje počakali na izid novega temeljnega opisnega slovarja.

Tudi slovenščina je dobri dve desetletji »samostojna«. Kaj jo je v tem času najbolj (pre)oblikovalo? Globalizacija? Pred njo ne moremo ubežati, tako kot smo se pred dobrimi dvajsetimi leti izmaknili jezikovni odvisnosti od jezikovno številnejših.

Slovenščina je kot jezik samostojna že več kot tisočletje, v knjižni, pisani obliki pa skoraj pol toliko, od Trubarja dalje, se je pa vedno našel vsaj po en jezik, ki je močno vplival na našega, torej jezik, ki je bil na našem prostoru in pri naših ljudeh prestižnejši od slovenščine ali je to hotel postati. V preteklih stoletjih so bili ti jeziki latinščina, nemščina in srbohrvaščina. Od stopnje naše kulture je bilo in je še odvisno, kako smo in bomo zdržali te pritiske, ki so bili vedno močni. Tuji jeziki so na našem prepišnem območju med romanskim, germanskim in slovanskim svetom, ki za povrh meji še na neindoevropsko madžarščino, pustili močne sledi. Tako sled danes piše predvsem globalizirana angleščina. Naša naloga v tem okolju je, da svoj jezik razvijamo sami in s tujo pomočjo, da na svojem ozemlju vztrajamo pri svojem jeziku v vseh govornih položajih, od otroškega vrtca do visoke znanosti, od uradniškega okolja do bogoslužja, hkrati pa negujemo večjezičnost kot vrednoto. Utegne se namreč zgoditi, da bo vpliv globalizirane angleščine, ki je nosilka neoliberalne miselnosti, v prihodnosti popustil, kakor je popustil vpliv latinščine, nemščine in pred četrt stoletja srbohrvaščine. Če bomo do tedaj ohranili funkcionalnost slovenščine na vseh ravneh, bomo kot narod preživeli, sicer se bomo zlili z vsemi tistimi, ki tega pritiska ne bodo zdržali.

Zanimivo, samostalnika globalizacija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) še ni.

Je pa v Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika, ki je izšel preteklo zimo. Globalizacija kot pojav je namreč mlajši kot SSKJ, zato tudi poimenovanja zanj prej nismo imeli.

Sredi julija je državni zbor sprejel Resolucijo o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018; soglasno, brez kulturnega boja oziroma spopada med kulturnimi identitetami, nazori, vrednotami … Bili ste član strokovne komisije, ki jo je pripravljala. Obsega vse glavno, kar bi bilo glede jezikovnih razmer potrebno na daljši rok?

Popravljam: bil sem član komisije, ki je na podlagi javne razprave preuredila prvotno besedilo. Besedilo, kot ga je preuredila naša komisija, je šlo nato po nepotrebnem še enkrat v javno razpravo in pripombe v tej drugi javni razpravi so poslali le tisti, ki so bili tako ali drugače soudeleženi pri pisanju prvotnega besedila, predvsem zasebni zavod Trojina, ki je predlagal in celo dosegel, da se je SAZU črtala kot nosilka slovenskega pravopisa. Služba za slovenski jezik pri Ministrstvu za kulturo je nato sprejela domala vse pripombe iz druge javne razprave in jih vnesla v besedilo, ne da bi Strokovna komisija za slovenski jezik, katere član sem bil (mimogrede: komisija je bila septembra 2013 s sklepom ministra razrešena pred iztekom mandata), o njih razpravljala. Nekaj manjših sprememb na boljše je nato izposloval še akademik Janez Orešnik v parlamentarnem odboru za kulturo državnega zbora (dosegel je npr. vrnitev SAZU med nosilce pravopisne in slovaropisne dejavnosti, pa so zraven takoj pritaknili še univerze in raziskovalne inštitute), vendar resolucija tudi zdaj še ni dokument, s katerim bi bili lahko zadovoljni, saj med drugim predstavlja pravni okvir, na podlagi katerega se bo odrekalo matičnost, referenčnost in ingerenco Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU v vprašanjih temeljnega slovaropisja, predvsem splošnega in pravopisnega, morda tudi terminološke-

ga. Če bo država dopustila, da se bo temeljna slovaropisna dejavnosti privatizirala ali razpršila po različnih fakultetah in raziskovalnih inštitutih brez ustreznih izkušenj in referenc, se lahko poslovimo od kakovostnih opisov naše slovenščine, saj je v interesu in dometu zasebnih ustanov le površen opis jezikovnega standarda, fakultetni delavci pa se ob poučevanju, ki je njihovo osnovno poslanstvo, praviloma raje posvečajo podrobnejšim znanstvenim problemom, ne pa slovaropisju, ki že samo zahteva celega človeka. Če bi verjel v teorijo zarote, bi verjel, da nam hoče nekdo spodnesti slovenski jezik s tem, da rahlja normo in namesto nje kot merodajno postavlja aktualno rabo, ki je povprečna, banalna, pogosto vulgarna, vedno pa vsaj nezadostna. Pa ne verjamem …

Kaj je potemtakem v ozadju?

Predvsem zaslužkarstvo, ki se je v kriznih časih polakomnilo davkoplačevalskega denarja, namenjenega izdelavi temeljnih priročnikov slovenskega jezika, do katerega namerava priti s prepričevanjem pristojnih v pravilnost svoje usmeritve. Aktualna raba, ki ji rečemo jezikovni standard, ni najbolj žlahtni in pretanjeni del jezika, kaj šele najbolj natančni. Ta se udejanja predvsem v globljih besedilih, kot so leposlovje, strokovni in znanstveni jezik. Vsakdanji standardni jezik ne premore niti vseh pomenskih in slogovnih nians niti potrebne natančnosti.

Kam nas lahko to pripelje?

Ker bo tudi strokovni in znanstveni jezik, kot kaže, zanemarjen (merila za napredovanje univerzitetnih učiteljev in znanstvenikov namreč zahtevajo objave v tujih jezikih, se pravi dejansko v angleščini, ne zahtevajo pa objav v slovenščini, ki bi bile nujne že zaradi obnavljanja in razvoja strokovne terminologije in strokovnega načina izražanja), po najbolj črnem scenariju nismo več daleč od Ircev v 19. stoletju, ki so se svojemu jeziku prostovoljno odrekli in namesto tega sprejeli angleščino. Resda po svoje obarvano, a vendar – pa saj bi bila tudi naša angleščina precej svoja, nekakšna *slongleščina* (primer: ob Kolpi stoji tabla *River Kolpa*, kar je angleščina le navidezno; Anglež ali Američan bi namreč napisal *Kolpa River*). Danes mnogi Irci obžalujejo odločitev svojih pradedov, vendar poti nazaj ni. Ob tem pa se moramo zavedati, da so Irci kot prebivalci Britanskega otočja za Angleže in sploh zahodni svet vendarle bolj upoštevanja vredni kot mi z evropskega jugovzhoda. Zemljepisno vrednotenje je v Evropi močno zakoreninjeno, v Angliji pa še zlasti.

Materni jezik, ki v temelju določa naš pogled na svet, ni kateri koli jezik, do njega imamo tudi čustven odnos, ste dejali v začetku leta ob izidu Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika (SNB). *Kako to, da je bilo treba izraz »materni jezik« v resolucijo vnesti po javni razpravi, saj ga v delovnem besedilu ni bilo?*

Kot sem že omenil, se je prvotno besedilo resolucije zelo razlikovalo od tistega, ki ga je preuredila naša komisija. Po mojem uvidu je prvotno besedilo zapostavljalo slovenščino s tem, da jo je na lastnih tleh v vse preveč ozirih izenačevalo z drugimi jeziki, s čimer jo je dejansko zapostavljalo, saj drugi narodi s svojimi jeziki ne ravnajo tako mačehovsko. Pojem *materni jezik* je prvotno besedilo označevalo s terminom *J1*, kar je treba brati prvi jezik. Ta je za 90 odstotkov prebivalcev Slovenije slovenščina, za 10 odstotkov pa kak drugi, najpogosteje eden od jezikov nekdanje skupne države.

Na vašem inštitutu so po letu 1945 nastali vsi temeljni priročniki slovenskega jezika. Sredi julija je inštitut Ministrstvu za kulturo posredoval načrt koncepta novega slovarja slovenskega jezika. Koncept naj bi bil pripravljen v letu dni. Kdaj pa naj bi dobili nov slovar, ki bo nadomestil SSKJ iz let 1970–1991?

Res je, da je naš inštitut izdelal vse doslejšnje temeljne slovarske priročnike, tj. več pravopisov, SSKJ z dopolnilom SNB, Etimološki slovar slovenskega jezika, kakih dvajset terminoloških slovarjev, Slovenski lingvistični atlas in še bi lahko našteval, ob tem pa kontinuirano skrbel za razvoj stroke z več kot sto znanstvenimi monografijami, kakih tisoč znanstvenih člankov, izdajanjem dveh znanstvenih revij, prirejanjem znanstvenih in strokovnih srečanj ter vzgojo kadrov. Za sodobnejši temeljni razlagalni slovar smo se odločili najprej poskrbeti kratkoročno. Jeseni prihodnje leto bo tako v knjižni in elektronski obliki izšla druga izdaja Slovarja slovenskega knjižnega jezika, ki se od prve ne bo razlikovala le po obravnavi več tisoč novih besed in pomenov, temveč tudi po tem, da bo v njem marsikaj, ne pa vse, posodobljeno, od izgovarjave in pomenskih razlag do kvalifikatorjev in zgledov. Ta slovar, ki bo v svoji zasnovi in usmeritvi še vedno SSKJ, bo tudi ideološko razbarvan, poleg na jugoslovansko povojno stvarnost se bo osredinjal tudi in predvsem na današnjo slovensko, bo pa ohranil domala vse bistveno, kar ima že prva izdaja. S tem slovarjem bomo lahko zdržali do zares novega, ki ga seveda ni mogoče narediti prek noči.

Načrt za koncept, ki smo ga skupaj s tremi zasebnimi jezikoslovci poslali Ministrstvu za kulturo, visi v zraku, saj ta trenutek še ni mogoče zagotoviti, ali se bomo lahko sporazumeli o izdelavi skupnega slovarskega koncepta.

Se njihove temeljne usmeritve zelo razlikujejo od vaših?

Zelo. Medtem ko je za nas bistvenega pomena, da slovar podaja znanstveno resnico in uporabnika ne zavaja z netočnimi podatki, oni bolj stavijo na tehnološko izpopolnjenost slovaropisnega postopka in upo-

števanje le tistih podatkov, ki jih prinašajo besedilni korpusi, tudi na račun kakovosti in resničnosti slovarskih informacij. S primerno združitvijo obeh usmeritev bi Slovenci lahko kmalu prišli do novega slovarja, če pa dogovor ne bo mogoč in se bo politika odločila za financiranje manj kakovostnega slovarja, nas čaka temna slovaropisna prihodnost, ki bo napovedala še temnejšo jezikovno. Če pa se bo politika odločila za kakovostnejši slovar, ga lahko naredimo sami, le izdelava bo morda trajala kako leto dlje. Mi smo odprti za pogovore, samo pri kakovosti slovarskih vsebin ne bomo popuščali, saj je vsebinsko slab slovar neuporaben, denar in čas zanj pa potrošena po nemarnem.

Kako je mogoče, da se bo, kot pravite, odločila politika? Ne odloča stroka oziroma strokovne komisije?

Politika pričakuje, da se bo stroka o tem vprašanju zedinila. Če pa se ne bo, bo morda kar sama odločila, komu, če sploh, bo namenila sredstva za novi slovar. Vsebinsko kakovostnejši načrti pa niso nujno tudi bolj prepričljivi že zato, ker so na prvi pogled dražji. Utegne se zgoditi, da določeno ministrstvo objavi razpis za izdelavo slovarja sodobnega slovenskega jezika. Na razpisu bo izbran prijavitelj, ki bo ustrezal razpisnim pogojem, med katerimi utegne biti tudi kak, ki bo napisan na kožo enemu od njih, recimo, da mora biti v petih letih narejenih 100.000 geselskih sestavkov. Tako količino v tako kratkem času lahko obljubi le nekdo z vnaprejšnjim védenjem, da bo ustregel samo številkam, nekdo z namenom, izdelati slovar vprašljive kakovosti, ki ne bo zadoščal potrebam splošne rabe. Inštitut za slovenski jezik si ne more dovoliti sodelovanja pri vsebinsko nekakovostnem slovarju. Kdo drug, ki nima slovaropisnega slovesa, pa za velik denar to morda lahko stori, čeprav se bo izdelek čez pet let izkazal za neuporabnega. Ker bodo tedaj na odgovornih položajih zelo verjetno sedeli drugi ljudje, za nastalo škodo ne bo odgovarjal nihče, tako kot danes nihče ne odgovarja za neustrezno vodovodno napeljavo na Onkološkem inštitutu, ki je bila naročena in izdelana skladno z vsemi razpisnimi pogoji. Ima naša država še vedno toliko denarja, da si lahko naroča neuporabne stvari samo zato, ker so cenejše od uporabnih? Prej ali slej bo vendarle treba narediti nov temeljni razlagalni slovar sodobnega slovenskega jezika na preverjenih znanstvenih metodah. Slovar, ki bo metodološko in vsebinsko zanesljiv (kot je metodološko in vsebinsko zanesljiv SSKJ), osredinjal pa se bo na sodobni jezik in to vsebino prikazoval na sodoben način.

Bo temeljni slovar slovenskega jezika predvsem spletni slovar?

Po našem mnenju oboje, spletni (tudi mobilni) in knjižni. Spletna in mobilna izdaja takemu delu zagotavlja široko uporabnost, knjižna pa trdnost, saj se temeljni slovar nekega kultiviranega jezika ne more kar prek noči spreminjati. Ko bo slovar dokončan, mora vsaj nekaj let ostati nespremenjen, da se nanj lahko sklicujemo povsod, v vsakdanjem življenju, v šolah, na sodiščih … Dopolnila in popravke (ki se preliminarno lahko objavljajo v ločeni zbirki, kot je npr. zdaj SNB) se vnaša v naslednje izdaje, pri čemer mora biti jasno, kaj je vsebina ene in kaj druge izdaje ter od kdaj do kdaj je določena izdaja v veljavi.

Za založnike so bile knjižne izdaje donosen posel. Koliko je, na primer, štela naklada Slovenskega pravopisa iz leta 2001?

Po mojih informacijah je izšel v skupni nakladi prek 50.000, Slovar slovenskega knjižnega jezika pa prek 100.000. Tako naklado so na Slovenskem doživeli le še Sveto pismo, Martin Krpan in menda Muca Copatarica. S prehodom v digitalno dobo so se te številke bistveno znižale, saj uporabniki upravičeno pričakujejo, da se z davkoplačevalskim denarjem nastali slovarji pojavijo prosto dostopni na spletu. Problem, o katerem govorite, je problem založb, ne slovaropiscev. Slovaropisci so bili pri delitvi dobička založb namreč vedno soudeleženi le simbolično.

Katere bistvene spremembe naj bi prinesel novi enojezični razlagalni slovar? Jih napoveduje oziroma nakazuje SNB?

Samo deloma. Slovar novejšega besedja slovenskega jezika je vendarle precej SSKJ-jevski. Novi slovar bo vsekakor imel etimološke osvetlitve, ki tako manjkajo v SSKJ (jih pa že ima SNB), v njegovem ospredju bo jezik po letu 1991 (v ozadju pa vendarle tudi starejše plasti), kvalificiranje in pomenske razlage bodo po potrebi zares posodobljene, jasno bodo izraženi vrstni in razmerni pridevniki (npr. železni v primerih železni križec, železna maša), ki bodo ločeni od kakovostnih (železen podstavek), prislovne zveze (*na lepem*, *v šopih*) itd. Ker bo v prvi vrsti narejen za spletni in mobilni medij, bo lahko vseboval več podatkov, kot so na primer vse (dinamično in tonemsko) onaglašene oblike vseh pregibnih besed, vključno z dvojnicami, sinonime, bogatejši frazeološki del, povezave z že obstoječimi zanesljivimi digitalnimi bazami itd. Vendar bo vključitev vsakega podatka dobro premišljena. Slovar s preveč podatki je namreč skoraj tako neuporaben kot tak s premalo.

Od zaključka redakcije SNB, katerega sourednik ste, je minilo deset mesecev. Koliko novih besed je medtem nastalo in bi spadale v ta slovar?

Nekaj že, vendar tako mladih besed temeljni slovarji praviloma ne upoštevajo, saj še ni jasno, ali se bodo uveljavile. Beseda ali kak njen pomen lahko kaj hitro postane del jezikovnega standarda, vendar standard

še ni norma. Poglejte na primer besedo *virantovanje*, ki je bila pogosto v rabi v začetku letošnjega leta, danes pa je skorajda ni več. Ali besedo *zombi* v vstajniškem pomenu, ki je prav tako hitro zamrla. Če bi temeljni slovar na vrat na nos zajel tudi take besede in pomene, bi v že malo širši časovni perspektivi deloval smešno. Tega pa si nihče ne želi.

Se bo morala beseda za uvrstitev v slovar slovenskega jezika v besedilnem korpusu pojaviti najmanj desetkrat?

Še to bo premalo. Slovar, ki bi za začetek obsegal 60.000 besed, bi vseboval le tiste, ki se v korpusu Nova beseda pojavijo vsaj tridesetkrat, v Gigafidi pa vsaj stokrat.

V SNB, denimo, pojasnjujete, da smo iz Hrvaške v naš sleng prevzeli prislov ful. V hrvaščini se namreč »zelo« in »mnogo« reče tudi puno, se pravi »polno«. In to je angleški full. Je tudi nam kaj uspelo izvoziti?

Pomensko razliko med angleškim *full* »poln« in slovenskim *ful* »zelo, mnogo« lahko razložimo samo tako, da domnevamo posredniški jezik, v katerem se ta pomenska polja deloma prekrivajo. Tak jezik je hrvaščina: *puno te volim* je po slovensko *zelo te ljubim*. Ko je hrvaški najstnik (ki ni dobro ločil med angleškim pridevnikom *full* in prislovom *fully*) namesto svoje besede uporabil »imenitnejšo« angleško, je rekel *ful te volim*. Slovenski najstnik je besedo prevzel iz hrvaščine v hrvaškem (in ne angleškem) pomenu »zelo«, od naših najstnikov pa smo se je naučili starejši. Slovensko *ful* danes ni več samo slengovska beseda, saj jo govorijo tudi stare mame, je pogovorna, ki jo uporabljamo, kot smo zapisali v SNB, zlasti v sproščenem, ožjem krogu. Trditi, da je slovenski prislov *ful* »zelo, mnogo, veliko« prevzet iz angleškega pridevnika *full* »poln«, zato ni niti točno niti zadostno, je diletantsko, saj ne pojasni pomenske in funkcijske razlike med tujejezično predlogo in našo izposojenko.

Seveda tudi slovenščina izvaža besede, čeprav ne ravno pogosto. Beseda *dolina* je krasoslovni termin v večini, če ne vseh evropskih jezikih, izvira pa iz naše. Naš *mobitel* uporabljajo vsaj še na Hrvaškem. Mobitel je dejansko narejen pri nas, v slovenščini, resda iz tujih prvin, pa vendar.

O SNB bi lahko še »ful« govorila. Nekateri ga hvalijo, ker ni purističen. Naj vas raje izzovem s tezo, ki sem jo zasledil pri lektorskem društvu, da so korpusni podatki, iz katerih črpate, sicer zanimivi, a ker vedo, katera so zajeta besedila v korpusih, teh zadetkov ne moremo nekritično sprejemati kot odraz splošne prakse in kot bodočo normo. Drugače rečeno, v imenu jezikovnega razvoja se v jezikovno normo in predpis ne smejo vrivati jezikovne napake in površnosti, ki so posledica neznanja …

Se popolnoma strinjam. Korpusi ne odsevajo jezikovne norme v celoti, temveč le del jezikovnega standarda. Standard pa je do norme v podobnem razmerju, kot sta si moda in formalni način oblačenja. Letos je morda modno nositi zelo oprijete hlače ali hlače na zvonec, ko pa se odpravimo na slavnost, poroko ali pogreb, moški oblečemo temne hlače in prav tak suknjič ter svetlejšo srajco. Besedilni korpusi, v katerih je velika večina besedil nastala v tem tisočletju, so za ugotavljanje trenutnega slovenskega standarda morda še zadostni, za normo pa potrebujemo mnogo več zlasti leposlovnih in poljudnoznanstvenih, strokovnih besedil iz daljšega časovnega obdobja, ki bi obsegal vsaj čas vseh živečih govorcev slovenskega jezika, torej vsaj večino 20. stoletja. Preprosto rečeno: jezikovni standard je vsakdanje pisanje našega trenutka, norma je dobro pisanje, pravopis pa pravilno. Jezikovni standard na dolgi rok seveda sooblikuje normo in pravopis, vendar se mora prej močno izčistiti, za kar v prvi vrsti poskrbita čas in jezikovni sistem. Besedilni korpusi bodo seveda glavni gradivni vir novega temeljnega slovarja, ne pa tudi edini.

Nova resolucija o jezikovni politiki določa, da je treba začeti načrtovanje izdelave znanstvene slovnice slovenskega jezika, ki bo prikazovala današnji slovnični ustroj knjižnega/standardnega jezika kot povezovalnega jezika vseh Slovencev. Kdo pa se bo (bi se lahko) lotil snovanja slovnice, ki bo zamenjala Toporišičevo? Njen avtor je v nekem pogovoru pred leti izzval novinarja: »S kom pa naj bi danes konkuriral v slovnici? No, imenujte ga!«

Ne gre drugače, kot da se strinjam s profesorjevim izzivom. Moje mnenje o tem vprašanju je, da bi morali načrtno izšolati in sestaviti delovno skupino mladih jezikoslovcev z malo starejšim vodstvom, ki bi to nalogo izpeljali v, recimo, desetih letih. Saj je na tem področju mnogo že narejenega, poleg Toporišiča so o slovničnih vprašanjih pisali tudi mnogi drugi, v znanstvenih monografijah in člankih. Rokohitrstvo se tudi tu ne obnese. Pred časom so nas nekateri, ki danes zagovarjajo hitro izdelavo novega temeljnega slovarja, prepričevali o tem, da bodo tudi novo temeljno slovnico napisali v nekaj letih. Pa je niso.

Slovenski pravopis (pravila in slovar) je izšel desetletje po SSKJ. Kdaj lahko pričakujemo nov, sedmi pravopis? Tudi ta je v omenjeni jezikovni resoluciji o jezikovni politiki izrecno v »pristojnosti« vašega inštituta.

Ni čisto tako. Resolucija za to nalogo predvideva sodelovanje SAZU, univerz in raziskovalnih inštitutov. Z naslednjim pravopisnim priročnikom bo predvidoma narejen le delni korak, ki pa ne bo majhen. V letu 2015 načrtujemo dokončanje slovarja z delovnim naslovom *Slovar pravopisnih težav*, ki bo obsegal le pravopisno problematične besede, v veliki meri tiste novejšega datuma, in pa lastna imena. Ali se *Facebook*

na primer piše z malo ali veliko začetnico, ali bomo *bogve* pisali skupaj ali narazen in tudi mala začetnica je tu lahko problematična.

Vi ste se očitno že odločili in bogve pišete skupaj in z malo začetnico.

Glede pisanja skupaj sledim sicer neobveznemu navodilu SSKJ, tako pisanje pa dopušča le malo začetnico. Po mojem mnenju sta to sicer dve besedi, kar dokazuje izgovarjava fonema *g* z glasom *k*, ki je značilna za konec besede in za položaje pred nezvenečimi zaporniki. Če pa bi ta členek pisali narazen kot členkovno zvezo, bi se morali vprašati, katerega boga mislimo, katerega koli ali tistega z imenom *Bog*. S tem pa stvar po nepotrebnem preveč zapletemo, zato je navodilo iz SSKJ kar ustrezno. Pisanje narazen pa je seveda na mestu, ko rečemo *Bog (že) ve, zakaj je dal samo deset zapovedi*, saj gre tu za drugačne skladenjske vloge zgolj izvorno enakih prvin.

Pravopisna pravila se ne smejo menjati preveč hitro, sploh pa ne nepremišljeno, saj od ljudi ne smemo pričakovati, da bi se teh učili več kot enkrat v življenju – kaj malega se v zrelih letih kvečjemu doučimo.

Pred seboj imam Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis iz leta 1935. Bi lahko za etimološkim slovarjem, katerega (so)avtor ste, dobili še Snojev slovenski pravopis? Poljuden, jasen, ne predebel, ličen jezikovni priročnik, v pomoč pišočim pri jezikovnih zadregah.

No, tako ne smete govoriti, saj jaz nisem pravopisec. Področje pravopisa se tako močno razlikuje od etimologije, kot se, denimo, pravo razlikuje od zgodovine. Menim pa, da bo prihodnji pravopisni priročnik zares priročen, saj ne bo obremenjen z netežavnimi besedami tipa *rastlina*, tako da bomo v njem našli odgovore le na tista vprašanja, ki si jih ob pisanju dejansko in pogosto postavljamo. Kolegice, ki delajo pri tej nalogi, imajo vpogled v najpogostejše napake in zadrege pišočih, in to védenje s pridom uporabljajo pri izboru slovarskih vsebin.

Bi moral biti pravopis del črkovalnika v urejevalniku besedil Microsoft Word?

Da. Za to bi po mojem mnenju morala poskrbeti država s svojimi službami. Sicer pa je treba tudi temeljni slovar slovenskega jezika vključiti v programske pakete tudi drugih svetovnih korporacij. To smo storili na Inštitutu za slovenski jezik tako, da smo se z britansko založbo Oxford University Press dogovorili o vključitvi deloma prenovljenega SSKJ v njihov paket, ki bo postal del programske opreme mnogih raznovrstnih elektronskih naprav po vsem svetu.

O nenehni rasti in razvoju jezika pričajo čedalje obsežnejši slovarji. Kdaj se (tudi) jezik, če tudi jaz uporabim čedalje pogosteje rabljeno besedo, znajde v »krizi«?

Jezik je v stalnem gibanju, nenehno se razvija in prilagaja stvarnemu in miselnemu svetu njegovih govorcev. Jezikovne prvine se dnevno spreminjajo, nastajajo na novo in zamirajo. To velja tako za besedne zveze, ki se spreminjajo najhitreje, prek besed pa vse do slovničnih struktur, ki se spreminjajo najbolj nerade. Druga izdaja SSKJ, ki bo izšla naslednje leto, bo imela približno 100.000 geselskih iztočnic, obravnavala bo kakih 110.000 besed, vendar slovenščina premore mnogo več, kot prinaša ta slovar; pomislite samo na mnoge narečne besede, ki ne spadajo v SSKJ, redko rabljene zloženke, ožje strokovne termine, itd. – številka kaj hitro naraste na pol milijona, temu je treba dodati še lastna imena, osebna, stvarna, zemljepisna, in če upoštevamo imena vseh travnikov, njiv in gozdnih predelov, poti, gričev, teh besed ni več mogoče prešteti. Jezik zaradi obilja besed ni v krizi, temveč živi dobro, bogato.

Ima slovenistika še poslanstvo nacionalne vede? Če je slovenski jezik po vaših besedah edina dobrina, po kateri se razlikujemo od drugih narodov, o tem ne bi smelo biti dvoma.

Poslanstvo še, statusa pa ne. Slovenistika je statusno tako rekoč izenačena z vsemi drugimi strokami. To pomeni, da se moramo prijavljati na najrazličnejše javne razpise, od katerih si lahko obetamo denar za izvajanje svoje dejavnosti, ki je narodotvorna in posledično državotvorna. Ker smo zaradi preobilice nujnega dela bolj slabi lobisti, nam to ne uspeva najbolje in tako v slovenski znanosti finančno praviloma bolj uspevajo tisti, ki za skupno dobro po našem prepričanju prispevajo manj, so se pa prilagodili aktualnemu načinu financiranja znanstvene dejavnosti.

Pa to njeno tradicionalno humanistično poslanstvo potrjevanja nacionalne samobitnosti in identitete omejuje njen spoznavni domet ter objektivnost? Tako je za literarno vedo prepričan vaš profesorski kolega profesor Miran Hladnik.

Meje jezika so meje spoznanja, je rekel Wittgenstein. Kar koli spoznamo, praviloma spoznamo v maternem jeziku. Jezik nam določa naš miselni domet, in če se nam ta zdi prekratek, moramo jezik razvijati, dokler ne zadosti vsem našim potrebam. Druge pametne izbire pravzaprav nimamo. Nekateri sicer menijo, da bi od določene spoznavne stopnje dalje uporabljali kar angleščino, in to naj bi veljalo tako za šolski sistem kot za druga področja, vendar nas je še precej takih, mlajših in starejših, ki ne verjamemo v to rešitev. Zelo težko se je namreč v nematernem jeziku tako udomačiti, da bi v njem lahko doživljali vse, kar potrebuje polnokrven človek. Če bomo otroke že zelo zgodaj poučevali angleščino, bomo težavo samo zmanjšali, ne pa

tudi odpravili, hkrati pa odprli novo, saj utegnemo s tem razrahljati že tako krhko narodno zavest, ki jo že od nekdaj povezujemo z jezikom, in na naše stroške vzgojiti strokovnjake, ki si bodo drugje našli boljšo prihodnost. S svojim odhodom bodo naredili prostor iskalcem zaposlitve z vzhoda in juga, ki bodo za svojo domovino predobri, za pravi evropski zahod pa prešibki. Slovenci smo že preživeli take potujčevalne težnje. Pred pol stoletja bi nekateri naši ljudje kar sprejeli srbohrvaščino, v sredini 19. stoletja hrvaščino, ki so ji za takratne potrebe rekli ilirščina, tedaj in pred tem je bila moderna nemščina, še prej latinščina, pa smo vse te mode preživeli. Tako bomo menda tudi angleščino.

V filmu Razredni sovražnik *je negativec v očeh dijakov profesor nemščine. Še dobro, da ni profesor slovenščine …*

Včasih skoraj verjamem, da slovenščino v Sloveniji iztrebljajo načrtno. Otroci se morajo v osnovni in srednji šoli naučiti toliko nepotrebnega slovenističnega znanja, ki je zanje vsaj dolgočasno, da negativni odnos do materinščine pri mnogih mladostnikih ne preseneča. Zlasti ko učenje materinščine primerjamo z bistveno bolj privlačnim učenjem tujih jezikov, predvsem angleščine, za katero vsi dobro vedo, da jo je treba znati. Ob tem pa se mnogi ne naučijo niti osnovnih jezikovnih veščin, kot je na primer funkcionalna pismenost v maternem jeziku, kaj šele osnov jezikoslovne znanosti, ki so lahko tudi za mlade zelo zanimive, le vključiti bi jih kazalo v učne načrte in primerno usposobiti učitelje za njihovo poučevanje. V naših šolah bi se morali bolj jasno posvetiti poučevanju slovnice kot urejevalnega dela jezika in besedja kot njegovega poimenovalnega dela. Ta znanja, ki bi jih morali zgraditi na materinščini, bi bila v neprecenljivo pomoč ne samo pri kognitivnem razvoju, temveč tudi pri usvajanju tujih jezikov. Zdaj pa se vse prepogosto dogaja, da otroci prepoznavajo slovenske slovnične in besedne značilnosti prek usvajanja angleških.

Kaj predlagate, da bi bilo tudi učenje slovenščine privlačno tako kot učenje angleščine?

Pri pouku slovenskega jezika bi bilo mogoče povedati mnogo zares zanimivega. Ena takih reči, čeprav na prvi pogled postranska, je prav gotovo etimologija. Ali ne bi bilo imenitno, če bi mladi vsaj v srednji šoli spoznali osnovne zakonitosti razvoja jezika, etimološki pomen prgišča besed, frazemov, imena kraja, v katerem živijo, morda tudi svojih priimkov? Seveda ne samo spoznali, temveč dobili tudi najosnovnejše znanje o etimološki argumentaciji, da bi znali uporabljati etimološke slovarje. Tako bi prek jezika spoznavali zgodovino svojega kraja in rodu. Zgodovinska umestitev sebe in okolja, v katerem živimo, je ena bistvenih predpostavk, ki pelje do spoštovanja sebe in drugih, torej do vrednote, ki zagotavlja sožitje med ljudmi in narodi.

Temeljni kamen infrastrukture slovenskega knjižnega jezika je bil prevod Svetega pisma. Koliko nanj vplivajo sodobni oziroma novi prevodi biblije?

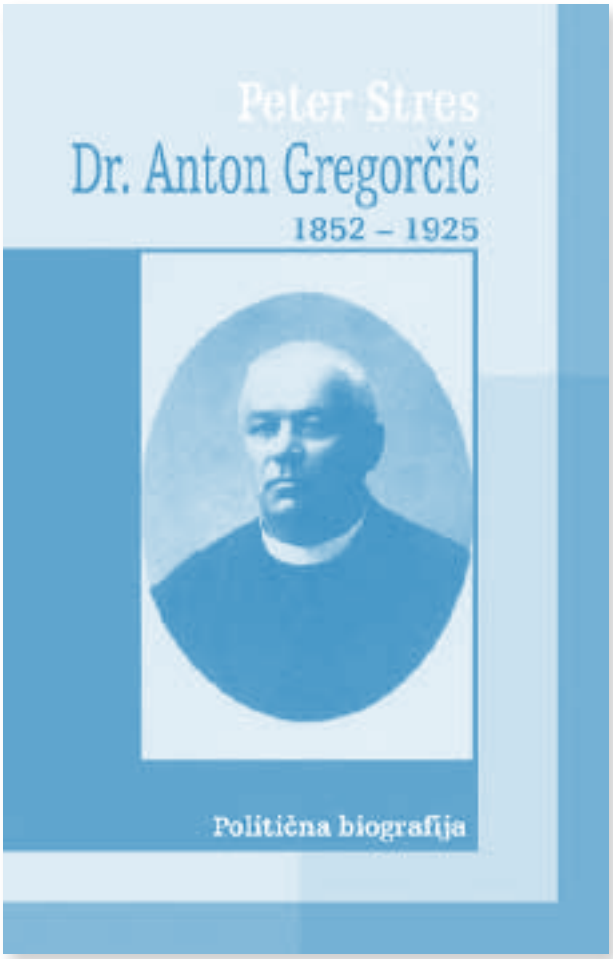
Prevod celotnega Svetega pisma je bistven za začetek resne pismenosti nekega jezika. Ta krst smo mi doživeli leta 1584 in bili med prvimi desetimi živimi jeziki, ki so imeli celotno biblijo v materinščini. V današnji sekularni družbi je zdaj že sedmi prevod tega temeljnega dela krščanstva in enega temeljev evropske civilizacije vsekakor manj vpliven. Če površno povzamem duhovito misel kolege Hladnika, ima to vlogo danes prevod Microsoftovega operacijskega sistema Windows in s tem kompatibilnih uporabniških programov. Hudo narobe bi namreč bilo, če teh prevodov ne bi imeli in bi bili vsi računalniški meniji samo v angleščini.

Pred časom ste zapisali, da tako kot človeška duševnost ni enoplastna, tako tudi duševnost besede skoraj nikoli ni enopomenska. Nam lahko za Zvon *razgrnete razsežnosti besede zvon? Kaj pove njena etimologija? Je tvorjena iz indoevropskega korena?*

Težko bi na kratko razgrnil vse razsežnosti te besede, ki je ne samo praslovanske, temveč že praindoevropske starosti. Praslovani in njihovi še starejši praindoevropski predniki seveda še niso poznali zvonov. V tistih časih je beseda pomenila nekako »donenje, glas«. V ruščini *zvon* še danes pomeni »žvenket«, zvonu se sicer reče *kólokol*, zvoncu pa *zvonók*. Pomen »glas« se je ohranil v izvorno popolnoma enaki albanski besedi *zë* (določna oblika *zëri*, v gegovskem narečju še z nosnikom kot *zani*, ki že malo spominja na našo), ki se je kakor naša razvila iz praindoevropske **g'hwonos*, kot se je glasila pred pet tisoč leti. Seveda naša beseda nima le zunanjega sorodstva, temveč tudi notranje. Najprej sta tu manjšalnici *zvonec* in *zvonček*. Beseda je ožje sorodna z glagolom *zveneti* (kakor je npr. beseda *brod* sorodna z *bresti*). Obe prevojni stopnji imata tvorjenko s k-jevsko pripono. V e-jevski stopnji imamo *zvenk*, kar se nam ohranja kot poimenovanje ostrega, višjega glasu ob udarcu, zlasti kovine ob kovino, ekspresivno prenarejeni *cvenk* je specializiran za posnemanje žvenketanja kovancev in nam metonimično pomeni že »denar«. Tudi žvenketati je iz imitativnih razlogov prenarejeno *zvenketati*. Iz o-jevske prevojne stopnje pa je prvotno *zvonk*, kar se je razvilo v hrvaško, srbsko, češko, rusko idr. *zvuk*, iz česar smo v 19. stoletju prevzeli in slovenizirali slovensko besedo *zvok*, ki si je pri nas ustvarila svojo besedno družino, od *zvočnika* do *nadzvočnega letala*.

Zvon je torej donel že pred petimi tisočletji. Hvala za pogovor v reviji, ki seže do Stritarja in leta 1870.

Pogovarjal se je **Ivan Puc**

Peter Stres: DR. ANTON GREGORČIČ, 1852–1925, POLITIČNA BIOGRAFIJA

Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2013.

Monografija Petra Stresa o Antonu Gregorčiču, ki jo je izdala Goriška Mohorjeva družba ob podpori Krožka Anton Gregorčič – Študijskega centra za družbeno-politična vprašanja, predstavlja nedvomno živahen pregled zgodovine Gorice na prelomu med 19. in 20. stoletjem.

Ko obravnavamo Antona Gregorčiča, lahko brez vsakršnega obotavljanja govorimo o zgodovini Gorice, slovenske in italijanske, saj življenja in političnega dela tega velikana nikakor ne gre omejiti v okvire zgolj slovenske zgodovine. Politik, kakršen je bil Gregorčič, ki je od leta 1885 vse do začetka prve svetovne vojne obvladoval goriško politično sceno, je v prvi vrsti Goričan, ki je znal odločilno pripomoči k splošni rasti dežele in njenega glavnega mesta, na kar žal Gorica prevečkrat pozablja.

Za nas Slovence je branje pričujoče biografije priložnost, da odkrijemo in podoživimo tisto pisano politično dogajanje, ki je na prelomu stoletja krojilo uspeh in sijaj goriškega prostora, kakršnega mesto kasneje nikoli več ni doseglo.

Za tiste pa, ki to zlato obdobje podrobno poznajo in so morda že brali spise in zapise drugih dveh velikih stebrov goriške predvojne politike, Andreja Gabrščka in Henrika Tume, predstavlja študija Petra Stresa natančen in dokumentiran pregled v dogajanje znotraj goriškega, po svoje zelo atipičnega katoliškega tabora, kjer se je uveljavila svojevrstna oblika političnega katolicizma, ki je ni do danes še nihče v celoti znanstveno obdelal.

Anton Gregorčič je osrednji predstavnik goriškega katolicizma na prelomu stoletja. S svojo politično pragmatičnostjo in izrazito treznostjo je prinesel v slovenski prostor bogato izkušnjo, ki pa je ni mogoče uokviriti v nobeno ideološko shemo. Zgodovinarji, ki žal večkrat radi ideološko opredeljujemo osebnosti in jih označujemo za napredne ali nazadnjaške, desne oziroma leve ipd., se moramo ob branju Stresove biografije sprijazniti z dejstvom, da je Anton Gregorčič, politično neopredeljiv katolik, z veliko mero preračunljivosti sistematično uveljavljal slovenske narodnostne interese na tem koncu cesarstva in s tem spodbujal celostni razvoj dežele. Številne med sabo si nasprotne oznake sodobnikov, ki ga tako ali drugače obarvajo, nam to le še potrjujejo.

Prav zaradi tega nam Peter Stres, ki se je v svoji študiji vestno držal virov, veliko bolj stvarno poda sliko politika, ki je deloval v goriški narodnostno mešani deželi in ki je dobro vedel, da se mora za uveljavitev slovenskih narodnostnih pravic dogovarjati s pretežno italijanskim meščanstvom, z dunajsko centralno oblastjo in z mestnimi slovenskimi silami.

Ta pot dogovarjanja znotraj vse bolj razčlenjene in razslojene goriške družbe ob koncu 19. stoletja ni bila vedno rožnata. Nasprotno, poznala je tudi pomembne razkole med Slovenci, ki so razbili slogaško nastopanje. Pri tem pa ne moremo mimo ugotovitve, da je to bilo le posledica uspešnosti političnega dela, ki je spodbudilo številčno rast slovenskega meščanstva in posledično politično diferenciacijo, ter da so kljub temu, mimo vseh zelo ostrih razprtij, Slovenci znali ohraniti trdno složno držo okrog narodnostno strateških vprašanj, ki jih na kratko povzamemo v treh točkah: šolstvo, odnos do javne uprave in skrb za družbeno-ekonomske interese slovenskega prebivalstva. Glede tega so si slovenski goriški politiki ostali enotni, ker so zelo jasno uvideli, da bi slovenski narod v Gorici brez izobrazbe, jezikovnih pravic in skrbi za družbeno-ekonomski razvoj podlegel asimilaciji.

Antonu Gregorčiču gre torej nedvomno velika zasluga, da je bistveno pripomogel k zastavljanju slovenskega narodnostnega programa, še večja pa, da se je z veliko življenjsko predanostjo in ljubeznijo posvetil vprašanju šolstva, ki je v miselnem obzorju tedanjih politikov bilo osrednjega pomena. Njegova doslednost in vztrajnost na tem področju je dala Gorici bogato slovensko šolsko infrastrukturo, njegova prizadevanja na Dunaju, v dogovoru z vsemi ostalimi slovenskimi političnimi silami, pa so od osrednjih avstrijskih oblasti dosegla zgodovinsko ustanovitev prve slovenske državne gimnazije, katere prav letos obeležujemo 100. obletnico.

Naj bo torej ta podatek, ki odraža Gregorčičevo veliko skrb za mladino, vodilo vsem tistim, ki se danes potegujejo za družbeni preporod Gorice.

Peter Černic

Peter Handke: ŠE VEDNO VIHAR.

Prevedel Brane Čop. Wieser, 2011.

Še vedno vihar. Je roman ali drama? Proza ali poezija? Besedilo je razdeljeno na dele: *Ena, Dve, Tri, Štiri, Pet*. Veliko je dobesednega govora, vendar kar v sklopu dolgih odstavkov, ne pa pregledno, kot je običaj v dramatiki. Namesto dvogovorov so večinoma govori. Vmes so tudi daljše didaskalije: opis scene, razpoloženja, vremena, gibanja oseb.

Glavni je »Jaz«, pisatelj. Pripoved poteka v prvi osebi. Od začetka do konca je enak, odrasel starejši človek, medtem ko se druge osebe v teku kakih desetih let starajo. Živeči Jaz se prikazuje pokojnim sorodnikom in pokojni sorodniki se prikazujejo Jazu. Ta knjiga je gotovo avtobiografska, popolnoma pa najbrž ne. Kot je znano, Peter Handke zdaj (2013) praznuje 70-letnico. Ali je ta knjiga obračun z lastnim življenjem in rodom? Nastopanje Jaza me spominja na nastopanje samega pisatelja Cirila Kosmača v *Baladi o trobenti in oblaku*.

Prevladuje pripovedovanje, a nekaj je tudi dejanja ali dogajanja. Vse je pridvignjeno v bolestno zasebnost, v razkrivanje in samorazkrivanje, v obračunavanje in samoobračunavanje. Eden reče Jazu: »Ki nikoli ne boš spadal sem k nam, k družini, žlahti, ti brez očeta, ki iščeš nadomestilo, oporo in luč pri svojih prednikih.« To so: stari oče, stara mama, mama (ni imena), njena sestra Uršula (s partizanskim imenom Snežena), njeni trije bratje: najstarejši Gregor (s partizanskim imenom Jonatan, ker se je ukvarjal s sadjarstvom), srednji brat Valentin, večkrat označen kot »babjek«, in najmlajši Benjamin.

Jazov, pisateljev oče ne nastopa v zboru prednikov. Bil je Nemec, menda v vojaški službi, potem se je izgubil v Nemčiji in menda tudi Jazova mama. Jaz je bil spočet v edini ljubezenski noči v nekaj urah v hotelu na Koroškem. Bilo je leta 1942. Podobno je pri Metodu Turnšku (roman *Med koroškimi brati*) mladi ženin Markej spočel sina s Poljakinjo Natalko v edini ljubezenski noči pred odhodom na fronto.

Jaz vidi sebe v maminem trebuhu in potem v otroškem vozičku, ki ga potiska stric Gregor, ki pa je na takegale nečaka jezen, kajti družina je bila zavedno slovenska, kar bojevita, in tudi ded je bil hud na hčer. Scenski domislek z vozičkom je gotovo dobrodošlo oprijemališče za uprizoritev, da ni samo besedovanja.

Pri družini, pri hiši se je reklo Pri svinčevcu (pod planino Svinjo, kar pomeni svinčeva planina, kjer so bili rudniki) svinca. Po nemško Bleier. Hiša, družina je dobila partizansko, skrivno ime Pri zavednem, ker so bili zavedni Slovenci. Govoreč o skrivnih imenih, pisatelj zdrdra rafal domačih imen sosedov: Pri dobroseru, Pri lenovcu, Pri scavcu, Pri drku, Pri čepevcu, Pri ušivcu, Pri foku, Pri kodru, Pri ravbarju, Pri švedru, Pri slinavcu, Pri kregovcu, Pri jajcarju, Pri poližu, Pri golšarju, Pri lakotniku. Čutimo, kako pisatelj uživa v jeziku samem na sebi. Vendar zakaj ta imena v prevodu niso natisnjena kurzivno, saj je na začetku knjige obljubljen kurziv za slovenske jezikovne prvine?

Kot vemo, se je Handke rodil v Grebinju. Dokaj blizu se je rodil Janko Messner. V knjigi kraj ni naveden, a stalno se govori o Podjuni. In več se govori o Svinji planini kot o Karavankah, Obiru, Selah, ki so zibelka slovenstva in so bili leglo partizanstva, tako plodno, da ga epika ne more izčrpati. Pisatelj priznava: »Že dolgo berem samo še zgodovinske knjige … zgodovino našega kraja pa naših ljudi tukaj.« Gregor tudi navede nekaj knjig partizanskih spominov: Karel Prušnik, Lipej Kolenik, Tone Jelen, Anton Haderlap, Helena Kuhar - Jelka. Jaz bi priporočil Handkeju še pristno knjigo Ladislava Grata Kijeva: *V metežu* (1969).

Navezanost na prednike izpoveduje takole: »Vaše roke bi rad prerisal, vaše oči, vaš položaj stopal. Vaše glasove poslušal, v središču srca, sredi sanj in onkraj sanj. Nenavadno kako je obris rajnih toliko močnejši in trajnejši od današnjih. Takšnih kot vi gotovo ne bo več.«

Določeni deli tega romana-drame, zlasti na začetku poglavij, niso napisani osebnoizpovedno, ampak objektivno, zgodovinsko, poročevalsko, publicistično. V tem slogu je zajete precej partizanske in vojne ter povojne zgodovine. Na primer, da so zavezniki v moskovski deklaraciji leta 1943 obljubili Avstriji ponovno samostojnost, če se bo uprla »reichsnemški prisilni skupnosti«. Pa o zelenem kadru. Handke govori o stvareh, znanih tudi pri drugih avtorjih, na primer partizansko strogo kaznovanje disciplinskih prekrškov, tako imenovani raztrganci pri

partizanih, angleška pomoč iz letal, dezertiranje nemških vojakov na dopustu itd.

Slogovno popolnoma drugačni, avtentični, enkratni so doživljajski deli knjige.

Benjamin in Valentin padeta kot nemška vojaka na fronti. Valentin se politično opredeli: »In moja odločitev se glasi: zahod … ven iz te ujetosti med gorami in zakrknjenim gorniškim jezikom.« Gregor je drugačen: z dopusta se ne vrne v nemško vojsko, marveč odide k partizanom.

Opevano je čudovito vzdušje ob zmagi leta 1945. »Vsi smo bili prepričani, da se zublji naših kresov niso videli samo nad to deželo, temveč po vsej celini in celo onkraj morij, do Aljaske, Ognjene dežele in Sumatre.« Brž je sledilo bridko razočaranje, ko angleška okupacijska oblast zatira partizansko levičarstvo. Višek je to, da župnik noče obhajati partizanov, ki v cerkvi klečijo in molijo jezike. Nemci onemogočajo izvajanje slovenskih iger. In Gregorju posekajo sadovnjak, ker ga potrebujejo za parkirišče. Konec knjige ni nič dramatičen, je sama Jazova in Gregorjeva tožba. »Jaz sem nejevolja nad svetom.« »Valček nejevolje« se pretvarja v polko.

Gregorjeva sestra Uršula, neporočena, je bila pred vojno proletarka, dekla, in je pri partizanih komisarka. Pade tik pred zmago. Da družina ni bila izseljena, je bilo zato, ker jo je ven rezal že zgodaj padli Benjamin. V tej informaciji vidim ostanek dokumentarne resničnosti. Na začetku knjige je naveden Valentin kot tisti, ki bo ostal živ, ne pa Gregor. Ali pisatelj tega podatka z začetka pomotoma ni popravil, potem ko si je premislil?

Najbolj uspele so tiste strani, kjer Handke v obliki kratkih motivov našteva doživetja in dogodke. Na primer, ko se domači spominjajo Benjaminovih vragolij, ko je bil še otrok, ministrant. Beremo celo parado motivov, kaj se je Benjaminu gnusilo, kar učinkuje literarno iskano, psihopatsko. »In še večji gnus pred sosednjim krajem, in še toliko večji pred ljudmi sosednje doline, ki so imeli čisto drugačen dialekt kot mi – gnus, nepopisni.« Handke uživa v jezikovnih odkritjih, na primer kaj je pri partizanih pomenila beseda literatura ali kako je za nemščino značilno ponavljanje zaimka jaz ob glagolih, kar se prenaša v slovenščino.

Prvo dejanje se odvija v letu 1936, drugo, tretje in četrto med vojno in peto dejanje po vojni. A ta časovnost ni strogo upoštevana, kajti nastopajoči so zdaj, razen avtorja, vsi mrtvi in jim je dano, da preskakujejo časovne določitve. Odnos svojcev do pisatelja, sanjača (»Edini, ki nas še sanja.«) je prejkone neprijazen ne le zaradi porekla, temveč tudi zaradi poklica.

Kot je pri Koroščih običajno, se o možnosti naknadne priključitve k Jugoslaviji govori zamegljeno. Nič kaj novo ni spoznanje o pesemski otožnosti, netragičnosti in pasivnosti Koroščev, tako da je izbruh velike partizanske aktivnosti presenetljiv. Na Messnerja me spominja erotični motiv: »Punce padajo na pobe s pasom, najbolje z bronasto kovano sponko in s koncem pasu, ki na boku nekoliko binglja čez. Če k punci prideš z naramnicami, si že vnaprej pogorel.«

Ali so pisma bratov od vojakov, ki jih zna Jazova mama na pamet, resnična, dokumentarna? Prejkone so literarna fikcija ali kombinacija. Handke je za svoje delo zbiral gradivo, ki ga je oblikoval deloma poetično, subjektivno, deloma pa uporabljal zgodovinsko.

Prevajalec (pomagal naj bi mu Florjan Lipuš) ni imel lahkega dela s psihološko prefinjenim modernim besedilom, a se je tudi sam navzel poetične silovitosti, tako da mu je uspelo. Bralec lahko v glavnem uživa. Ali bodo uživali tudi režiser in dramski igralci/igralke, ki naj bi to delo uprizorili, in za njimi poslušalci, gledalci?

Vsi »uživalci« se tu in tam lahko še spotaknemo, na mestih, kjer prevod ali pa izvirnik nista dovolj jasna. Naj navedem dva primera: 1. stran 127: »Mnogi duhovniki v deželi so novi. Med vojno so bili somogotci tujih mogočnežev onkraj gora, in potem ko so slednji pobegnili, je bila prvim tukaj dodeljena onstranska uradna oblast, medtem ko vas je veliko vaših tukajšnjih dušebrižnikov, učiteljev, odvetnikov in zdravnikov spet pustilo same in se preselilo v Novo Jugoslavijo.« 2. stran 66: »… ›partizani‹, tako so se zdaj imenovali, tako kot vsi ostali, in so se od premoči tudi z drugačnim ponosom kot prej, imenovali z veseljem ›banditi‹.«

Avtor je kljub jezikoslovni ljubezni do ljudskih, narečnih prvin vendarle vdan knjižnemu jeziku. Zato moti na primer to, da prevajalec nepravilno sklanja samostalnika mati in hči (stran 61: »se ustopi pred svojo nosečo hči«) in da napačno enači 5. sklon s 3. sklonom (stran 9: »sem se, ko sem prispel k prednikom, pri enemu hotel skriti«).

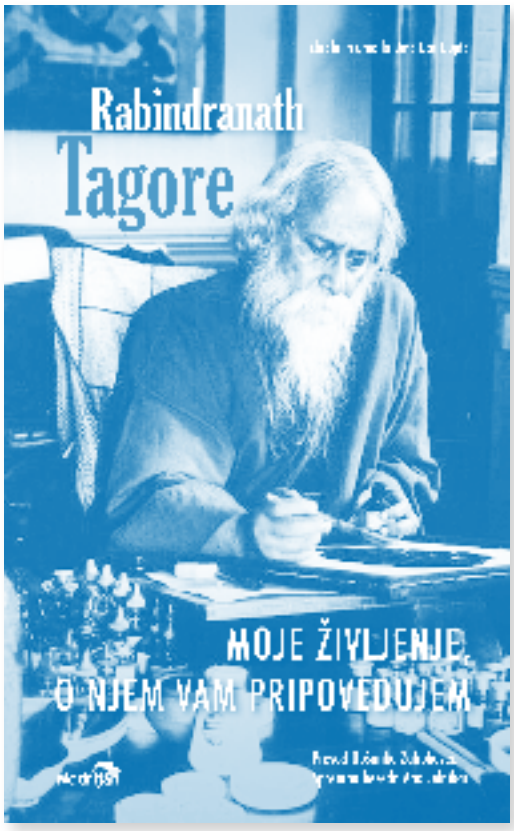
Še primerjava: Peter Handke je bliže Ivanu Preglju (*Umreti nočejo*) kot Metodu Turnšku (*Med koroškimi brati*). Tudi Pregelj je subjektiven, bolesten, poetičen, medtem ko je Turnšek objektiven, optimističen. Handke je doživel popolno izgubo slovenščine. Pregelj je zajel prvo svetovno vojno in plebiscit, Handke pa drugo svetovno, o plebiscitu več ne črhne.

Gregor nastavlja pisatelju ogledalo: »Nimaš pravice do pravljice. In zdaj se greš celo vodjo igre. Enkrat izgubil domovino – zmeraj izgubil domovino. Še naprej vlada vihar.« Da, življenje je vedno dramatično, pretresljivo, hudo, hudo, viharno, pa če se še govori ali se več ne govori po slovensko. Handke v bistvu predstavlja našo slovensko usodo na Koroškem Evropi in svetu, je odličen posrednik kot umetnik in tudi kot organizator, ki ima zveze. Knjiga *Še vedno vihar* je njegov osebni labodji spev in tudi labodji spev slovenstva (slovenščine) na Koroškem.

Zato je vprašanje, ali je Peter Handke našel izgubljeno domovino, zgolj retorično.*

Milan Dolgan

* Peter Handke je 6. 11. 2013 prejel Einspielerjevo nagrado, ki jo podeljuje Krščanska kulturna zveza in Narodni svet koroških Slovencev

Rabindranath Tagore: MOJE ŽIVLJENJE, O NJEM VAM PRIPOVEDUJEM

Prevedla Dušanka Bukovec. Spremna beseda Ana Jelnikar. Izbrala in uredila Uma Das Gupta. Založba Modrijan, 2012.

Ko so Rabindranathu Tagoreju leta 1913 podelili Nobelovo nagrado za književnost, je novica burno odmevala po svetu; bil je prvi Indijec, Azijec, ki je prejel najvišje priznanje, in čeprav so sila redki že prej vedeli za njegovo ustvarjalnost, pa je Nobelova nagrada sprožila zavzeto, vsestransko prevajalsko vnemo z natisi. Pri nas je Alojz Gradnik med prvimi zaznal veličino tega pisatelja in misleca in je že 1913. prevedel zbirko *Rastoči mesec*, par let kasneje pa še *Vrtnarja* in *Žetev*. Pozneje so sledili še drugi prevajalci z drugačnimi deli Tagoreja. Misli, spoznanja in dejanja v Tagorejevem opusu leposlovnih in neleposlovnih del so postala dostopna, domača tudi na Slovenskem, celo vplivala so na nekatere slovenske umetnike, kar pa doslej ni dovolj raziskano.

Sedaj je pred nami Tagorejevo *Moje življenje*. Treba je povedati, da gre za zloženo delo, kot ga je izbrala in uredila Uma Das Gupta. Zbrala je »življenjske zgodbe« kot zbirko »slik« o »življenjskih spominih«, kajti Tagore se ni oziral na datume in poročevalsko kronologijo dogodkov. Resda je že leta 1912 objavil svojo prvo avtobiografijo, pozneje še drugo, a sedanje *Moje življenje* v izboru in ureditvi Ume Das Gupta je najpopolnejše doslej in šteje preko 400 strani. Sedanja biografija je nastala iz različnih virov, od pisateljevih »življenjskih spominov«, do njegovih osebnoizpovednih zapisov, pisem, pa tudi njegova proza razodeva notranji in zunanji boj. Urednica je za *Moje življenje* uporabila njegove zapise in pisanje v angleščini, izvirno pa je Tagore pisal v bengalščini ter se prevajal v angleščino. Urednica je upoštevala oboje. Tagorejevo dopisovanje je bilo mednarodno, v pismih je mnogo osebnoizpovednega, bolj se je zanašal na misli kot na dogodivščine.

Noviteta je dvodelna: obširnejše, celovito je Moje življenje, zaključni del pa tvorijo Moje misli. V prvem delu sledimo kronološko urejenim poglavitnim dogodkom iz njegovega življenja, drugi del pa je posvečen vprašanjem, ki so ga stalno spremljala in so mu veliko pomenila. Kljub takemu obsegu kritična Uma Das Gupta meni, da knjiga ne zajame prav celotne biografije, a ostaja brez dvoma reprezentativna, dodajmo, največ, kar smo lahko doslej spoznali. Njegovo pisanje je izjemno v misli in čustvu, velikodušno in univerzalno, daljnovidno, zato ostaja Tagore v takem življenjskem utripu in ne v zgodbarstvu iz svojega življenja.

Tagore se je rodil v brahmanski družini v Kalkuti, povezani v rodoljubnih dejavnostih in mislih, ob vseh protislovjih tedanjih razmer. Čutil je čar nekonvencionalne besede in literarno prebujenje v Bengaliji. Zaradi naprednosti je bila družina izolirana. Že v otroštvu mu je bil svet poln čudenja in brez mita, bil je osamljen. Po šolanju, začetkih pisanja sledijo nemirna leta ob koncu 19. stoletja, žena in otroci ga navdajajo s polnostjo življenja, gibanje svadeši (gibanje za indijsko neodvisnost) ga zaposli. Tu je Nobelova nagrada 1913, pa potovanja po ZDA, Japonski, Kitajski, prijateljuje z Mahatmo Gandijem. Zaradi krvavih dogodkov v Indiji se je Tagore odpovedal britanskemu viteškemu naslovu. Kriza in upanje, oboje je seglo v Tagorejeva zadnja leta. Seveda je to le površinska skica, v vseh fazah Tagorejevega življenja v podrobnostih spoznamo njegov duhovni, ustvarjalni, domoljubni odraz misli in dela, z vsem zaledjem indijskega življenja z značilnostmi časa in razmer (a ne le teh). Tagoreja ne zanimajo suhe zunanje pojavnosti, hoče ostati sredi življenja v poglobljenem odnosu do temeljnih vprašanj o biti in žiti, kar je lahko skupno dobro, spreminjajoče in odrešujoče. Duhovni profil ni izoliran od stvarnosti, je v ožjem sozvočju kot nekaj neizpodbitnega in povezujočega v univerzalno filozofijo.

Dragocena je študija Ane Jelnikar – *Rabindranath Tagore: pesnik enega sveta in ustvarjalne svobode posameznika*. Izhajajoč iz vedske in sanskrtske dediščine je v ospredju njegovo osebno »videnje«, problematike časa, s pridihom socialnosti v družbi. Univerzalnost življenja mu ni nekaj vnaprej določenega, je kot parcialna možnost osebno doživetega in spoznanja, nepogrešljivo vodilo mu je ljubezen v vsesplošnem smislu. Čeprav ga sprejemamo kot pesnika, dramatika, esejista, prevajalca, pa celo glasbenika in slikarja, verjetno ostaja najbolj v spominu kot pesnik in popotnik. Vse to je tesno povezano v življenjskih spoznanjih in dejanjih, v vseh težkih protislovjih v Indiji. Ker je zavračal nacionalizem kot način borbe proti kolonializmu, so ga imeli celo za izdajalca. Vztrajal je pri univerzalnih človeških pravicah in svobodi za vse in vsakogar, ne glede na kasto, versko opredelitev, s temelji v resnici in nenasilju. Njegovo videnje osvoboditve Indije je bilo zahtevno in daljnosežno, ob zavezanosti občemu etosu. Razmišljati

pa mora posameznik, ne množica, v duhu etične vzajemnosti in z odločno kritiko nacionalizma. Dejavno si je trajno prizadeval za boljšo družbo. Svobodni posameznik je zanj tisti, ki je vpet v mrežo odnosov v družbeni sredini. Avtorica ugotavlja, da Tagore izhaja iz upanišadskih ved, kjer ne sme biti sovražnosti, posameznik in družba si morata prizadevati za razumevajoče, sporazumevajoče odnose v ustvarjalni ljubezni. Enotnost v raznolikosti. Ves čas je bil odprt in realno kritičen do drugih kultur ob zavesti nujnega, etično pravičnega soočanja. Čustveno, inteligentno je smatral za enako pomembno kot intelektualni razvoj. Soočanje Vzhoda in Zahoda je dojemal v kritičnem, objektivnem spoznavanju vse do verskih raznolikosti. Mnogo je storil za novo šolstvo, čeprav je šolanje moralo biti omejeno na lokalno območje.

Zajetna biografija Tagoreja s študijo vred je kar izreden dosežek pri spoznavanju umetnika, misleca, šolnika – in še marsikaj. Prevajalka Dušanka Zabukovec ima izkušnje s Tagorejem že poprej s kratkimi zgodbami, tako da je sedanjo noviteto opravila celovito, želeč ohraniti duha in besedilo velikega ustvarjalca. Četudi se Ana Jelnikar v svoji študiji pretežno omeji na Tagorejevo duhovno plat ob praktičnem življenjskem utripu in se ni prepustila njegovi literarni dejavnosti, pa je bolj kot kdo prej zaobjela bistvo Tagorejeve življenjske preokupacije v mislih in dejanjih. Komurkoli je bil Tagore že prej literarno blizu, bo z interesom segel po *Mojem življenju*.

Igor Gedrih

Dejstvo govori, da je staro ljudsko izročilo v pozabi, med strokovnjaki na srečo še vedno vidno, zbirateljsko in preučevalno prisotno. Tako nastali rezultati dobijo ob dr. Mariji Stanonik kot specialistki za narodno blago (kratko rečeno), izročilo in ob zapisovalkah pripovedovanega kot izročilo tudi knjižne realizacije v zbirki Glasovi pri Celjski Mohorjevi družbi. Tudi kritika se premalo ukvarja s slovenskim ljudskim izročilom. Šolsko bi moral bi moral biti ta delež domače tovrstne literature najmanj informativno, ponazoritveno prisoten, kar verjetno je, vsaj delno in živoodmevno. Spričo redkih natisov (pa ponatisov) je potrebno opozoriti na dve noviteti, eno obsežnejšo iz Zgornje Savinjske doline, drugo izpod Lisce in njene širše okolice.

Breda Vidmar Mandič – Kar nej rejs, se neč ne guvuri

prevod povzetkov Vera Lamut, jezikovni pregled dr. Melita Zemljak Jontez, Celjska Mohorjeva družba, 2013.

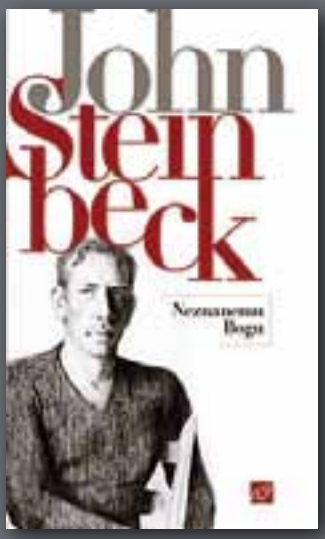
Breda Vidmar Mandič se je že izkazala kot zbiralka narodnega blaga s pesniško zbirko Razbor med koprenami spomina. Ljudska pripovedna besedila novitete so nastala med Savinjo, Savo, Sevčnino in Gračnico. Ne glede na žanrsko razvrstitev na pravljico, pripovedko, legendo, anekdoto idr. je težko govoriti o čistosti zvrsti, saj gre nemalokrat za prepletanja. Nabrano ljudsko gradivo odraža bogato kulturno sled, zgodovinsko ozadje, duhovno ozračje, nekako od arheološke dobe dalje. Vidmarjeva se je posluževala snemalnega aparata, kar je v sodobnosti nujno. Nabrano blago je razdelila na 11 zvrsti, dodala prepotreben slovar narečnih besed, seznam pripovedovalcev in dvojezični povzetek za tuje interesente. Nelahko delo je opravila skrbno in strokovno.

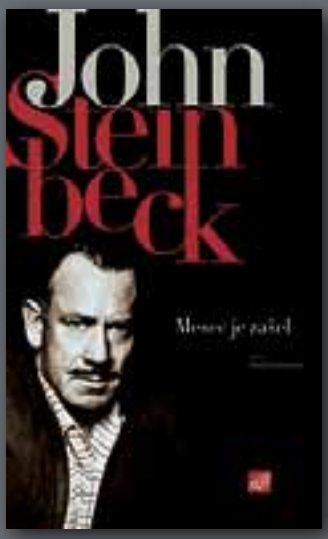
Marta Orešnik, Vida Štiglic in Peter Weiss – Gori, doli, sem in tja

2. izdaja, ilustracije in fotografije Špela Orešnik, spremna beseda dr. Marija Stanonik, Celjska Mohorjeva družba, 2013.

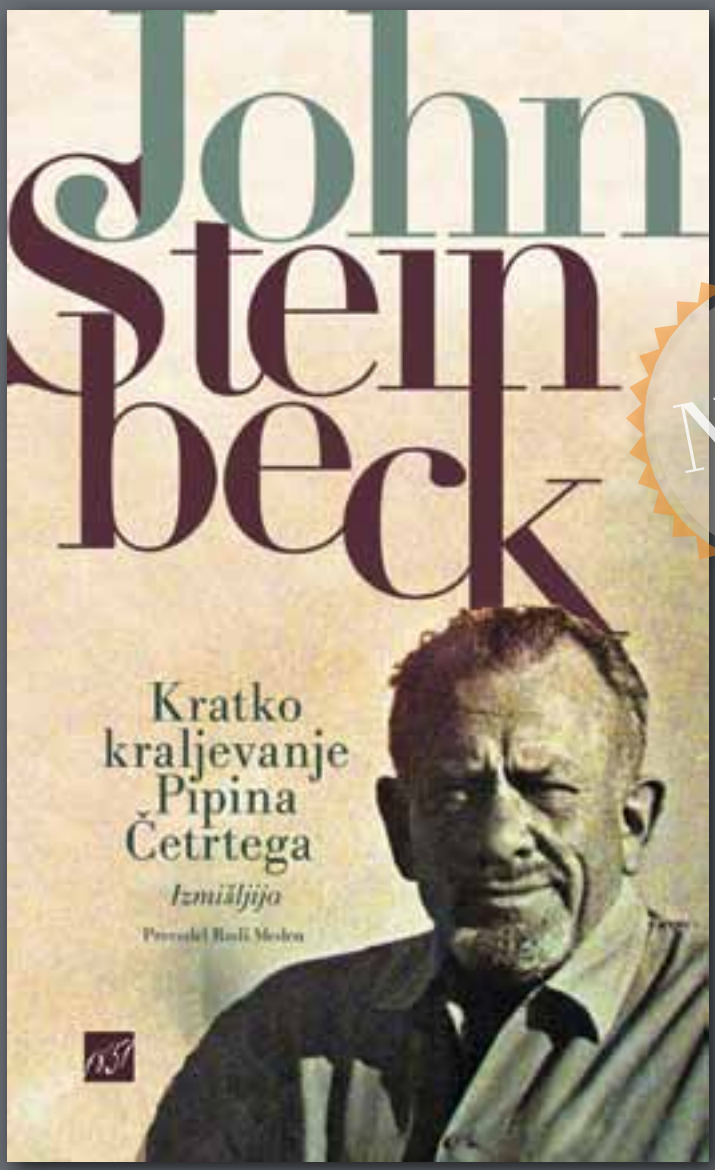
Gradivo sedanje knjige je deloma že znano od prej, sedanji natis pa želi ponuditi kar se da kompletno gradivo iz Zgornje Savinjske doline, obseg knjige – 722 strani – pa sam po sebi govori o izjemno bogati beri pripovednega izročila. Orešnikova in Štigličeva sta učiteljici s Solčave in Ljubnega, Peter Weiss pa je jezikovni raziskovalec slovenskega jezika, skupno delo pa je obrodilo knjigo, ki je nastajala 15 let. Ljudske pripovedi segajo od Solčave, Rečice ob Savinji, do Nazarij, Gornjega grada, Mozirja, zbiralcem so bili v močno oporo domačini. Zvočni zapisi so postali del vsakdanje prakse folkloristov. Vsebine so razdeljene na 14 zvrsti in podzvrsti, seveda v praksi pride do prepletanja ene zvrsti z drugo, vsaj nekatere omenimo, npr. pravljice, bajčne, razlagalne, vraževerne, legende, socialne, lovske, živalske, anekdote idr. Iz zbiralne prakse je marsikaj takšnega, kar je bilo »ujeto zadnji hip«, se je zgodilo, da je kdo od pripovedovalcev pozneje pozabil na vse. Rekli bi – svet, ki izginja – zato je tem bolj dragoceno zbiranje narodnega blaga. Seveda je tudi tu ustrezen zapis o zgornjesavinskem narečju in slovar manj znanih besed , pa seznam pripovedovalcev in krajev. Posebnost knjige so ilustracije Špele Orešnik, ki se prilegajo pripovedovanemu. Prav je, da na koncu najdemo povzetek v angleščini in nemščini. Prav je tudi, da je ob knjigi izdana še zgoščenka z živimi besedili, kot jih je slišala zbiralka. Tudi za prihodnje natise bi veljalo prakticirati hkrati z disketo.

Igor Gedrih

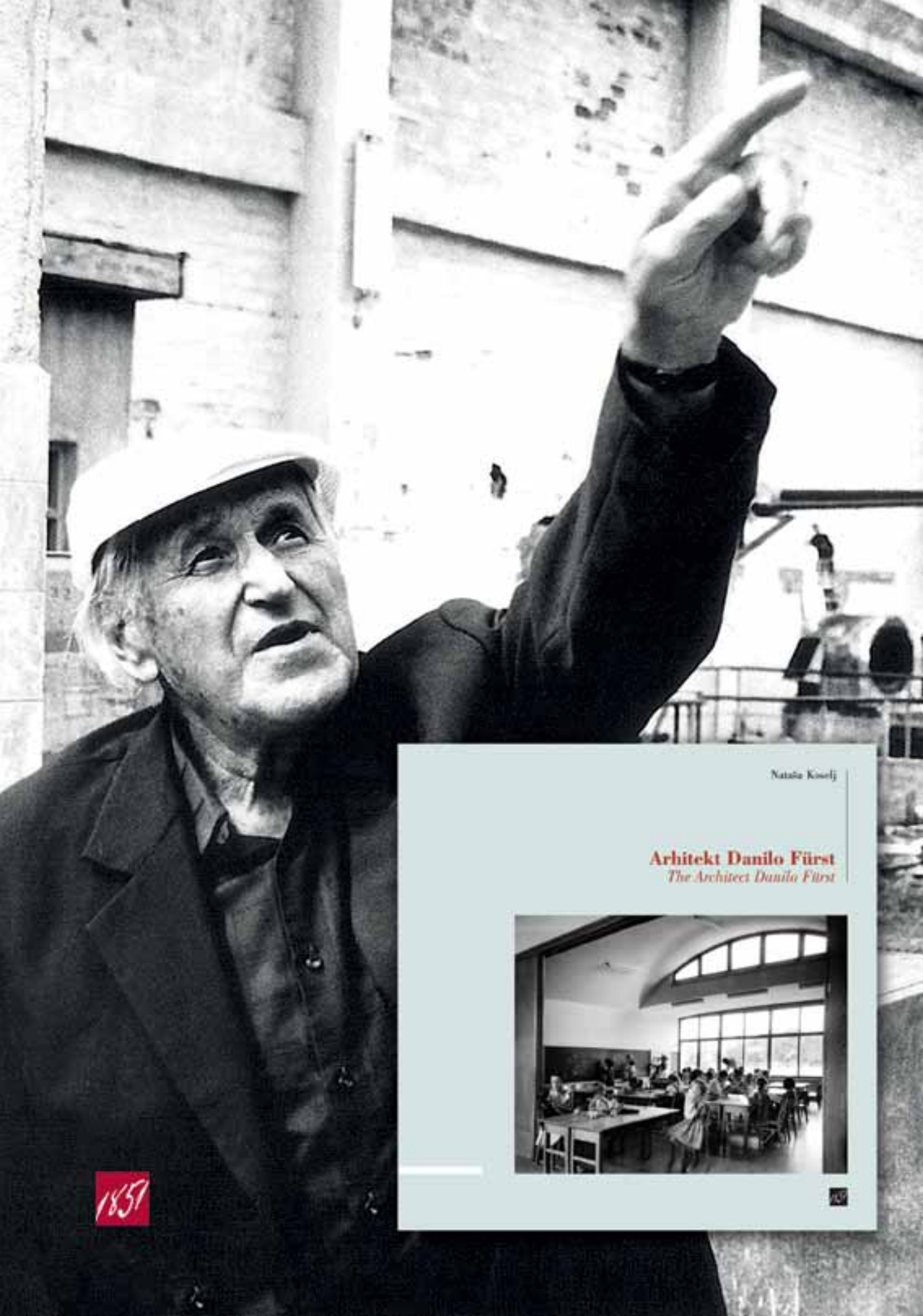

NOVO

1851

Celjska Mohorjeva družba

Prva slovenska založba

Nataša Kiselj

Arhitekt Danilo Fürst
The Architect Danilo Fürst

1851